Έκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

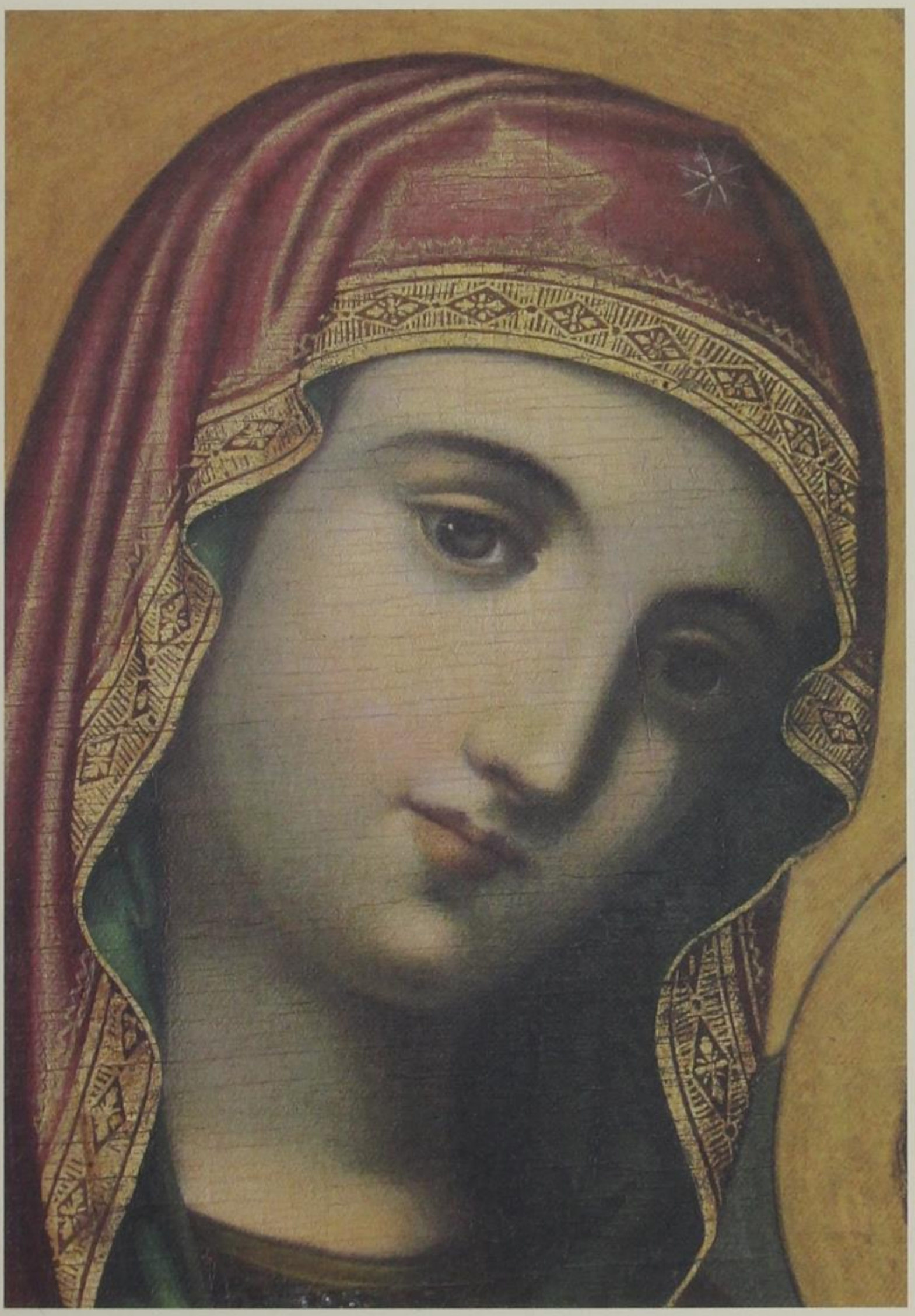

«Δια χειρός Νικολ. Ι. Παπαζώστα 1906», λεπτομέρεια εικόνας σε καμβά, Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων

ΤΕΥΧΟΣ 15 ΧΕΙΜΩΝΑΣ 2012

ἐκ Χιονιάδων

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ

ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ - ΕΚΔΟΣΗ: Πολιτιστικός Σύλλογος Χιονιαδιτών. Συνεργάζεται η Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ: Βασίλης Σκούρτης

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Βασίλης Σκούρτης, Κώστας Σκούρτης, Γιάννης Λιάτσης, Μίλτος Γεραβέλης, Βάσω Λέρη

ΔΙΟΡΘΩΣΕΙΣ: Κατερίνα Σκούρτη

ΕΔΡΑ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Χιονιάδες, 441 00 Κόνιτσα (Για συνεργασία, διάθεση τευχών, συνδρομές, εμβάσματα)

Αριθμός λογαριασμού περιοδικού: ΕΜΠΟΡΙΚΗ ΤΡΑΠΕΖΑ 84752606

ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΩΝ:
Κ. Σκούρτης, Μπενίση 10, Λυκόβρυση 141 23, τηλ.: 210 - 28 32 551 και 210 - 28 52 151
Β. Σκούρτης, Ε. Χούσου 1η πάροδος, Κόνιτσα 441 00, τηλ.: 26550 - 24 945

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ & ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ: «Ιδεότυπο», Πραξιτέλους 15-19, τηλ.: 210 - 33 03 991

ΕΚΤΥΠΩΣΗ – ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ: Ψιμύθι, Ιεροπηγής 4, Αχαρναί, τηλ. 210 - 62 53 390

ΔΙΑΘΕΣΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ: Αθήνα: βιβλιοπωλείο «Δωδώνη», Ανδρέου Μεταξά 28, και βιβλιοπωλείο «Εστία», Σόλωνος 60, Κόνιτσα: βιβλιοπωλείο «Πλουμής»

Οι απόψεις των ενυπόγραφων κειμένων δεν είναι κατ' ανάγκην απόψεις και του περιοδικού.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

3 Πρόλογος

5 **ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΙΑΤΣΗΣ**
Μια ξεχωριστή ημέρα

7 Έκθεση στο Μουσείο
Χιονιαδιτών Ζωγράφων

13 **ΓΙΑΝΝΗΣ ΣΠΑΝΟΣ**
Η συντήρηση των σχεδίων
και ανθιβόλων για την έκθεση

15 **ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΕΞΑΡΧΟΥ**
Γεώργιος Εξάρχου
καλλιτέχνης αγιογράφος
εκ Χιονιάδων

18 **κ. ΙΓΝΑΤΙΟΣ Μητροπολίτης Άρτας**
Γεώργιος και Σοφία Μάτσου

20 **ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ**
Χιονιαδίτες νεκροί
του ελληνοϊταλικού πολέμου

21 **ΑΡΓΥΡΗΣ ΠΕΤΡΟΝΩΤΗΣ**
Οι παλαιότερες ειδήσεις
για το Ζουπάνι

23 **ΔΕΣΠΟΙΝΑ ΣΓΟΥΡΙΔΟΥ**
Δημοτικά τραγούδια
από τους Χιονιάδες

31 **ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΤΑΣΙΟΥΛΑΣ
Τρυγόνα

37 **ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΤΣΙΟΔΟΥΛΟΣ**
Παραστάσεις Ελλήνων φιλοσόφων
σε ναούς της Ηπείρου

45 **ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
Στοιχεία για Χιονιαδίτες
ξυλουργούς και ξυλογλύπτες

49 **ΒΑΡΒΑΡΑ ΣΑΚΟΥΛΗ**
Λαογραφικός όμιλος «Ντόπιοι»

52 Δρόμοι στις κορυφές των βουνών

53 **ΓΙΑΝΝΗΣ ΛΙΑΤΣΗΣ**
Αδελφότητα Χιονιαδιτών
«Ο Άγιος Αθανάσιος»

55 Εκδηλώσεις του καλοκαιριού
στα Μαστοροχώρια

56 **ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
Το ίδρυμα Βασιλείου Γ. Μελά

61 Βιβλιοπαρουσίαση

63 **ΚΩΣΤΑΣ ΣΚΟΥΡΤΗΣ**
Οι τοιχογραφίες του Αγ. Νικολάου
στην Αγία Βαρβάρα (Πλάβαλη)

Οι φωτογραφίες του τεύχους προέρχονται από τον Γιάννη Σπανό (σελ.7, 10 άνω, 13 και 14), τον Κώστα Τζιμούλη (σελ. 10 κάτω και 11), τον Θεόφιλο Εξάρχου (σελ.15), το Γηροκομείο Άρτας (σελ.18), τον Μπάμπη Καραλή (σελ.19 και 47), τον Πασχάλη Αρίστιππου Ζωγράφο (σελ.20), τον Στέφανο Τσιόδουλο (σελ.36 - 44), τη Βαρβάρα Σακούλη (σελ.51) και από το βιβλίο της Όλγας Γ. Παλαιολόγου: ΤΟ ΝΗΠΙΑΚΟΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΝ ΜΕΛΑ (σελ.56 και 57). Τις περισσότερες φωτογραφίες της Έκθεσης στους Χιονιάδες τράβηξε ο Παναγιώτης Γεραβέλης. Ο χάρτης (σελ. 21) με την επισήμανση χωριών οφείλεται στον Κυριάκο Κωλέση, από τη μεταπτυχιακή εργασία του: ΣΗΜΕΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΣΤΗ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΕΠΟΧΗ / ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΟΥ ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΗ ΑΓΙΟΓΡΑΦΟΥ ΜΙΧΑΗΛ ΜΙΧΑΗΛ. Οι υπόλοιπες φωτογραφίες, καθώς και οι αδημοσίευτες φωτογραφίες με τις κασέλες (σελ.23 - 30), ανήκουν στον Κώστα Σκούρτη - Συλλογή Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων. Οι κασέλες, φωτογραφίες των οποίων δημοσιεύονται για πρώτη φορά, προέρχονται από τη Βήσσανη (σελ.23) - τη φωτογραφία έστειλε ευγενικά ο γιατρός Νίκος Χανδάνος, το Γοργοπόταμο (σελ. 26), τη Δροσοπηγή (σελ.27) και τους Χιονιάδες (σελ.2) - φωτ. Βασίλη Σκούρτη. Οι μικρές φωτογραφίες με λεπτομέρειες από όψεις κασελών (από το αρχείο μας) προέρχονται από διάφορες περιοχές της Ελλάδας. Για τα μικρά σχέδια (σελ.31 - 35) φρόντισε ο Μίλτος Γεραβέλης.

Η εικόνα του εξωφύλλου αποτελεί δωρεά του Βασίλη Μαρτσέκη στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων στη μνήμη των γονιών του Αλέκου και Ίγκης Μαρτσέκη.

Πρόλογος

Το θέμα του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων στους Χιονιάδες μάς απασχολεί πολλά χρόνια. Όταν ο Ευριπίδης Ζωγράφος, ο πρώτος που το οραματίστηκε, έλεγε πως πρέπει να τιμηθούν οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι στον τόπο τους με τη δημιουργία ενός Μουσείου στο

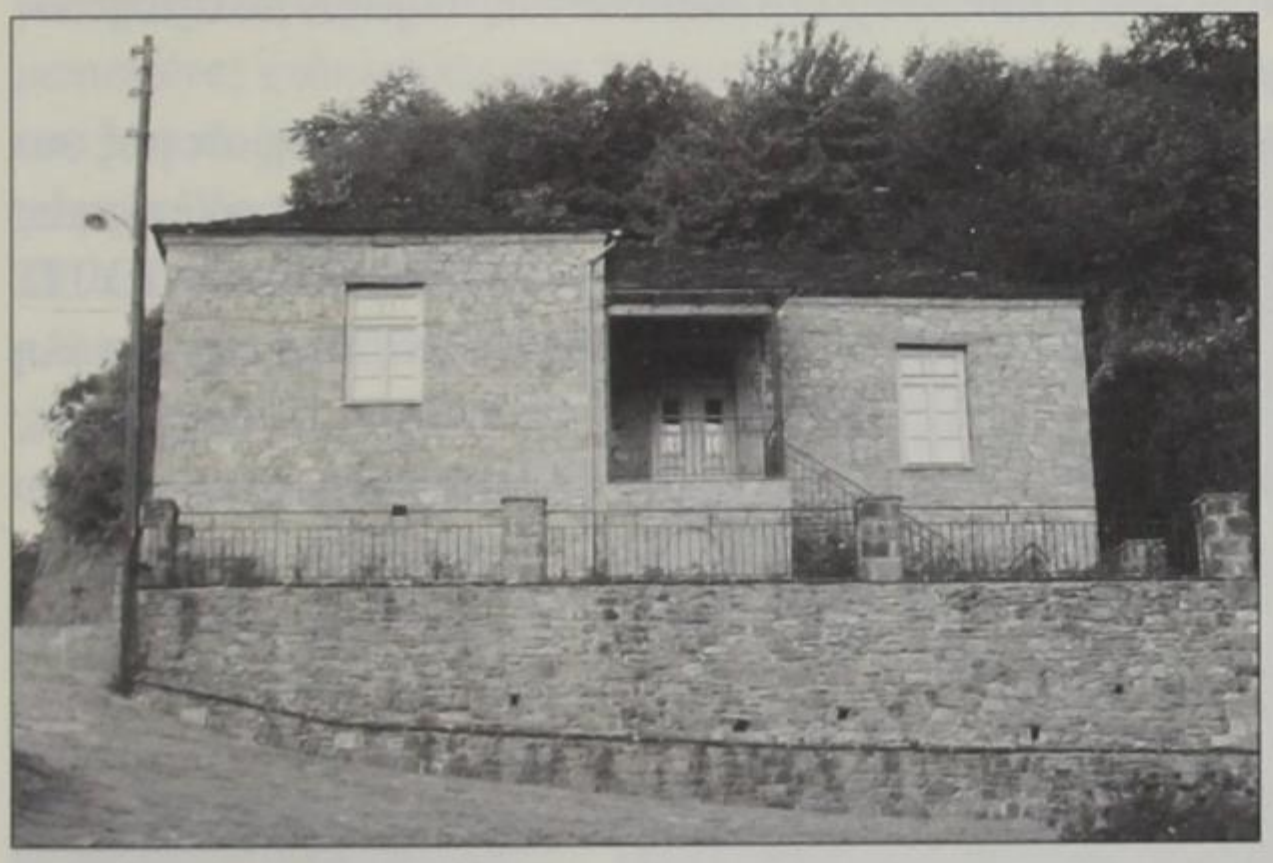

χώρο του σχολείου, όλοι τότε ήμασταν από επιφυλακτικοί έως αρνητικοί, όσον αφορά πάντα στις δυνατότητες που είχε το μικρό χωριό μας για την πραγματοποίηση μιας τέτοιας ιδέας. Ήταν και λίγα, τότε, τα συγκεντρωμένα αντικείμενα που θα αποτελούσαν τα εκθέματα του Μουσείου. Μια σειρά ακόμη από προβλήματα, το μισοκατεστραμμένο κτήριο, το μεγάλο χρηματικό ποσό που απαιτούσε η αποκατάστασή του, ο τρόπος λειτουργίας του μελλοντικού Μουσείου, το προσωπικό, η ασφάλεια στους χειμερινούς μήνες και άλλα, φαίνονταν αξεπέραστα.

Η ιδέα άρχισε να υλοποιείται σιγά - σιγά. Άρχισαν οι πρώτες δωρεές από τους άξιους και ανιδιοτελείς απογόνους των Χιονιαδιτών ζωγράφων, που είχαν στην κατοχή τους αρχεία και διάφορα αντικείμενα. Έγινε μια στοιχειώδης ταξινόμηση και βάσει αυτής και μια πρώτη μουσειολογική μελέτη από το Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Καθοριστική ήταν η συμβολή των καθηγητών, της κ. Σκαλτσά και του κ.Τζώνου, με τους οποίους μας έφερε σε επαφή ο Πυρσογιαννίτης Βασίλης Παπαγεωργίου. Στη συνέχεια η αξιοποίηση κάποιων ευρωπαϊκών προγραμμάτων με τη βοήθεια της τοπικής αυτοδιοίκησης του τότε Δήμου Μαστοροχωρίων αποκαταστάθηκε το κτήριο. Πολλοί άνθρωποι, που δεν μπορούμε να τους αναφέρουμε εδώ, συνέβαλαν, ο καθένας με τον τρόπο του, στην προσπάθεια. Μεγάλη ήταν και η συμβολή του περιοδικού μας που πρόβαλε με επιμονή την αξία του έργου των Χιονιαδιτών Ζωγράφων και έκανε κάθε προσπάθεια για την ανάδειξή του.

Έτσι φθάσαμε στο σημείο να έχουμε ολοκληρωμένο το κτήριο του σχολείου, αλλά

να μένει κενό, αχρησιμοποίητο. Με δεδομένη την γενικότερη οικονομική κατάσταση οι ελπίδες για σύντομη ολοκλήρωση του Μουσείου με κανονική λειτουργία κ.λπ. δεν είναι πολλές. Επειδή όμως ο χρόνος που περνάει μπορεί να καταστρέψει όσα έγιναν ως τώρα, αποφασίσαμε να λειτουργήσουμε το χώρο του Μουσείου με περιοδικές εκθέσεις κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού. Ένα Μουσείο πρέπει να είναι ένας ζωντανός οργανισμός με εκθέσεις, ανταλλαγές, εκδόσεις και να συμβάλλει στην προβολή του αντικειμένου του και στην επιστημονική έρευνα. Αυτό μπορεί να πραγματοποιείται από τώρα, έστω και αν για την κανονική λειτουργία του Μουσείου έχουν να γίνουν ακόμη πολλά. Φέτος το καλοκαίρι μάς ζητήθηκε από το Δήμο Κόνιτσας, στα πλαίσια των θερινών πολιτιστικών εκδηλώσεων, να συμμετάσχουμε.

Θεωρήσαμε πως ήταν η κατάλληλη ευκαιρία να ξεκινήσουμε τις δραστηριότητες στο χώρο του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων με την πραγματοποίηση της πρώτης μας έκθεσης με θέμα: ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ - ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΥΠΟ ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ. Για την έκθεση αυτή, που είχε μεγάλη επιτυχία, αναφερόμαστε αναλυτικά σε άλλες σελίδες αυτού του τεύχους. Η αρχή έγινε, οι δραστηριότητες του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων θα συνεχιστούν του χρόνου τον Αύγουστο με τα καινούρια αποκτήματα του Μουσείου.

Γιάννης Λιάτσης

Μια ξεχωριστή ημέρα

Σάββατο 11 Αυγούστου 2012, μια ιδιαίτερη και ξεχωριστή ημέρα για τους Χιονιάδες, μια ημέρα αφιερωμένη σε σπουδαίους Χιονιαδίτες. Μια ημέρα ενταγμένη στις προγραμματισμένες εκδηλώσεις του Δήμου Κόνιτσας σε συνεργασία με την Επιτροπή δημιουργίας του Μουσείου των Χιονιαδιτών Ζωγράφων, του Πολιτιστικού Συλλόγου και της Αδελφότητας του χωριού μας.

Συγκεκριμένα αυτή τη μέρα είχε προγραμματιστεί Θεία Λειτουργία στον Ιερό Ναό του Αγ. Αθανασίου χοροστατούντος του σεβασμιωτάτου Μητροπολίτου κ. Ανδρέα και αρχιερατικό μνημόσυνο υπέρ αναπαύσεως της ψυχής του αείμνηστου ιερέα Γεωργίου Παϊσίου.

Ο αείμνηστος ιερέας Γ. Παΐσιος ήταν μια σπουδαία προσωπικότητα με σημαντικό συγγραφικό έργο. Από τα πρώτα κιόλας χρόνια του ιερατικού του βίου αντιλαμβανόμενος την αξία και τη σπουδαιότητα του έργου των Χιονιαδιτών ζωγράφων συγκέντρωσε, κατέγραψε και διέσωσε πληροφορίες γι' αυτούς και το έργο τους. Αυτό το έργο μπορεί σήμερα να αξιοποιηθεί κατάλληλα από νεότερους μελετητές, όπως πολύ σωστά ανέφερε ο πρεσβύτερος Διονύσιος Τάτσης στο βιβλίο του «Ιερέας Γεώργιος Δ. Παΐσιος, εκ κώμης Χιονιάδων», που διανεμήθηκε δωρεάν μετά το πέρας της Θείας Λειτουργίας σε όλους τους παρευρισκόμενους.

Ακολούθησαν στη συνέχεια στο χώρο του υπό ίδρυση Μουσείου τα εγκαίνια της περιοδικής έκθεσης αφιερωμένης σε Χιονιαδίτες ζωγράφους από το σεβασμιώτατο Μητροπολίτη κ. Ανδρέα παρουσία εκπροσώπων της Δημοτικής Αρχής, εκπροσώπων συλλόγων γειτονικών χωριών και πλήθους χωριανών και φίλων.

Μια έκθεση από ανθίβολα, σχέδια και εργαλεία των ζωγράφων τα οποία προσφέρθηκαν, συγκεντρώθηκαν, συντηρήθηκαν και τοποθετήθηκαν σε ειδικά πλαίσια στο χώρο του υπό ίδρυση Μουσείου.

Θα ήταν παράλειψη να μην αναφέρω ότι η «ψυχή» του όλου εγχειρήματος και της οργάνωσης της σπουδαίας έκθεσης είναι ο αγαπητός χωριανός μας Κώστας Σκούρτης, αγιογράφος κι αυτός, ο οποίος είχε τις γνώσεις που απαιτούνται, αλλά κυρίως την αδάμαστη θέληση να προβάλλει το έργο των Χιονιαδιτών ζωγράφων.

Μια ξεχωριστή εμπειρία για όλους όσοι παρευρέθηκαν αυτή τη μέρα και επισκέφθηκαν το χώρο αυτό, θαυμάζοντας από κοντά, για πρώτη φορά, αυτό το σπουδαίο έργο που κληρονομήθηκε από τους προγόνους μας.

Ιδιαίτερες στιγμές για το χωριό μας διότι θεωρώ ότι τέτοιου είδους εκδηλώσεις είναι ο ελάχιστος φόρος τιμής γι' αυτές τις τόσο σημαντικές προσωπικότητες που ανέδειξαν οι Χιονιάδες και το έργο τους έγινε γνωστό όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά και εκτός αυτής.

Η εκδήλωση ολοκληρώθηκε με γεύμα προς όλους τους καλεσμένους, προσφορά της Αδελφότητας Χιονιαδιτών, στον κατάλληλα εξοπλισμένο και διαμορφωμένο χώρο του καφενείου του χωριού.

Έκθεση στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων

ΣΧΕΔΙΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΡΧΕΙΑ ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΩΝ ΖΩΓΡΑΦΩΝ -
ΑΠΟ ΤΙΣ ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΟΥ ΥΠΟ ΙΔΡΥΣΗ ΜΟΥΣΕΙΟΥ

Το μνημόσυνο για τον ιερέα Γεώργιο Παΐσιο

Στις 11 Αυγούστου στους Χιονιάδες τελέστηκε κατ' αρχήν αρχιερατικό μνημόσυνο στον Αγ. Αθανάσιο, προεξάρχοντος του Μητροπολίτη Κονίτσης κ. Ανδρέα, για τα τριάντα χρόνια από την κοίμηση του ιστοριοδίφη Χιονιαδίτη ιερέα Γεωργίου Παϊσίου. Ήταν ο πρώτος που έγραψε για τους Χιονιαδίτες ζωγράφους και για πολλά ακόμη ιστορικά και λαογραφικά θέματα και διέσωσε πολύτιμα ιστορικά στοιχεία για το χωριό μας και την ευρύτερη περιοχή. Το περιοδικό μας ανατρέχει συχνά στο αρχείο του παπα-Γιώργη και έχει παρουσιάσει πολλά αδημοσίευτα κείμενά του. Το αρχείο του έχει θέσει στη διάθεσή μας για μελέτη ο γιος του Λεωνίδας, ο οποίος με ευλάβεια διατήρησε άθικτο και στη θέση του και το παραμικρό σημείωμα του γέροντα.

Ο Άγ. Γεώργιος.
Ανθίβολο από το αρχείο του Πολύκαρπου Ζωγράφου.

Αμέσως μετά εγκαινιάστηκε η έκθεση στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων (διάρκεια 11-27 Αυγούστου), σε εκδήλωση για την οποία ο παπα-Γιώργης θα ήταν υπερήφανος γιατί οι ζωγράφοι του χωριού του αποκτούν την αναγνώριση που τους αξίζει και στον τόπο τους.

Η έκθεση στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων

Με την έκθεση των σχεδίων από τα αρχεία των Χιονιαδιτών ζωγράφων εγκαινιάσθηκαν οι δραστηριότητες του υπό ίδρυση **Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων,** αν και ο δρόμος για την ολοκλήρωση και τη λειτουργία του είναι ακόμα μακρύς. Ο σκοπός της έκθεσης ήταν να τιμηθούν οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι και στον τόπο τους και να προωθηθεί περαιτέρω η υπόθεση της δημιουργίας του Μουσείου.

Τα έργα της έκθεσης των σχεδίων από τα αρχεία τριών Χιονιαδιτών ζωγράφων, του **Νικόλαου Ιωάννη Παπακώστα** (1872 – 1955), του **Πολύκαρπου Αναστασίου Ζωγράφου** (1874 – 1953) και του **Θωμά Ευαγγέλου Χρήστου** (1912 – 1996) επιλέχτηκαν από τις συλλογές του υπό ίδρυση Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων. Τα αρχεία των τριών ζωγράφων δωρίθηκαν από τους απογόνους των ζωγράφων στο Μουσείο. Στην έκθεση περιλαμβάνονταν επίσης δύο ανθίβολα που προέρχονται από το εργαστήρι των αδελφών **Χριστόδουλου και Θωμά Παπακώστα – Μαρινά,** πρόσφατη δωρεά του Κώστα Τζιμούλη.

Η έκθεση αποτελείτο από **σχέδια και ανθίβολα,** τα οποία ήταν βασικά εργαλεία δουλειάς των παλαιών ζωγράφων. Ως **σχέδια** εννοούνται κάθε είδους απεικονίσεις με ελεύθερο χέρι σε χαρτί, με τη χρήση μολυβιού, μελάνης ή με ελαφριές χρωματικές ύλες. Συνήθως γίνονταν για να χρησιμοποιηθούν ως μελέτες στη δημιουργία του κυρίως ζωγρα-

φικού έργου τους. Είναι διαφόρων ειδών, από απλά σκαριφήματα έως και λεπτομερείς μελέτες με φωτοσκιάσεις, με εικονογραφικά ή κοσμικά θέματα. Παρά την ενδεχόμενη καλλιτεχνική αξία τους δεν αποσκοπούσαν να παρουσιαστούν τα ίδια ως έργα τέχνης αλλά να βοηθήσουν τον ζωγράφο στη δημιουργία του ζωγραφικού έργου του. Τα **ανθίβολα** ήταν διαφόρων ειδών σχέδια αποτύπωσης, συνήθως από παλαιότερα έργα ζωγραφικής, που είχαν σκοπό να ξαναχρησιμοποιηθούν με τρόπο μηχανικό για τη διευκόλυνση στη σχεδίαση της εικόνας. Ορισμένα αποτυπώνονταν με το πάτημα του περιγράμματος των μορφών με μολύβι ή χρώμα, ενώ άλλα είχαν τρυπημένα περιγράμματα για να διευκολύνουν την αποτύπωση. Σε μερικά σχέδια έχει χαραχτεί κάναβος, δηλαδή τετραγωνάκια, για να αντιγραφούν σε μεγαλύτερο μέγεθος. Συχνά έβγαζαν ανθίβολα από τις τυπωμένες χάρτινες εικόνες της εποχής, τις χαλκογραφίες.

Κάθε ζωγράφος δημιουργούσε το αρχείο του, στο οποίο συμπεριλαμβάνονταν σχέδια και κάθε είδους ανθίβολα, καθώς και σημειώσεις, οδηγίες, πληροφορίες, αποκόμματα και σελίδες εκκλησιαστικών και άλλων παλαιών βιβλίων με εικόνες, επίσης χάρτινες τυπωμένες εικόνες και οτιδήποτε άλλο θα τον εξυπηρετούσε στο έργο του. Ενδεικτικά στην παρούσα έκθεση, μέσα στις προθήκες, παρουσιάστηκε ένα μέρος των συμπεριλαμβανόμενων στα αρχεία και στις εργαλειοθήκες των Χιονιαδιτών ζωγράφων, τα οποία συγκεντρώθηκαν ως τώρα για τη δημιουργία του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων.

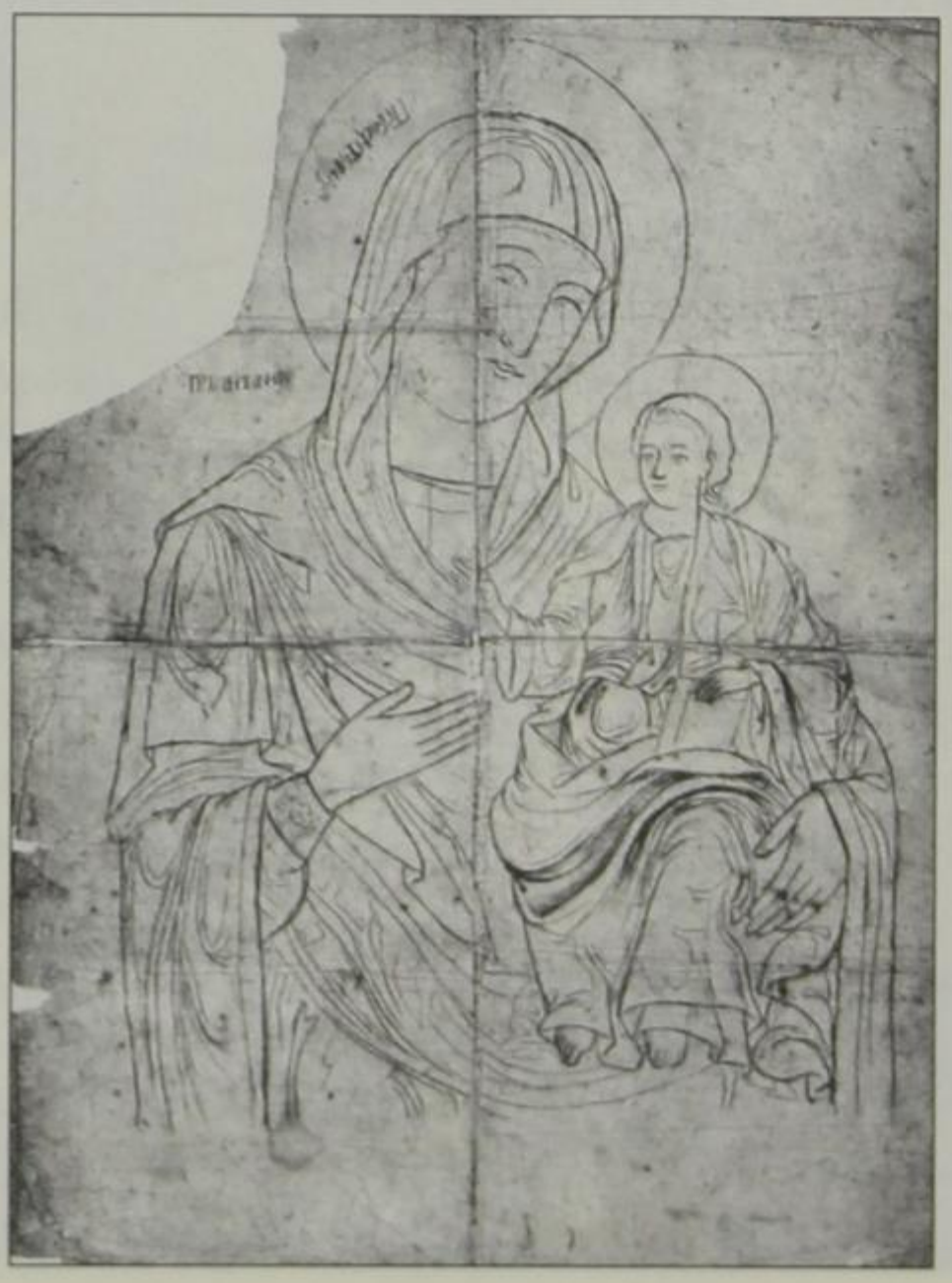

Τα χιονιαδίτικα σχέδια και ανθίβολα, τα οποία έχουν διασωθεί ως τώρα, είναι διάσπαρτα σε ιδιωτικές και δημόσιες συλλογές. Έγιναν γνωστά στο ευρύ κοινό από διάφορες εκθέσεις σε μουσεία της Ελλάδας και άλλων χωρών. Έτσι το έργο των ταπεινών ζωγράφων του χωριού μας έγινε ευρύτατα γνωστό. Τα σχέδια της έκθεσης, καθώς και όλα τα αρχεία των προαναφερόμενων ζωγράφων, δωρίθηκαν από την Αγλαΐα Χρήστου-Εξάρχου, τον Αναστάσιο Ζωγράφο και από τον αείμνηστο Αθανάσιο Λιάτση, και συγκεντρώθηκαν με τη φροντίδα του αείμνηστου δασκάλου Ευριπίδη Ζωγράφου. Ενώ ετοιμαζόταν η έκθεση, ο Κώστας Τζιμούλης από τη Δροσοπηγή δώρισε τα έργα της συλλογής του –η οποία θα παρουσιαστεί στο σύνολό της εν καιρώ– στο Μουσείο αναφέροντας:

«Τη δωρεά αυτή την κάνω από αγάπη, σεβασμό και εκτίμηση στους παλιούς Χιονιαδίτες μαστόρους της Αγιογραφίας, που πλούτισαν την πολιτιστική παράδοση του τόπου μας, αλλά και την πεποίθηση ότι πρέπει όλοι να βοηθήσουμε ώστε η Τέχνη να γίνει κτήμα των πολλών και όχι

Πάνω: Ιησούς Χριστός. Ανθίβολο από το αρχείο του Πολύκαρπου Ζωγράφου.

Κάτω: Παναγία Οδηγήτρια. Ανθίβολο από το εργαστήριο των Μαρινάδων ζωγράφων.

εκδήλωση «Εγωισμού» κάποιων μεμονωμένων συλλεκτών. Με την κίνησή μου αυτή τα σχέδια (ανθίβολα και εξασκήματα) βρίσκουν το φυσικό τους χώρο. Δηλαδή τον τόπο που τα γέννησε και πραγματικά ανήκουν».

Τα σχέδια της συλλογής Τζιμούλη θα μελετηθούν, θα τεκμηριωθούν επιστημονικά και θα παρουσιαστούν αργότερα στο Μουσείο μας. Δύο ωραιότατα σχέδια των Μαρινάδων αδελφών, από αυτή τη δωρεά, παρουσιάστηκαν στην έκθεση και τα υπόλοιπα μπορούσε να τα δει κανείς σε αντίγραφα σε δύο φακέλους. Κατά τη διάρκεια της έκθεσης, ο συγχωριανός μας Θεόφιλος Έξαρχος, προσφέρθηκε να δώσει στο Μουσείο το αρχείο του ζωγράφου πατέρα του, Γεωργίου Εξάρχου, που αποτελείται από δέκα σχέδια και ανθίβολα, φωτογραφίες με εικόνες που προέρχονται από αγιορείτικο τυπογραφείο και αρκετές χρωμολιθογραφίες ρώσικης προέλευσης και ορισμένα εργαλεία δουλειάς. Έτσι του χρόνου, θα αποδοθεί η τιμή που πρέπει και σε αυτόν τον ζωγράφο του χωριού μας, εκθέτοντας σχέδια και άλλα αντικείμενα από το αρχείο του. Επίσης ο Βασίλης Μαρτσέκης δώρισε ωραιότατο πίνακα ζωγραφικής σε καμβά, στην οποία απεικονίζεται η Θεοτόκος βρεφοκρατούσα. Έτσι ο δρόμος για την υλοποίηση του Μουσείου ανοίγει και προγραμματίζεται ήδη η επέκταση της φετινής έκθεσης εμπλουτισμένης με τα καινούρια αποκτήματα.

Άγιος Αθανάσιος.
Ανθίβολο από το εργαστήριο των Μαρινάδων ζωγράφων.

Για την έκθεση εκδόθηκε Κατάλογος, ο οποίος περιείχε ένα εισαγωγικό κείμενο,

αναφορά σε κάθε έργο της έκθεσης και πληροφορίες γι' αυτό και μερικές φωτογραφίες έργων.

Οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των σχεδίων και ανθιβόλων της έκθεσης, καθώς και η τοποθέτησή τους σε ειδικά πλαίσια, έγιναν τον Ιούνιο - Ιούλιο του 2012 από τον συντηρητή έργων τέχνης Γιάννη Σπανό και τους συνεργάτες του.

Η έκθεση πραγματοποιήθηκε χάρη στη Δημοτική αρχή της Κόνιτσας, το Δήμαρχο κ. Παναγιώτη Γαργάλα, τον Αντιδήμαρχο κ. Αποστόλη Ραπακούσιο και τα μέλη του Δημοτικού Συμβουλίου και της Κοινωφελούς Επιχείρησης του Δήμου Κόνιτσας, ιδιαίτερα στην κ. Κατερίνα Τσούβαλη, σε συνεργασία με την Επιτροπή για τη δημιουργία του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων και τον Πολιτιστικό Σύλλογο Χιονιαδιτών.

Γιάννης Σπανός
Συντηρητής έργων τέχνης

Η συντήρηση των σχεδίων και ανθιβόλων για την έκθεση

Από την Επιτροπή για τη δημιουργία του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων μου παραδόθηκαν 37 σχέδια και ανθίβολα για συντήρηση, τα οποία προορίζονταν για την έκθεση, η οποία επρόκειτο να πραγματοποιηθεί τον Αύγουστο του 2012 στο χώρο του Μουσείου στους Χιονιάδες. Κατά την διάρκεια των εργασιών συντήρησης και αποκατάστασης των σχεδίων και ανθίβολων από την συλλογή του Μουσείου, οι εργασίες που έγιναν ήταν οι εξής:

Α. Τεκμηρίωση:

1. Φωτογράφιση του αντικειμένου και
2. Συμπλήρωση ειδικού δελτίου τεκμηρίωσης.

Παναγία Δεομένη.
Σχέδιο από το αρχείο του Ν. Ι. Παπακώστα.

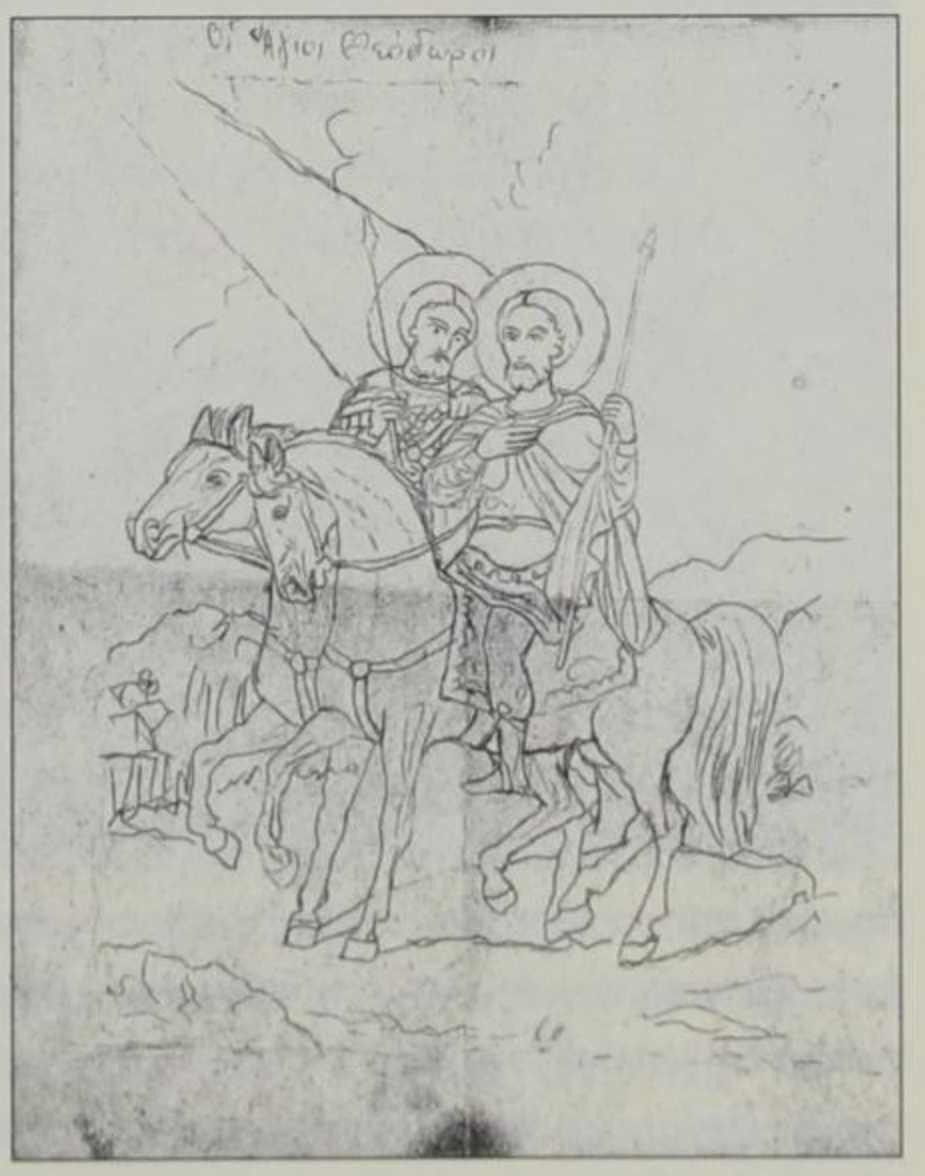

Άγιοι Θεόδωροι.
Σχέδιο από το αρχείο του Θωμά Χρήστου.

Β. Εργασίες αποκατάστασης και συντήρησης:

1. Απομάκρυνση ξένων υλικών.
2. Στεγνός καθαρισμός.
3. Έλεγχος διαλυτότητας μελανιών - χρωστικών.
4. Μέτρηση του βαθμού οξύτητας (pH).
5. Υγρός καθαρισμός.
6. Εξουδετέρωση των οξέων (αποξίνιση).
7. Ενδυνάμωση χαρτιού.
8. Στερέωση των χρωστικών σε έργα που φέρουν χρωματικό στρώμα.
9. Αποκατάσταση φυσικών και μηχανικών φθορών.
10. Αισθητική αποκατάσταση.
11. Επιπεδοποίηση.
12. Φύλαξη - έκθεση. (Το κάθε έργο τοποθετήθηκε σε κορνίζα με πλαίσιο (passe - partout) από αντιόξινο, βαμβακερό χαρτόνι μουσειακής χρήσης. Η πλάτη του έργου θα προφυλάσσεται επιπλέον με αντιόξινο χαρτόνι foamboard. Η ανάρτηση των έργων έγινε με αρχειακή ταινία ενώ η συνένωση των χαρτονιών του πλαισίου με λινή αυτοκόλλητη ταινία αρχειακής χρήσης).

Οι εργασίες συντήρησης και αποκατάστασης των ανθίβολων από την συλλογή του Μουσείου Χιονιαδιτών Ζωγράφων, καθώς και η τοποθέτησή τους σε ειδικά πλαίσια, έγιναν τον Ιούνιο - Ιούλιο του 2012 από εμένα και τους συνεργάτες μου.

Θεόφιλος Γ. Εξάρχου

Γεώργιος Εξάρχου

καλλιτέχνης αγιογράφος εκ Χιονιάδων

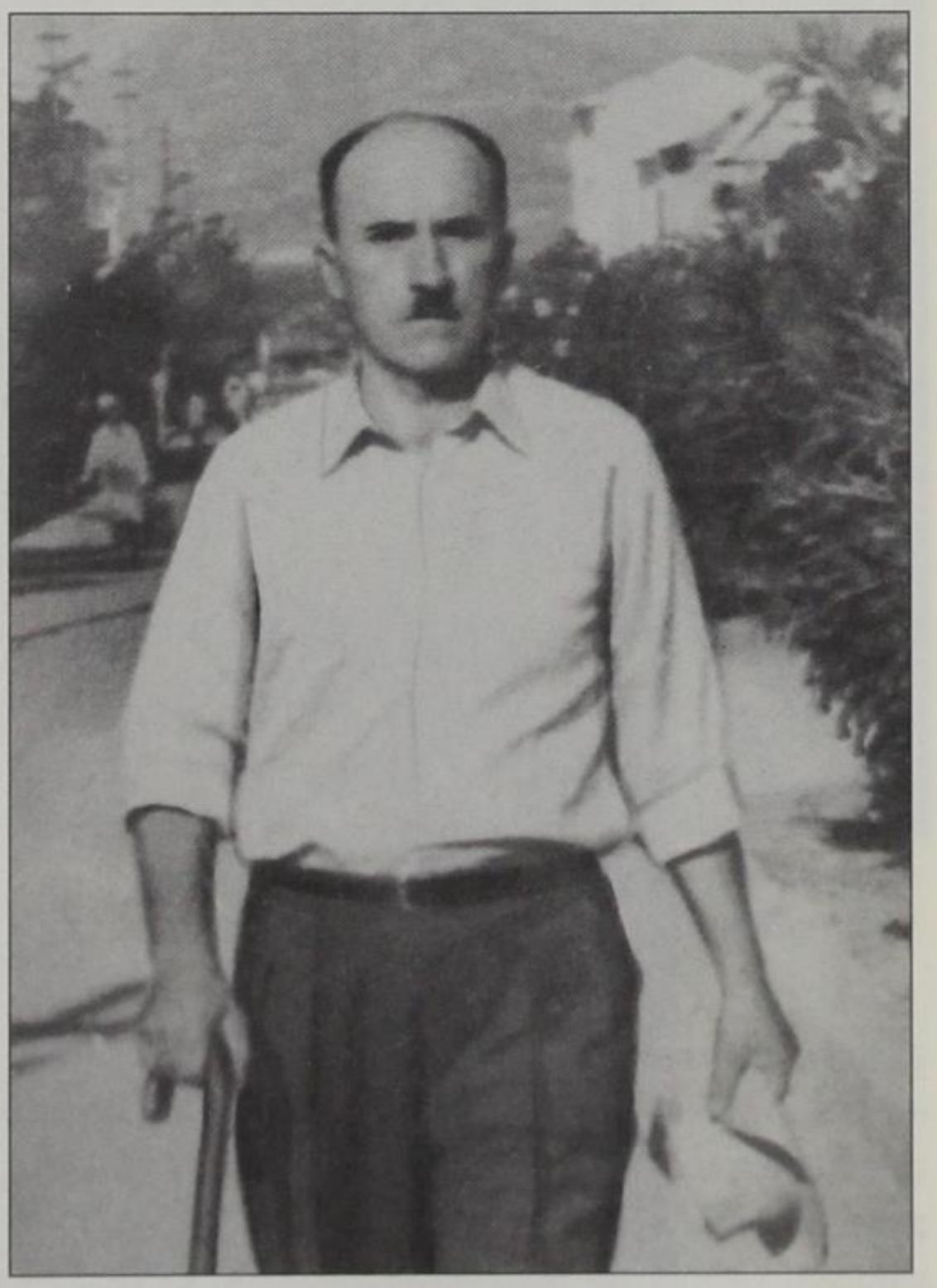

Γεννήθηκε το 1910, με τα πρώτα μαθητικά βήματα στο δημοτικό σχολείο Χιονιάδων και στη συνέχεια στο εξατάξιο σχολαρχείο της Βούρμπιανης.

Μετά την αποφοίτησή του και μέχρι τα 25 του χρόνια, μαθήτευσε την τέχνη της παραδοσιακής αγιογραφίας στη σχολή των ξακουστών Μαρινάδων, με δασκάλους του τον Χριστόδουλο και Θωμά, καθώς επίσης και στο Άγιο Όρος εκπαιδευόμενος από αγιογράφους μοναχούς.

Ώριμος καλλιτέχνης πλέον, αρχίζει τη σταδιοδρομία του χρησιμοποιώντας την τέχνη για βιοποριστικούς λόγους και ταξιδεύει ανά την Ελλάδα φιλοτεχνώντας εκκλησίες, ιδιωτικές κατοικίες και παραδοσιακά έπιπλα (κασέλες). Έργα του βρίσκονται σε όλο τον νομό Ιωαννίνων, στην Αιτωλοακαρνανία, τη Θεσσαλία και τον νομό Γρεβενών.

Χαρακτηριστικά έργα είναι η τοιχογραφία του Νεομάρτυρα Γεωργίου στην εκκλησία του Αγ. Αθανασίου Χιονιάδων και στην ίδια την κατοικία του νεομάρτυρα στα Ιωάννινα, οι είσοδοι της παλιάς μητρόπολης Κονίτσης και της Παναγίας Πληκατίου, η εικόνα της Παναγίας στην ομώνυμη εκκλησία στη Βούρμπιανη.

Ήταν ο τελευταίος της γενιάς και της σχολής που δημιούργησαν στην αγιογραφία

οι Χιονιαδίτες αγιογράφοι.

Πολέμησε τους Γερμανούς το 1940 και τραυματίστηκε χάνοντας το πόδι του. Πέθανε πρόωρα σε αυτοκινητιστικό ατύχημα το 1959, στα 49 του χρόνια.

Γεώργιος Εξάρχου,
Άγιος Γεώργιος Ιωαννίνων 1952, Αγ. Αθανάσιος Χιονιάδων.

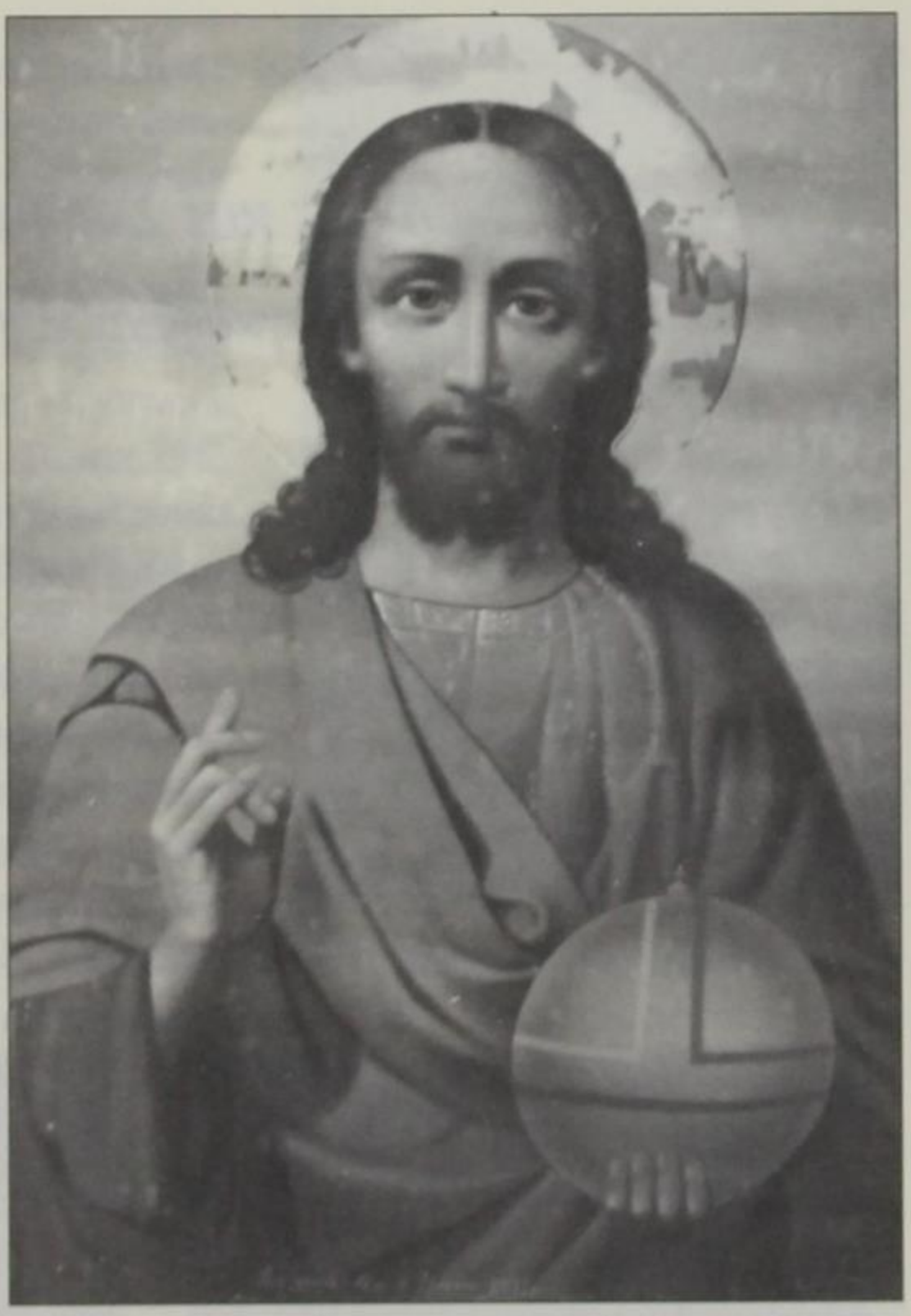

Γεώργιος Εξάρχου,
ΙΣ ΧΡ ο Παντοκράτωρ 1931, Αγ. Νικόλαος Χιονιάδων.

Ζητήσαμε από τον Θεόφιλο Εξάρχου ένα μικρό βιογραφικό σημείωμα για τον πατέρα του, τον Χιονιαδίτη ζωγράφο Γεώργιο Νικ. Εξάρχου. Ο ζωγράφος αυτός έζησε και δημιούργησε τη σκληρή εποχή του πολέμου, της κατοχής, του εμφυλίου και των δύσκολων χρόνων που ακολούθησαν. Ήταν ταλαντούχος αλλά άτυχος γιατί εκτός τον ακρωτηριασμό του στον πόλεμο, πέθανε νέος. Το έργο που άφησε, στο «αναγεννησιακό» λεγόμενο ύφος των εικονογράφων της εποχής, δείχνει την ικανότητά του. Ο παπα - Γιώργης Παΐσιος αναφέρει:«Έγγονος ούτος εκ θυγατρός του αγιογράφου Χριστόδουλου Μαρινά. Είναι εις εκ των νεωτέρων Χιονιαδιτών αγιογράφων. Ούτος υπήρξε μαθητής των ως άνω ανταδέλφων Χριστόδουλου και Θωμά των Μαρινάδων».Το μικρό αρχείο του Γεώργιου Νικ. Εξάρχου, που διασώθηκε και παραχώρησε στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων ο Θεόφιλος Εξάρχου, περιέχει μια παλέτα, πινέλα, ένα κασελάκι ζωγραφισμένο, μερικά προσωπικά μικροαντικείμενα, επτά σχέδια σε χαρτί, μερικά λαδόχαρτα - ανθίβολα με αγίους και διακοσμήσεις, χαρτόνια διάτρυτα με απλά διακοσμητικά μοτίβα, ασπρόμαυρες φωτογραφίες με εικόνες τυπωμένες από φωτογραφία του Αγίου Όρους, πολλές λαϊκές χρωμολιθογραφίες ρωσικής προέλευσης, μία χαλκογραφία με τον Άγιο Γεώργιο Ιωαννίνων και διάφορες άλλες φωτογραφίες από απλοϊκά θέματα, αγίους, τοπία και διακοσμήσεις που συνέλεγε όπως κάθε λαϊκός ζωγράφος της εποχής για πρότυπα. Κάποια από αυτά έχουν χρησιμοποιηθεί και για τη μεγέθυνση έχει σχεδιαστεί με μολύβι πάνω τους κάναβος με τετραγωνάκια. Ο ζωγράφος Γεώργιος Νικ. Εξάρχου θα τιμηθεί όπως πρέπει με αφιέρωμα σε μελλοντική έκθεση στο Μουσείο Χιονιαδιτών Ζωγράφων.

Η Συντακτική Επιτροπή

κ. Ιγνάτιος
Μητροπολίτης Άρτας

Γεώργιος και Σοφία Μάτσου

δυο λόγια εγκάρδιας ευγνωμοσύνης

Στην Άρτα έζησαν και πρόκοψαν πολλοί Χιονιαδίτες. Στην περιοχή της Άρτας δημιούργησαν και Χιονιαδίτες λαϊκοί καλλιτέχνες, όπως ο ξυλογλύπτης Σίμος Μαργαρίτη, ο οποίος σκάλισε και υπέγραψε το περίτεχνο τέμπλο της Αγίας Σοφίας Άρτας το 1850, καθώς και άλλοι λαϊκοί ζωγράφοι. Εκτός από τους τεχνίτες αναδείχθηκαν και ευκατάστατοι έμποροι. Στο προηγούμενο τεύχος του περιοδικού μας δημοσιεύσαμε και γράμμα με ημερομηνία 18 Ιανουαρίου 1883 για τη συγκρότηση από Χιονιαδίτες του «Συλλόγου Άρτης του Αγίου Αθανασίου». Ένας από τους επιφανείς Χιονιαδίτες της Άρτας ήταν και ο Γεώργιος Μάτσος, ο δωρητής του Γηροκομείου Άρτας. Στη δωρεά του δεν ξεχνά το

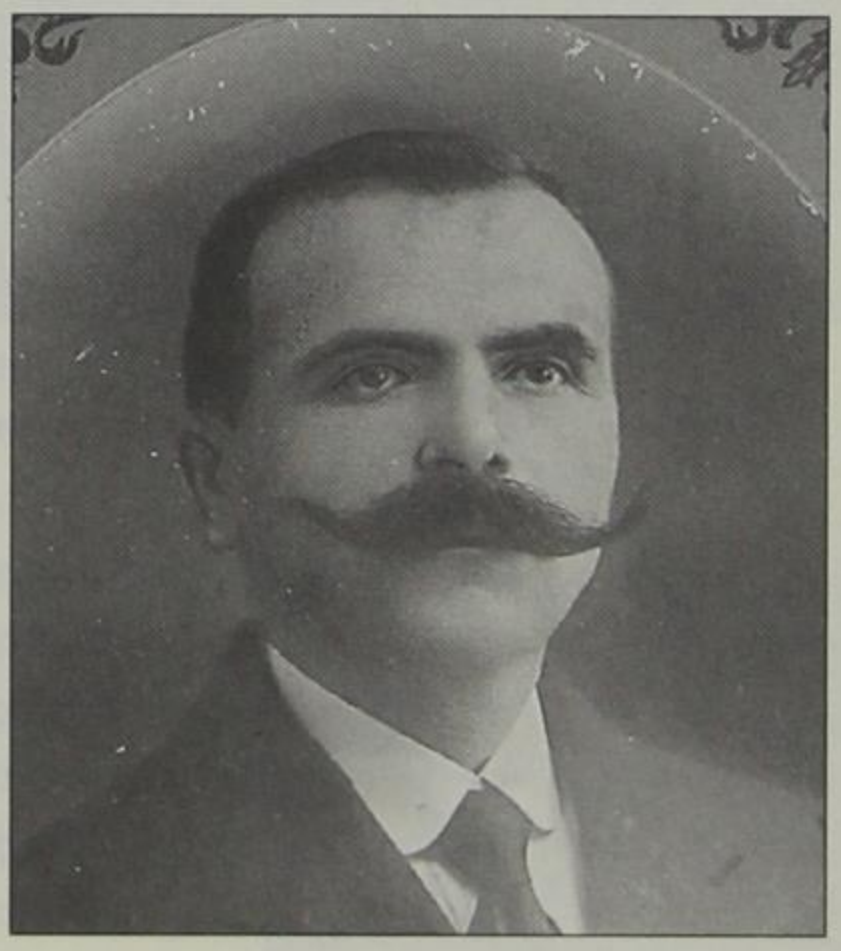

χωριό του αλλά αναφέρει πως μπορεί να φιλοξενούνται και δύο Χιονιαδίτες ηλικιωμένοι. Απευθυνθήκαμε στη διευθύντρια του Γηροκομείου Άρτας για πληροφορίες σχετικά με τον δωρητή και μας απάντησε ευγενικά ο σεβασμιότατος Μητροπολίτης Άρτης κ. Ιγνάτιος με το κείμενο που ακολουθεί.

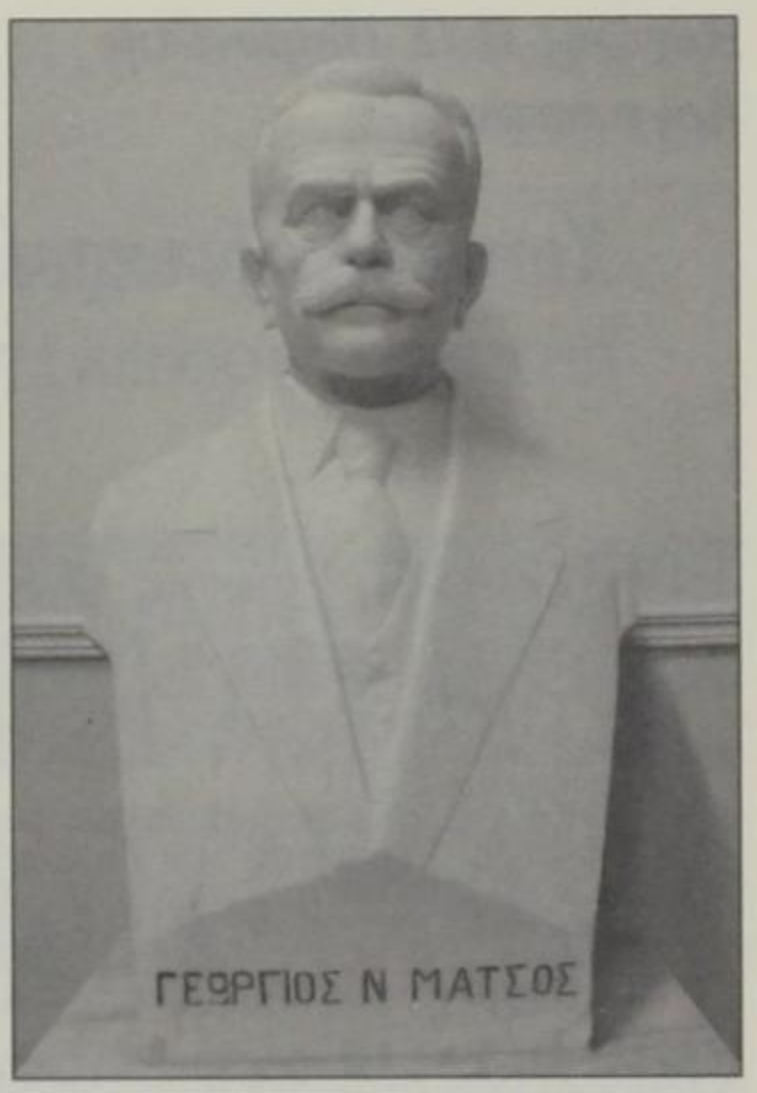

Γεώργιος και Σοφία Μάτσου. Δύο ευγενικές ψυχές. Δεμένες με τα ιερά δεσμά του γάμου. Ενωμένες με την ευλογημένη και ζωογόνο χριστιανική αρετή της αγάπης.

Παιδιά των όμορφων Χιονιάδων της Κόνιτσας. Έξησαν τον αφανισμό και το δράμα της πόλεως και των χωριών της Άρτας από τους Γερμανούς και τους Ιταλούς κατακτητές το 1940. Το έτος 1943 αποφάσισαν να προσφέρουν τα δύο νεοκλασικά ακίνητά τους και ό,τι οικονομίες είχαν για την ίδρυση Γηροκομείου.

Πρωτοστάτης ο μακαριστός Μητροπολίτης τότε Άρτης, ο Σεραφείμ Τίκας και μετέπειτα Μητροπολίτης Ιωαννίνων και Αρχιεπίσκοπος Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Επέλεξε το οικόπεδο και με τα χρήματα του Γεωργίου και της Σοφίας Μάτσου, καθώς και την βοήθεια των Αρτινών, προχώρησε στην ανοικοδόμηση του κτηρίου το έτος 1952. Μέχρι το έτος 1960 λειτούργησε ως οικοτροφείο Αρρένων, προσφέροντας συγχρόνως φαγητό και σε μερικά γεροντάκια. Από το 1960 μέχρι και σήμερα λειτουργεί συνεχώς, προσφέροντας πλήρη περίθαλψη στους φτωχούς και δοκιμασμένους ανθρώπους της τρίτης ηλικίας. Ο αριθμός των τροφίμων κυμαίνεται από 30-40 άτομα.

Κατά το διάστημα 1997-2000 έγινε ριζική ανακαίνιση του κτηρίου, καθώς και προσθήκη νέου ορόφου με την φιλάνθρωπη προσφορά πολλών φίλων Αρτινών, που επιτρέπει μέχρι και σήμερα την καλή λειτουργία του Ιδρύματος.

Μένω στον ίδιο χώρο, σε διπλανό μοναστηριακό κτήριο. Μας συνδέει ο απλός και απέριττος Ναός της Παναγίας της Φανερωμένης. Μισό και πλέον αιώνα, οι γέροντες είναι η μεγάλη μου οικογένεια. Γνώρισα ωραίες ψυχές. Έξησα μαζί τους συγκινητικές και υπέροχες εμπειρίες.

Στη δεκαετία του 1960 έμεινε στο Γηροκομείο και η Σοφία Μάτσου. Τη θαύμαζα και την καμάρωνα. Αριστοκρατική και επιβλητική παρουσία, ευγενική μορφή και πάντα καλοσυνάτη. Της άρεσε να κάνει παρέα με όλα τα γεροντάκια, να μιλάει μαζί τους και να συμμετέχει στο τραπέζι τους, στις δουλειές της κουζίνας, σε κάθε εκδήλωση της καθημερινής τους ζωής. Άφησε το υπέροχο σπίτι της για να απολαμβάνει από κοντά την προσφορά της αγάπης της.

Εύχομαι ο Πανάγαθος Θεός να χαρίζει αιώνια χαρά και μακαριότητα στους καλούς Χιονιαδίτες ευεργέτες μας Γεώργιο και Σοφία Μάτσου, για την πλούσια, θεοφιλή και φιλάνθρωπη προσφορά τους.

Αργύρης Π.Π. Πετρονώτης
Αρχιτέκτων

Χιονιαδίτες νεκροί του ελληνοϊταλικού πολέμου

ΠΡΟΣΘΕΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΣΤΟ ΣΧΕΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΤΕΥΧΟΥΣ 13

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ Γεώργιος (Κότας) του Δημητρίου και της Αλεξάνδρας το γένος Αναστασίου Σακκούλη. Γεννήθηκε στους Χιονιάδες Κόνιτσας το 1908. Στρατιώτης του VIII Συντάγματος Πυροβολικού. Φονεύθηκε στο Παλιούρι Χειμάρρας τον Ιανουάριο 1941[1].

ΖΩΓΡΑΦΟΣ Γεώργιος του Νικολάου και της Ευδοκίας το γένος Αδάμου Μπούρη, εκ Χιονιάδων, γεννηθείς το 1914. Στρατιώτης του 42ου Συντάγματος Ευζώνων. Θυσιάστηκε στο χωριό και ύψωμα Λεκιτούσι (ΝΔ Τεπελενίου) στις 22 Μαρτίου 1941[2].

ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ Πέτρος του Νικολάου και της Ελένης το γένος Νικολάου Μιχαήλ Χρήστου. Γεννήθηκε στους Χιονιάδες το 1915. Επιστρατεύθηκε στον ελληνο-ιταλικό πόλεμο 1940-41. Έπαθε στο στρατό και πέθανε σε στρατιωτικό νοσοκομείο Αθηνών το 1941[3].

---

1. Σύνθεση στοιχείων από περιοδικό *εκ Χιονιάδων*, τχ. 11 (φθινόπωρο 2011), σ. 30 και από τον κατάλογο *Αγώνες και Νεκροί του Ελληνικού Στρατού 1940-1945.* Αθήνα, έκδοση ΔΙΣ/ΓΕΣ. 1990: σ. 140.
2. Εκ περιοδικού *εκ Χιονιάδων*, τχ. 11 (ως άνω), σ. 30 και καταλόγου *Αγώνες και Νεκροί* (ως άνω), σ. 166.
3. Μόνη πηγή το *εκ Χιονιάδων* (ως άνω), σ. 30. Δεν αναφέρεται (!) στον ως άνω επίσημο κατάλογο του ΔΙΣ/ΓΕΣ.

Χιονιαδίτες στην Αθήνα.

«12η Αυγούστου 1934, Κήπος Κλαυθμώνος, Αθήναι»

Αργύρης Π.Π. Πετρονώτης
Αρχιτέκτων

Οι παλαιότερες ειδήσεις για το Ζουπάνι

Το Ζουπάνι ή Πεντάλοφος είναι κοντινό χωριό της Μακεδονίας, ονομαστό κι αυτό μαστοροχώρι, στο οποίο ορισμένοι Χιονιαδίτες τεχνίτες ταξίδευαν και εργάζονταν από πολύ παλιά, όπως οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι Κωνσταντίνος και Μιχαήλ Μιχαήλ που τοιχογράφησαν και υπέγραψαν εκεί το ναό του Αγίου Αχιλλείου το 1774. Το Ζουπάνι ήταν στο πέρασμα για τα χωριά του Βοΐου και τη Μακεδονία και δείγματα της παρουσίας των Χιονιαδιτών, με σημαντικά έργα, έχουμε αρκετά στην περιοχή. Ο Αργύρης Πετρονώτης με την έρευνά του που ακολουθεί πλουτίζει με νέα στοιχεία την ιστορία του χωριού.

Το Ζουπάνι (ο σημερινός Πεντάλοφος Βοΐου Κοζάνης) είναι άγνωστο πότε ιδρύθηκε. Κατά τον Απ. Βακαλόπουλο οικίστηκε στα τέλη του 14ου/αρχές του 15ου αιώνα, στηριζόμενος στην παράδοση[1]. Ο Γεώργ. Τσότσος υποστηρίζει ότι είναι άγνωστος ο χρόνος

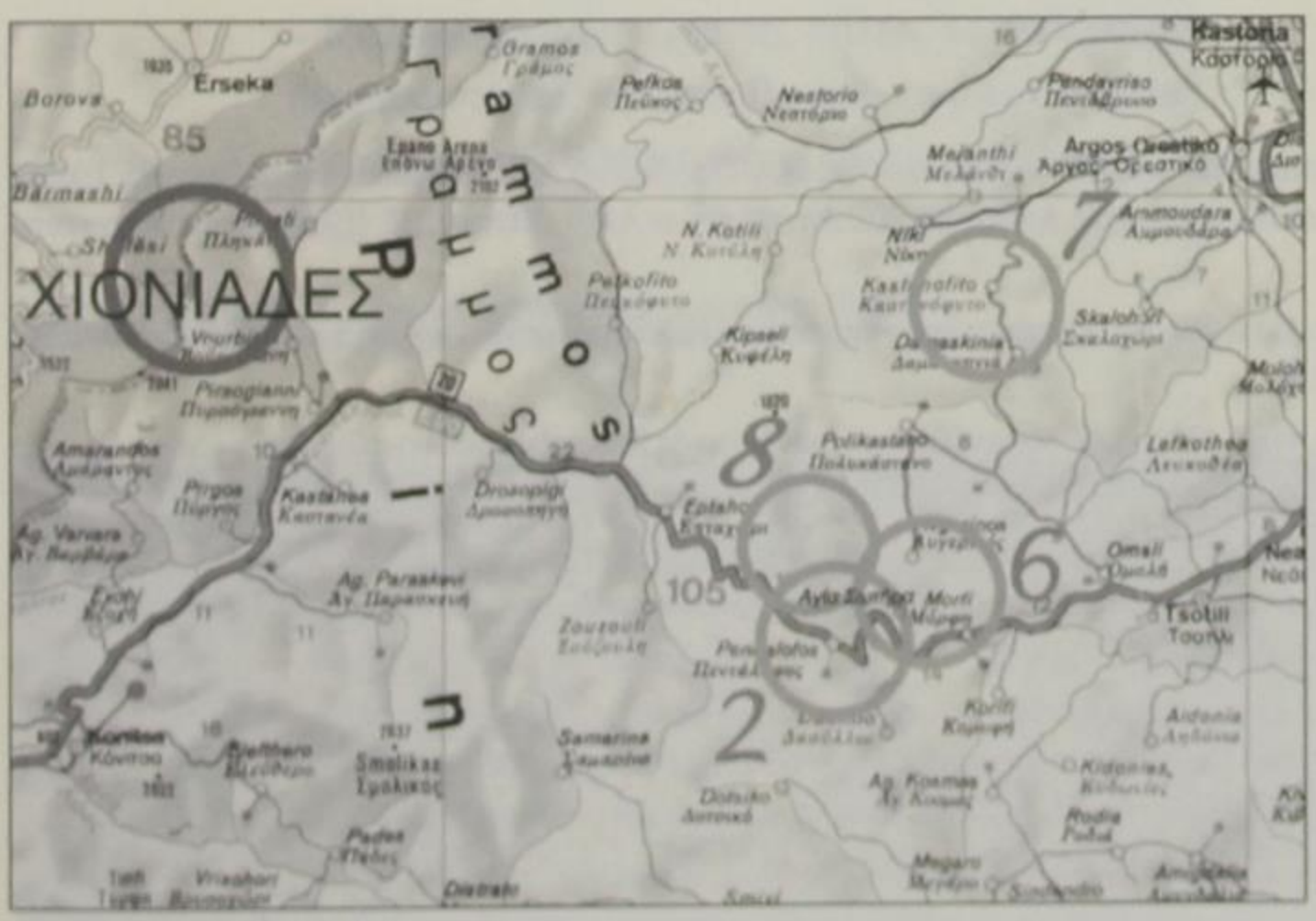

Χάρτης των κοντινών με τους Χιονιάδες μακεδονικών χωριών όπου οι Χιονιαδίτες ζωγράφοι τοιχογράφησαν ναούς: 2. Ζουπάνι, 6. Αγία Σωτήρα, 7. Ζηκοβίστα και 8. Βυθός

1. Απ. Βακαλόπουλος, *Αντικομακεδονικές αποδημίες* 1958, σελ. 4 παραπομπή από την εν συνεχεία αναφερόμενη ανέκδοτη εργασία Γεωργ. Τσότσου (2006), σελ. 199 σημ. 3 & 4.

ίδρυσής του[2]. Βέβαιο είναι ότι υπήρχε το 1445, ήτοι στην υστεροβυζαντινή εποχή. Αυτό τεκμηριωμένα από οθωμανικά έγγραφα της εποχής της κατάκτησης της περιοχής από τους Οθωμανούς. Συγκεκριμένα: «Σχηματίστηκε από συνένωση γύρω μικροοικισμών σε άγνωστη χρονική περίοδο. Αναφέρεται [πρώτη φορά] σε κατάστιχο [απογραφή] του 1445 ως τιμάριο με 22 εστίες»[3] υπαγόμενο στο βιλαέτι Καστοριάς. Γνωρίζουμε από αρχαιολογικές ανασκαφές της Γεωργ. Καραμήτρου ότι απαρτίστηκε το Ζουπάνι από δύο [ή από τους δύο] οικισμούς που συνενώθηκαν μαζί: τη Νικορίνα και το Ριάχοβο που κατοικούνταν από τα βυζαντινά χρόνια[4]. Ως Ζουπάνη χωρίον καταγράφεται στην Α΄ Γραφή κώδικα μονής Ζάμπορδας (1532-1692)[5]. Μπορούμε να υποθέσουμε (τονίζω να υποθέσουμε) πάντως βάσιμα, ότι όταν το έτος 1547 ο αξιόπιστος Γάλλος επιστήμονας Πιερ Μπελόν (Pierre Belon, 1517-1565) απαντάει στη Θράκη (πάνω σε υπάρχοντα ακόμα ίχνη της αρχαίας Εγνατίας οδού ανάμεσα σε Κομοτηνή και Ύψαλα) οδοιπορούντα οικοδομικά συνεργεία Μακεδόνων και Ηπειρωτών μαστόρων προς την Κωσταντινούπολη, για να βρουν δουλειά[6], μεταξύ τους ήταν και Ζουπανιώτες χτίστες. Ως *Ζηπάνι* αναγράφεται σε πρόθεση της Μονής Σπαρμού Ολύμπου κατά τον 17ο αιώνα[7], στα μέσα δε του 18ου αιώνα ήταν ανεπτυγμένος οικισμός[8]. Ήδη νωρίτερα η καλή φήμη των μαστόρων του είχε φτάσει στο Πήλιο της Θεσσαλίας: Η εκεί παλαιότερη μαρτυρία (επιγραφική) φτάνει στο 1740, που έχτισαν την εκκλησία της Αγ. Παρασκευής στην πλούσια Ζαγορά[9].

2. Γεώργιος Τσότσος, *Το Οικιστικό Δίκτυο της Δυτικής Μακεδονίας 14ος-17ος Αιώνας*, Ανέκδοτη Διδακτορική Διατριβή, Τομέας Πολεοδομίας, Χωροταξίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Τμ. Αρχιτεκτόνων ΑΠΘ, 2006: σ. 222. [Ελπίζεται να δημοσιευτεί σύντομα].

3. Γ. Τσότσος, ό.π., (2006), σσ. 153 & 203 σημ. 43, παραπέμποντας στα βουλγαρικά οθωμανικά αρχεία που εξέδωσε ο Sokoloski, *Turski Dokumenti* II (1973), σ. 88.

4. Γ. Τσότσος, ό.π., (2006), σσ. 461 & 462 σημ. 48, παραπέμποντας στην Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσίδη, *Βόιον - Νότια Ορεστίς: Αρχαιολογική Έρευνα και Ιστορική Τοπογραφία*, εκτυπ. Θ. Αλτιντζής, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 221.

5. Μαρία-Χριστίνα Χατζημιχάννου, *Η ιστορική εξέλιξη των οικισμών στην περιοχή του Αλιάκμονα κατά την Τουρκοκρατία. Ο κώδικας αρ. 201 της Μονής Μεταμορφώσεως του Σωτήρος Ζάβορδας*. Αθήνα, Κέντρο Νεοελληνικών Ερευνών Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών, 75:2000, σ. 177.

6. Απόστολος Βακαλόπουλος. «Η οργάνωση του Γένους υπό τους Τούρκους και η επιβίωσή του. Οι κοινότητες. Οικονομικές και δημογραφικές εξελίξεις»: στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ι (10ος). Αθήναι: Εκδοτική Αθηνών. 1974: σσ. 165 & 175 αρυόμενος από τον Pierre Belon. *Les observations du plusieurs singularitez et choses mémorables, trouvées en Grèce*. Paris 1553.

7. Γ. Τσότσος, ό.π., (2006), σελ. 363.

8. Ο ίδιος, σελ. 461.

9. Αθανάσιος Ζ. Βαρσαμίδης, *Η περιοχή Βοΐου (Ανασελίτσα) της Δυτικής Μακεδονίας κατά τον 19ο - αρχές 20ού αιώνα*. Θεσσαλονίκη: έκδοση Αντ. Σταμούλη, 2007, σ. 320.

Σγουρίδου Δέσποινα

Δημοτικά τραγούδια

από τους Χιονιάδες[1]

Τριημερούτσικος γαμπρός δώδεκα χρόνια σκλάβος
ποτέ δεν ονειρεύτηκε το δόλιο του το σπίτι.
Και μια βραδιά, πικρή βραδιά, βραδιά φαρμακωμένη
ονειρεύτηκε το σπίτι του παντρεύετ' η καλή του.
Στο στάβλο του κατέβηκε τον μαύρο του ρωτάει
– Δύνεσαι μαύρε μ', δύνεσαι τρεις μέρες να με σώσεις;
– Δύνομαι αφέντη μ', δύνομαι τρεις μέρες να σε σώσω
αν μ' αβγατίσεις την ταΐ σαραπέντε χούφτες
αν μ' αυγατίσεις το νερό σαραπέντε κούπες
να δέσεις και τη μέση σου μ' εννιά οργιές ζωνάρι
μη τύχει γκρεμός και γκρεμιστώ πέφτω και σε σκοτώνω.
Και μια βαρεί τον μαύρο του και στο αμπέλι φθάνει
– Καλημέρα σου γέροντα, καλώς το παληκάρι
θα σε ρωτήσω γέροντα θα μου το μαρτυρήσεις
τίνος ο γάμος γίνεται πέρα στο μαχαλά σας;

1. ΧΛΠΙ τόμος 3, 67-74 Ιωάννινα, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων 1966-67

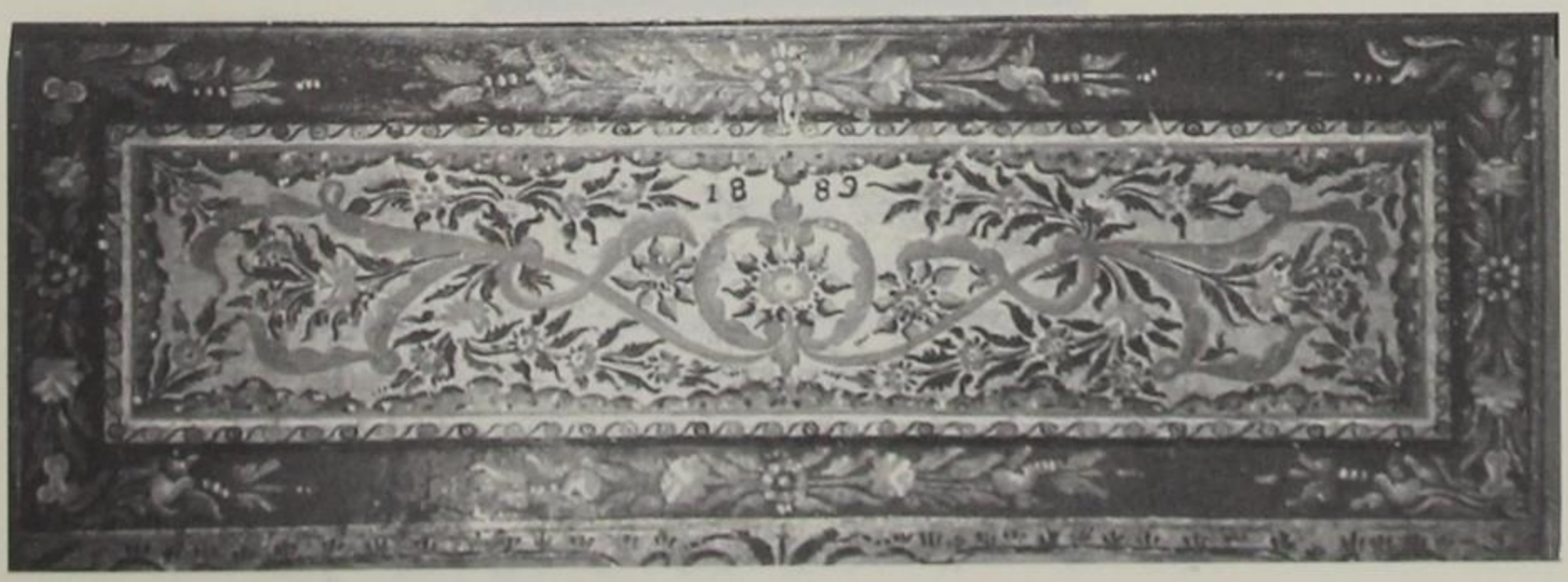

– Της αστραπής και της βροντής του γιου μου του χαμένου.
Και μια βαρεί το μαύρο του και στη βρυσούλα φθάνει.
– Καλημέρα σου βρε γριά που πλένεις που λευκαίνεις
θα σε ρωτήσω βρε γριά θα μου το μαρτυρήσεις
τίνος ο γάμος γίνεται πέρα στο μαχαλά σας;
– Της αστραπής και της βροντής του γιου μου του χαμένου.
Και μια βαρεί το μαύρο του και στην εκκλησιά φθάνει.
– Καλημέρα συμπεθέροι καλώς το παληκάρι.
Το τι ζακόνι έχετε εσείς οι Ζαγορίσιοι;
βγάζετε τη νύφη σας να την κεράσ' ο ξένος.
Καλό ζακόνι έχουμε εμείς οι Ζαγορίσιοι
βγάζουμε τη νύφη μας να την κεράσ' ο ξένος.

(Βγάζει το δαχτυλίδι του και το δίνει στη νύφη ως δώρο. Αυτή όμως το γνωρίζει και λέει)

Συμπέθεροι στα σπίτια σας και φίλοι στα δικά σας.
Εμένα μούρθε ο άνδρας μου το πρώτο μου στεφάνι.

ζακόνι = συνήθεια, έθιμο

Το μικρό πραματευτόπουλο

Μικρό πραματευτόπουλο ξεβγαίν' από την πόλη
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Σέρνει μουλάρια σαν πουλιά και μούλες σαν αηδόνια
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Την μούλα την καλύτερη αυτός την καβαλάει
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Στον δρόμο που επήγαινε στον δρόμο που πηγαίνει

μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
μια τραγουδούσε κι έλεγε μια τραγουδεί και λέει:
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Χαρά σε τούτα να βουνά σε τούτα τα λαγκάδια
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
ούτε κλέφτες φαίνονται κι ούτε χαραμήδες
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Τον λόγο δεν απόσωσε, τον λόγο δεν απόειπε
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
για κι οι κλέφτες για κι οι χαραμήδες
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Οι έξι πιάνουν το φορτιό κι οι έξι ξεφορτώνουν
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
– Για μην τα ξεφορτώνετε τα έρημα μουλάρια
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Μου σάπηκε το στήθος μου φορτώντας ξεφορτώντας
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
– Για δέστε τον ταλαίπωρο πούχει γυναίκεια γνώση
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Δεν κλαίει το κεφάλι του μον κλαίει τα μουλάρια
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Μια χατζαριά του δώσανε μεσ' τη δεξιά μεριά του
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Ψιλή φωνίτσα έβγαλε ψιλή φωνίτσα βγάζει
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Πούσαι Νταβέλη αδερφέ και χαραμή στους κάμπους
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Τότε τον επλησίασε κρυφά τον κουβεντιάζει
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
– Το πούθε είναι η μάνα σου το πούθε κι ο αφέντης σου
– Η μάνα μου ήταν πατρινιά κι ο αφέντης μου γιαννιώτης
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Τρία αδελφάκια είμασταν τα τρία αγαπημένα
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Ο ένας μας απέθανε ο δεύτερος πάει κλέφτης
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
κι εγώ ήμουν ο μικρότερος πήγα με τα μουλάρια

μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Τότε τον σφιχταγκάλιασε και στους γιατρούς τον πάει
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Γιατροί μου να μου γιατρέψετε τον αδελφοτικό μου
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο
Αυτή είναι αδελφοχατζαριά και γιατριά δεν έχει
μόν και μόναχο κρίμα κι άδικο.

Αρχοντοπούλα έπλενε στην άκρη στο ποτάμι
είχε ασημένιο κόπανο, μαλαματένια σκάφη.
Κι απ' το πολύ το τρίψιμο κι απ' τα ψιλά τραγούδια
τσακίστηκε ο κόπανος κι η πλάκα εραγίσθη.
Πραματευτής εδιάβαινε στο Γρίβα καβαλάρης.
– Καλημέρα σου κόρη μου.
– Καλώς τον τον διαβάτη.
– Κόρη μ' για δεν παντρεύεσαι δεν παίρνεις άλλον άνδρα;
– Κάλλιο να σκάσει ο Γρίβας σου παρά τα λόγια πούπες.
Εγώ 'χω άντρα στην ξενιτιά πούναι δέκα χρόνια
κι αν δεν ερθεί κι αν δεν φανεί καλόγρια θα γίνω.
– Κόρη μ' ο άνδρας σου πέθανε στα χέρια τα δικά μου

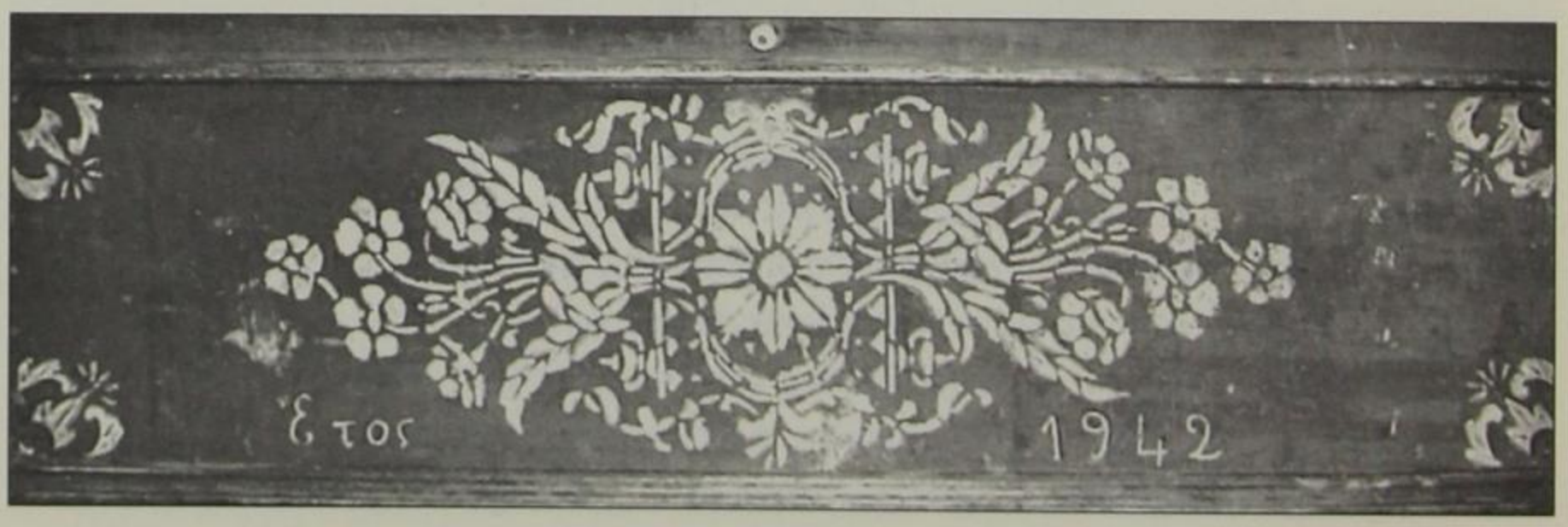

κερί, ψωμί του μοίρασα και μούπε να μ' τα δώσεις
και του εδάνεισα φιλί και μούπε να μ' το δώσεις.
– Κερί ψωμί αν μοίρασες εγώ θα στα πλερώσω
φιλί αν θα τούδωσες σύρε να του το πάρεις.
– Κόρη μ' εγώ είμ' ο άντρας σου εγώ είμ' ο καλός σου.
– Δείξε σημάδια της αυλής και τότε να πιστέψω.
– Έχεις μηλιά στην πόρτα σου και κλήμα στην αυλή σου.
– Ξένε, διαβάτης ήσουνα τα είδες και τα λέγεις.
Πες μου σημάδια του σπιτιού και τότε να πιστέψω.
– Χρυσή καντήλα καίγεται μέσα στην κάμαρή σου.
– Επισκέπτης ήρθες ξένε μου το είδες και το λέγεις
Δείξε σημάδια του κορμιού και τότε να πιστέψω.
– Έχεις ελιά στο μέτωπο κι ελιά στην αμασχάλη.
– Ξένε εσύ 'σαι ο άντρας μου εσύ 'σαι ο καλός μου.

Ποιος θέλει ν' ακούσει τα βιολιά τα ντέφια πώς βαράνε.
Περάστε απ' την Καθολική κι απ' την Φανερωμένη.
Εκεί θ' ακούστε τα βιολιά τα ντέφια πώς βαράνε.
Χορεύει η Γαλανή μπροστά κι ο Δήμος από πίσω.
Κι απ' το πολύ ταριάντισμα και τα ψιλά τραγούδια

της κόρης κόπη το κουμπί κι εφάνη ο αλατζάς της.
Ο Δήμος χαμογέλασε, της κόρης κακοφάνη.
– Δήμο μου τι χαμογέλασες τι βάζεις με το νου σου;
Σκύψε Δήμο μου και πάρε το και δώσ'το τς αδελφής σου
και πες πως μ' αρραβώνιασες.

Σαραπέντε Κυριακές κι εξηνταδυό Δευτέρες
δεν είδα την αγάπη μου την αγαπητικιά μου.
Μια Κυριακίτσα το πρωί την είδα στολισμένη.
Και στο χορό που χόρευε και στο χορό χορεύει
κι όλο εμπρός επήγαινε κι όλο εμπρός πηγαίνει
και με το μάτι της πατώ και με τα χείλη λέω:
– Πού ήσουν εψές πού ήσουν προψές και πού θα νάσαι απόψε;
– Ψες ήμουνα στη μάνα μου προψές στην αδελφή μου
κι απόψε θάμαστε τα δυο, τα δυο τ' αγαπημένα.

– Τι έχει τ' αχειλάκι σου κόρη μου και σε πονεί
μήν' αρρώστησες μήνα θερμάνθηκες;
– Ουδέ αρρώστησα ουδέ θερμάνθηκα
μ' έστειλε η μάνα μου στον κήπο μας
να κορφολογήσω τον βασιλικό
να βλαστολογήσω τον αμάραντο
κι έπεσε ο κλώνος και με βάρεσε
– Δείξε μου το μέρος που σε βάρεσε.
να σου τ' ασημώσω μ' ένα μου φιλί.

Στρουμπούλα μου στ' αλώνια σου
και μέσ' στα περιβόλια σου
καθόταν νιος στρουμπούλα μου
καθόταν νιος κι ανύπαντρος
κι ένας πρωτοπαλήκαρος
και την στρουμπούλα ξέταζε.
– Στρουμπούλα μ' πού 'ναι η μάνα σου
το πούναι κι ο πατέρας σου;
– Η μάνα μ' πάει στην εκκλησιά
κι ο πατέρας μ' στα μαγαζιά
τα δυο μ' τ' αδέρφια τα τρανά
πήγαν κι αυτά στην ξενιτιά
για να μου φτιάξουν τα προικιά.
Στρουμπούλα μ' στρώσε στον οντά
να κοιμηθούμε μια βραδιά
κι αν δεν σ' αρέσει ο ύπνος μου
κόψε μου το κεφάλι μου
και πέτα το στη θάλασσα
να βαρούν τα κύματα
της κόρης τα φιλήματα.

Να μ' είχα πέσει οϊντά 'πεσα σιμά στην αφεντιά σου
σιμά στην αφεντιά σου λεβέντη μου
σιμά στην αφεντιά σου ασίκη μου.
Είδα ένα όνειρο χαμνό και δείχνει για τεσένα
και δείχνει για τεσένα λεβέντη μου
και δείχνει για τεσένα ασίκη μου.
Για πες το πες το κόρη μου και γω θα στο ξηγήσω.
Είδα τον μαύρο σου γυμνό την σέλα ραϊσμένη
το δόλιο το μαντίλι σου στο δρόμο ξαπλωμένο.
Ο μαύρος μου είναι ξενιτιά και το μαντίλι δρόμος
κι η σέλα που ραΐστηκε είν' ο ξεχωρισμός μας.
Πού πας, πού πας ασίκη μου και μένα πού μ' αφήνεις;
Σ' αφήνω εδώ στη μάνα μου κι εδώ στην αδερφή μου
στην πρώτη την ξαδέρφη μου την αρραβωνιασμένη.
Μαχαίρια είν' η μάνα σου, σπαθιά είν' η αδερφή σου
κι όλα τα λιανομάχαιρα η πρώτη σου ξαδέρφη.
Πού πας, πού πας ασίκη μου και μένα πού μ' αφήνεις;
Εκεί που πάω ασίκισσα κοράσια δεν διαβαίνουν
κάλλιο να ιδώ το αίμα σου στη γης να κοκκινίζει
παρά να ιδώ τα μάτια σου Τούρκος να τα φιλήσει.

Στης Αλεξάνδρας το βουνό αμάξι κατεβαίνει
αμάξι σιδεράμαξο στ' ασήμι φορτωμένο
στ' ασήμι και στο μάλαμα και στο μαργαριτάρι.
Τρεις ελαφίνες τόσερναν και τρία παληκάρια.
Τραβάτε ελάφια μου τραβάτε και σεις βρε παληκάρια
να πάμε να ξεφορτώσουμε στα πράσινα λειβάδια
να φάνε οι μούλιες μας ταΐ και τ' άλογα κριθάρι
και μεις να γιοματίσουμε να φάμε και να πιούμε.

Βασίλης Σκούρτης
Παναγιώτης Τασιούλας

Τα ζώα και τα πουλιά στο δημοτικό τραγούδι

Τρυγόνα

Η τρυγόνα είναι αποδημητικό πουλί, με λυγερό και χαριτωμένο σώμα και πολλούς χρωματισμούς, οι οποίοι συνδυάζονται με εξαιρετική χάρη και αρμονία.

Είναι από τα αγαπημένα πουλιά των ορεινών περιοχών, που μαζί με τον κούκο φέρνουν τα πρώτα μηνύματα της άνοιξης.

Μάνα με κακοπάντρεψες και μ' έδωκες στους κάμπους.
Κι εγώ το κάμα δε βαστώ, το χλιό νερό δεν πίνω.
Κι εκεί τρυγόνα δε λαλεί κι ο κούκος δεν το λέει
Οι κάμποι θρέφουν άλογα και τα βουνά λεβέντες.

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 27)

Η φυσική ομορφιά της τρυγόνας γοήτευσε το λαό και την ταύτισε με την όμορφη γυναίκα, που κάθε άντρας θα ήθελε να την έχει κοντά του.

Τρικαλινή μου πέρδικα, και Λαρσινή τρυγόνα
Δεν θαλα 'ρθει κι ένας καιρός κι ένας βαρύς χειμώνας.
Να στήσω βρόχια στα βουνά κι οξόβεργα στους κάμπους.
Για να σε πιάκω ζουντανή, πουλί καμαρωμένο.

Και να σε βάλω στο κλουβί, στο χρυσοκεντρισμένο.
Για να λαλάς πάσα πρωί και πάσα μεσημέρι.
Και να ξυπνάς τα νιόγαμπρα τα πολυαγαπημένα.

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 27)

Είναι ερωτικό πουλί, στοργικό στο συζυγικό του βίο και θεωρείται σύμβολο της αγάπης και της αμοιβαίας αφοσίωσης.

Νεσείς πουλιά πετούμενα, που πάτε στον αγέρα.
Νεσείς ταχιά παντρεύεστε και γίνεστε ζευγάρι.
Κι εγώ η τρυγόνα η γιόμορφη δεν ξέρω τι να κάνω.
Το πού να χτίσω τη φωλιά...
Στου πηγαδιού τα χείλη.
Παν τα κορίτσια για νερό κι έρχονται φιλημένα.
Πάνω κι εγώ το γιορφανό το Γρίβα να ποτίσω.
Βρίσκω την κόρ' οπόπλενε ωριόπλουμο μαντίλι.
Και με το μάτι της πατώ και με το χείλ' της λέω:
«Πού ήσουν ψες, πού ήσουν προψές, το πού θαλά είσαι βράδυ;
– Εψές ήμουν στη μάνα μου, προψές στην αδελφή μου.
Κι απόψε θα είμαστε τα δυο, θα κοιμηθούμ' αντάμα».

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 31)

Εσείς πουλιά πετούμενα, που πάτε στον αέρα,
εσείς ταχιά παντρεύεστε και γίνεστε ζευγάρι
κι εγώ τρυγόνα μοναχή,
κι εγώ η τρυγόνα η ορφανή, δεν ξέρω τι να κάνω,
το πού να χτίσω τη φωλιά,
το πού να χτίσω τη φωλιά, στου ποταμού τα χείλη,
παν τα κορίτσια για νερό,
παν τα κορίτσια για νερό και παίρνουμε τ' αυγά μας,
να την εχτίσω στο γκρεμό,

να την εχτίσω στο γκρεμό, φοβούμαι μη χαλάσει,
να την εχτίσω στο νερό
να την εχτίσω στο νερό, φοβούμαι μην την πάρουν,
τα ρεύματα του ποταμού,
να την εχτίσω στο γιαλό, κορίτσια μου την παίρνουν.

(Δ. Ράπτης, σελ. 71)

Η λαϊκή παράδοση λέει ότι όταν φονευθεί ο σύντροφός της δεν πίνει καθαρό νερό, αλλά αναταράσσει και θολώνει αυτό πριν πιεί, και ζει «εν χηρεία».

Χαρακτηριστικά είναι ότι τα τρυγόνια ζουν ζευγαρωμένα για όλη τους τη ζωή με τον ίδιο σύντροφο και αυτή η αγάπη τους είναι γνωστή και τραγουδημένη από το λαό. Η συζυγική αφοσίωση της τρυγόνας θαυμάστηκε και ταυτίστηκε με την παραδειγματική συζυγική αγάπη των ανθρώπων, με το χαρακτηρισμό: «ζουν σαν τρυγονάκια».

Γι' αυτό η τρυγόνα δεν απουσιάζει από τα τραγούδια του γάμου.

Τόσους γάμους κι αν επήγα, τέτοια νιόγαμπρα δεν είδα,
Να'ναι η νύφη τρυγονάκι κι γαμπρός περιστεράκι
Μες στης νύφης την τσεμπέρα κάθεται μια περιστέρα
Στου γαμπρού το παντελόνι κάθεται ένα χελιδόνι.

(Χ. Ράπτης, σελ. 99)

Ο άνθρωπος δεν γοητεύεται μόνο απ' την εξωτερική εμφάνισή της, αλλά από την πραότητα και τη λεπτότητα των ηθών της που, συνδυασμένα με την αφοσιωμένη αγάπη, τραγουδήθηκαν.

Αγάς ήρθε και κόνεψε στη μέσ' από τη χώρα.
Κι ακόμα δεν καλόκατσε να καλογιοματίσει.
Και την τρυγόνα γύρεψε πεσκέσι να την πάνε:
«Άιντε τρυγόνα στον Πασά και στο βεζύρη αφέντη».
Κι αυτή στη βρύση έτρεξε, κρυγιό νερό να φέρει.
Κι ούτε νερό δεν ήφερε, κι ούτε στη χώρα φάν'κε.

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 35)

– Πέρδικα, περδικούλα μου, πέρδικά μου γραμμένη,
σ' ούλον τον κόσμο ήμερη, σ' εμένα αγριεμένη.
Ρίξε την αγριοσύνη σου κι έλα κάτσε κοντά μου,
να σε κρατώ στα γόνατα και μες στην αγκαλιά μου.
– Δεν έρχομαι λεβέντη μου, κοντά σου να καθίσω,
γιατί ταχιά θα παινευτείς σ' ούλα τα παλικάρια,
πως πλάνεψες κι αγκάλιασες μια πέρδικα γραμμένη,
πως πλάνεψες και φίλησες μια Λαρσινή τρυγόνα.

(Ε. Μακρή, σελ. 229)

Όταν ο λαός θέλει να μάθει κάτι, ζητά πληροφορίες από την τρυγόνα, που σαν αποδημητικό πουλί περνά από πολλούς και μακρινούς τόπους.

Αυτού ψηλά που περβατάς, τρυγόνα, τρυγόνα.
Και χαμηλά λογιάζεις, τρυγόνα μου γραμμένη.
Μην είδες τον ασήκη μου, τρυγόνα τρυγόνα.
Μην είδες τον καλό μου, τρυγόνα μου γραμμένη.
– Εψές προψές τον είδαμε σε κάμπο ξαπλωμένο.

Μαύρα πουλιά τον έτρωγαν κι άσπρα τον τροϋρίζαν.
Κι ένα πουλί, κακό πουλί, τότρωγε το κεφάλι.

(Χ. Ρεμπέλης, σελ. 83)

Η τρυγόνα πάλι μεταφέρει το θλιβερό μήνυμα, τραγουδώντας ένα μοιρολόγι.

Ο κούκος φέτο δε λαλεί, ούτε και θα λαλήσει,
παρά η τρυγόνα η χλιβερή το λέει το μοιρολόγι:
– Φέτος μας ήρθεν η Αραπιά και κόβει και σκλαβώνει.
Εσκλάβωσαν μικρά παιδιά, γυναίκες με τους άντρες,
κι εσκότωσε λεβεντουριά και καπεταναραίους.

(Γ. Ιωάννου, σελ. 103)

Η τρυγόνα έχει τρυφερό και νόστιμο κρέας, για το λόγο αυτό είναι ένα από τα περιζήτητα θηράματα των κυνηγών.

Ψες με την αστροφεγγιά, μια έβρεχε μια χιόνιζε.
Με το λαμπρό φεγγάρι, ας βρέξει κι ας χιονίσει.
Παίρνω το ντουφεκάκι μου, κι ας έβρεχε κι ας χιόνιζε,
γιεμ' να πάω να κυνηγήσω, κι ας βρέχει κι ας χιονίζει.
Βήκα ψηλά σε μια κορφή, κι ας έβρεχε κι ας χιόνιζε,
γιεμ' σε μια ψηλή ραχούλα, κι ας βρέχει κι ας χιονίζει.
Ρίχνω βαρώ μια πέρδικα, κι ας έβρεχε κι ας χιόνιζε,
γιεμ' μια πλουμιστή τρυγόνα, κι ας βρέχει κι ας χιονίζει.
Και φίλεψα τους φίλους μου, κι ας έβρεχε κι ας χιόνιζε,
γιεμ' κι όλους τους καλεσμένους, κι ας βρέχει κι ας χιονίζει.

(Ε. Μακρή, σελ. 245)

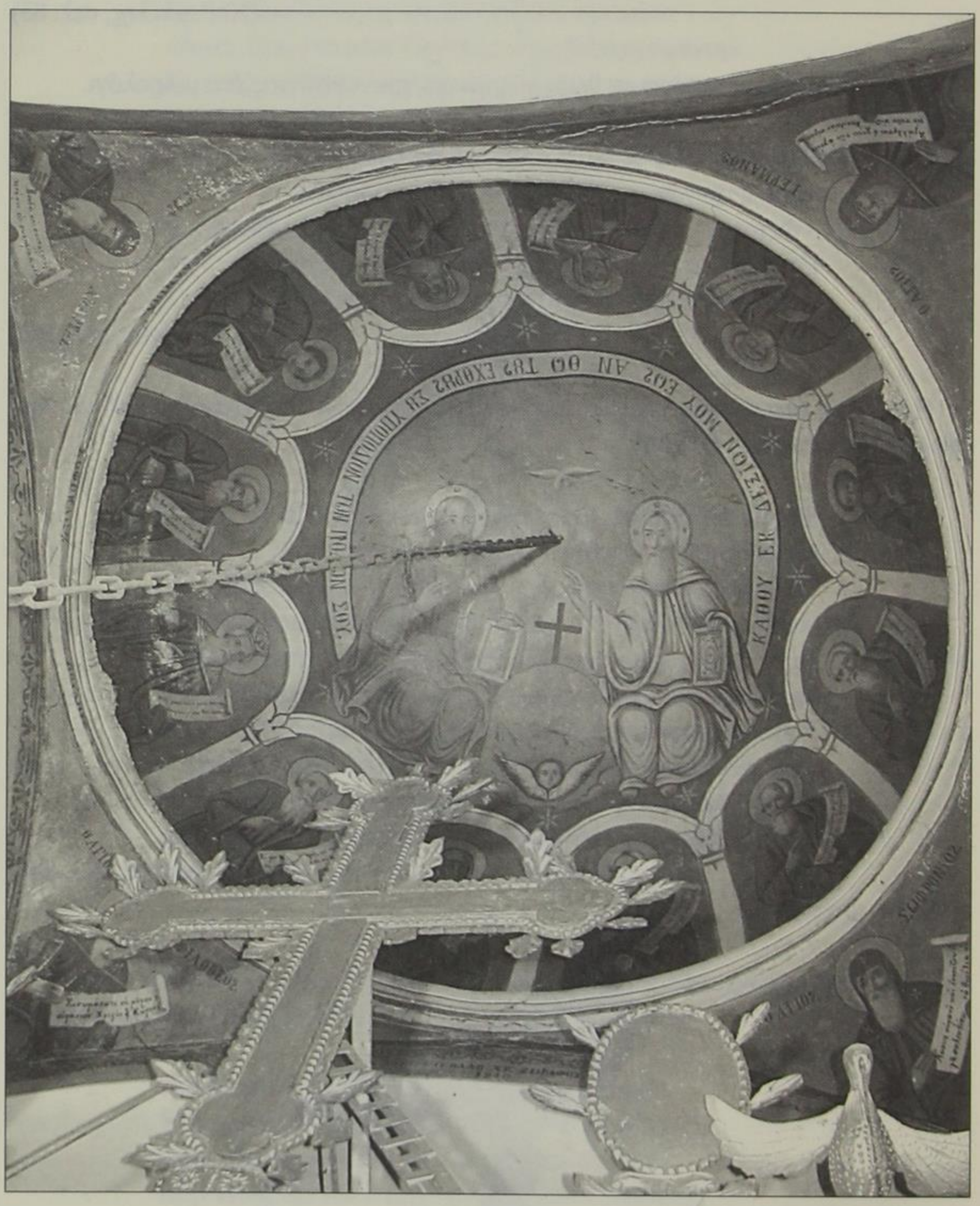

Ναός Γενεθλίου Θεοτόκου, Λαχανόκαστρο, Ιωαννίνων

Στέφανος Τσιόδουλος

Παραστάσεις Ελλήνων φιλοσόφων σε ναούς της Ηπείρου

ΝΕΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ*

Στη μακραίωνη ιστορία της Ανατολικής Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας ο χριστιανισμός ήταν σε διαρκή διάλογο με την αρχαία ελληνική φιλοσοφία και κράτησε αμφίσημη στάση απέναντι στην ελληνική σκέψη. Η στάση αυτή θα μετατραπεί, από τα υστεροβυζαντινά χρόνια και εξής, σε αποκλειστική σχεδόν εγκόλπωση της ελληνικής σκέψης και πολιτισμού. Ήδη από τους πρώτους αιώνες της αυτοκρατορίας οι Πατέρες της Εκκλησίας προσπάθησαν να συμβιβάσουν τη χριστιανική κοσμοθεωρία με την ελληνική θεώρηση. Ως εκ τούτου, η εκ πρώτης όψεως παράδοξη συνύπαρξη μέσα στους ναούς παραστάσεων αρχαίων φιλοσόφων, οι οποίες εμφανίζονται κατά την εποχή των Παλαιολόγων, θέτουν με τον καλύτερο τρόπο την οργανική σύνδεση μεταξύ Ελληνισμού και Χριστιανισμού.

Η απεικόνιση των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων στη μνημειακή ζωγραφική έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτεταμένης έρευνας και έχουν προταθεί διάφορες ερμηνείες[1].

Σύμφωνα με τους Πατέρες της Εκκλησίας, η αποκάλυψη του Θεού στον άνθρωπο πραγματοποιήθηκε και μέσω της ελληνικής φιλοσοφίας, επομένως οι Έλληνες φιλόσοφοι επέχουν θέση προαγγέλων της έλευσης του Χριστού και συμπεριλαμβάνονται στο πλή-

---

* Από το «Ηπειρωτικό Ημερολόγιο», 2011.

1. Οι βιβλιογραφικές αναγραφές που ακολουθούν είναι ενδεικτικές, διότι η βιβλιογραφία πάνω σε αυτό το θέμα είναι εκτεταμένη: Nikos A. Bees, "Darstellungen altheidnischer Denker und Autoren in der Kirchenmalerei der Griechen", *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 1923, 107-128· Ιωάννης Β. Παπασωτηρίου, «Η εκκλησία του Προφήτου Ηλιού Σιατίστης. Αι τοιχογραφίαι των φιλοσόφων. Αι επιγραφαί και ο Σιατιστεύς Πατριάρχης Αχριδών Ζωσιμάς», *Γρηγόριος ο Παλαμάς* 14 (1930) 354-360· Ανδρέας Ξυγγόπουλος, «Οι αρχαίοι φιλόσοφοι εις τας τοιχογραφίας των εκκλησιών», *Μακεδονικόν Ημερολόγιον* 10 (1934) 177-183· Κωνσταντίνος Σπετσιέρης, «Εικόνες Ελλήνων φιλοσόφων εις εκκλησίας», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 14 (1963-1964) 386-458· I.N. Καρμίρης, «Κωνσταντίνου Σπετσιέρη, Εικόνες Ελλήνων φιλοσόφων εις εκκλησίας. (Ανάτυπον εκ της Επιστημονικής Επετηρίδος της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών του έτους 1963-1964). Αθήναι 1964, σ. 76, σχ. 8ον», *Θεολογία* 35 (1964) 344-347· Μυρτάλη Αχειμάστου-Ποταμιάνου, «Το πρόβλημα μίας μορφής Έλληνος φιλοσόφου», *Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας*, περίοδος Δ΄, 6 (1970-1972) 67-81· Οδυσσέας Λαμψίδης, «Μικρά συμβολή εις τας παραστάσεις αρχαίων φιλοσόφων εις εκκλησίας» Θεολογία 44 (1973) 351-354· Κωνσταντίνος Σπετσιέρης, «Εικόνες Ελλήνων φιλοσόφων εις εκκλησίας. Συμπληρωματικά στοιχεία», *Επιστημονική Επετηρίς της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών* 24 (1973-1974) 397-436· Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Βυζαντινή παράδοση και δυτικές καινοτομίες στην τέχνη των παλαιότερων μονών του Νησιού Ιωαννίνων», *Μοναστήρια Νήσου Ιωαννίνων, Πρακτικά Συμποσίου, 700 χρόνια 1292-1992, 29-31 Μαΐου 1992, γενική εποπτεία Μίλτος Γαρίδης - Αθανάσιος Παλιούρας, Ιωάννινα 1999, 379-380.*

ρωμα της Εκκλησίας. Η δεκτή αυτή στάση του χριστιανισμού και του Βυζαντίου προς την αρχαία ελληνική φιλοσοφία εντείνεται, όπως ειπώθηκε, στο ανθρωπιστικό περιβάλλον της Παλαιολόγειας εποχής. Αντιπροσωπευτικό της στάσης αυτής είναι το γνωστό επίγραμμα του Ιωάννη Μαυρόποδος, στο οποίο ο υστεροβυζαντινός λόγιος δέεται υπέρ της σωτηρίας των ψυχών του Πλάτωνα και του Πλουτάρχου[2]. Εξάλλου, για να αναφέρουμε ακόμα ένα παράδειγμα, ο Ιωάννης Γεωμέτρης αφιερώνει επίγραμμα στον Πλάτωνα, χαρακτηριστικό της τοποθέτησης της βυζαντινής διανόησης απέναντι στην υπόσταση του Έλληνα φιλοσόφου και του έργου του: «Ψυχήν ανειπών αθάνατον ο Πλάτων, / αφήκε δόξαν αθάνατον εν βίω»[3].

Από εκκλησιολογική λοιπόν άποψη οι παραστάσεις των αρχαίων φιλοσόφων γίνονται αποδεκτές στο εικονογραφικό πρόγραμμα των ναών, ενταγμένες ασφαλώς σε μια ιεραρχημένη διάταξη. Σύμφωνα με τη θέση που καταλαμβάνουν στο εκάστοτε εικονογραφικό πρόγραμμα, εντάσσονται κυρίως στην εικονογραφική σύνθεση της Ρίζας του Ιεσσαί, αναπτύσσονται ωστόσο και ως ανεξάρτητα θέματα.

Αξίζει εδώ να προσθέσουμε ότι σε κείμενα της μεσαιωνικής φιλολογίας γίνεται λόγος για προρρήσεις των αρχαίων Ελλήνων φιλοσόφων σχετικά με την έλευση του Μεσσία, γεγονός που οδήγησε μερίδα ερευνητών στην υπόθεση, ότι οι παραστάσεις τους εντός των ναών οφείλονται σε αυτά τα κείμενα. Επίσης, οι απεικονίσεις των αρχαίων φιλοσόφων έχουν ερμηνευτεί και ως απόρροια ουμανιστικών επιρροών, αλλά επίσης έχουν διατυπωθεί και απόψεις που τις συνδέουν, έστω και έμμεσα, με ησυχαστικά ρεύματα[4].

Η παράσταση των Ελλήνων φιλοσόφων εμφανίζεται στη μνημειακή ζωγραφική από την εποχή των Παλαιολόγων και συνεχίζει την αδιάλειπτη παρουσία της ως την εκπνοή της μεταβυζαντινής περιόδου. Η γεωγραφική διασπορά της αφορά στα Βαλκάνια και τη Μικρά Ασία, εντοπίζεται ωστόσο και στις χώρες της Δύσης. Στον ελλαδικό χώρο τα σχετικά και μέχρι στιγμής γνωστά εκκλησιαστικά μνημεία υπερβαίνουν τα δέκα[5], ενώ ο

---

2. Για τη σχέση του Ιωάννη Μαυρόποδος με το έργο του Πλάτωνα, βλ. Rosario Anastasi, "Giovanni Mauropode e Platone", *Siculorum Gymnasium* 40 (1987) 183-200.

3. *Patrologiae Graecae*, τ. 106, στήλη 917.

4. Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, «Μεταβυζαντινή Τέχνη (1430-1913)», *Ιστορικοί ελληνικοί χώροι, Ήπειρος, 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*, Αθήνα (Εκδοτική Αθηνών) 1997, 328-329 και 457, όπου στη σημ. 67 η σχετική βιβλιογραφία· ο ίδιος, «Βυζαντινή Παράδοση και δυτικές καινοτομίες...», *ό.π.*, 379-380.

5. Βλ. πρόχειρα Ιωακείμ Αθ. Παπάγγελος, «Οι παρασπάσεις των φιλοσόφων στην Αγία Παρασκευή Σιατίστης και στο Βατοπαίδι», *ΙΓ΄Συμπόσιο Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Αρχαιολογίας και Τέχνης*, Περιλήψεις Ανακοινώσεων, Αθήνα 1993, 46-47, όπου ο κατάλογος των δεκατριών μνημείων. Σε αυτόν τον κατάλογο θα πρέπει να προστεθούν και άλλα μνημεία τα οποία εντόπισε η νεότερη έρευνα, όπως π.χ. ο Άγιος Φανούριος της μονής Βαλσαμονέρου στην Κρήτη (Μυρτάλη Αχειμάστου-Ποταμιάνου, «Εικόνες και νοήματα στο νότιο εξωνάρθηκα του καθολικού της Μονής των Φιλανθρωπινών», *Μίλτος Γαρίδης (1926-1996), Αφιέρωμα*, τ. Α΄, Ιωάννινα 2003, 87, σημ. 41).

αριθμός τους διευρύνεται συνεχώς.

Στη συνέχεια του παρόντος σημειώματος θα παρουσιάσω παραστάσεις Ελλήνων «σοφών» από τρεις ναούς του νομού Ιωαννίνων*. Πρόκειται για παραστάσεις α) στο Ναό της Κοίμησης της Θεοτόκου στο χωριό Νεγάδες του Ζαγορίου, β) στο Καθολικό της Μονής Ευαγγελιστρίας στο χωριό Άνω Σουδενά (τώρα Άνω Πεδινά) του Ζαγορίου και γ) στο Ναό του Γενεθλίου της Θεοτόκου στο χωριό Λαχανόκαστρο (τώρα Ωραιόκαστρο) του Πωγωνίου. Οι παραστάσεις στην Κοίμηση της Θεοτόκου στους Νεγάδες και στο Γενέθλιο της Θεοτόκου στο Λαχανόκαστρο είναι, από όσο ξέρω, άγνωστες βιβλιογραφικά, ενώ οι παραστάσεις στη Μονή Ευαγγελιστρίας έχουν απλώς επισημανθεί[6] και φαίνεται πως έκτοτε δεν απασχόλησαν περαιτέρω την έρευνα.

Ναός Γενεθλίου Θεοτόκου Λαχανοκάστρου

Το τελευταίο γνωστό χρονολογικά μνημείο, όχι μόνο της Ηπείρου αλλά και του ελλαδικού χώρου, στο οποίο απεικονίζονται αρχαίοι φιλόσοφοι εντοπίζεται στο χωριό Λαχανόκαστρο του Πωγωνίου. Ο ναός είναι αφιερωμένος στο Γενέθλιο της Θεοτόκου και είναι γνωστός στους κατοίκους της περιοχής ως «Παλιουρή». Λαξευμένη χρονολογία

---

* Στο παρόν τεύχος δημοσιεύεται μόνο η παρουσίαση του ναού του Λαχανόκαστρου που έχει τοιχογραφίες Χιονιαδιτών ζωγράφων. (σημ. επιμελητή).

6. Βλ. ενδεικτικά Δημήτρης Καμαρούλιας, *Τα μοναστήρια της Ηπείρου*, Α΄, Αθήνα 1996, 309.

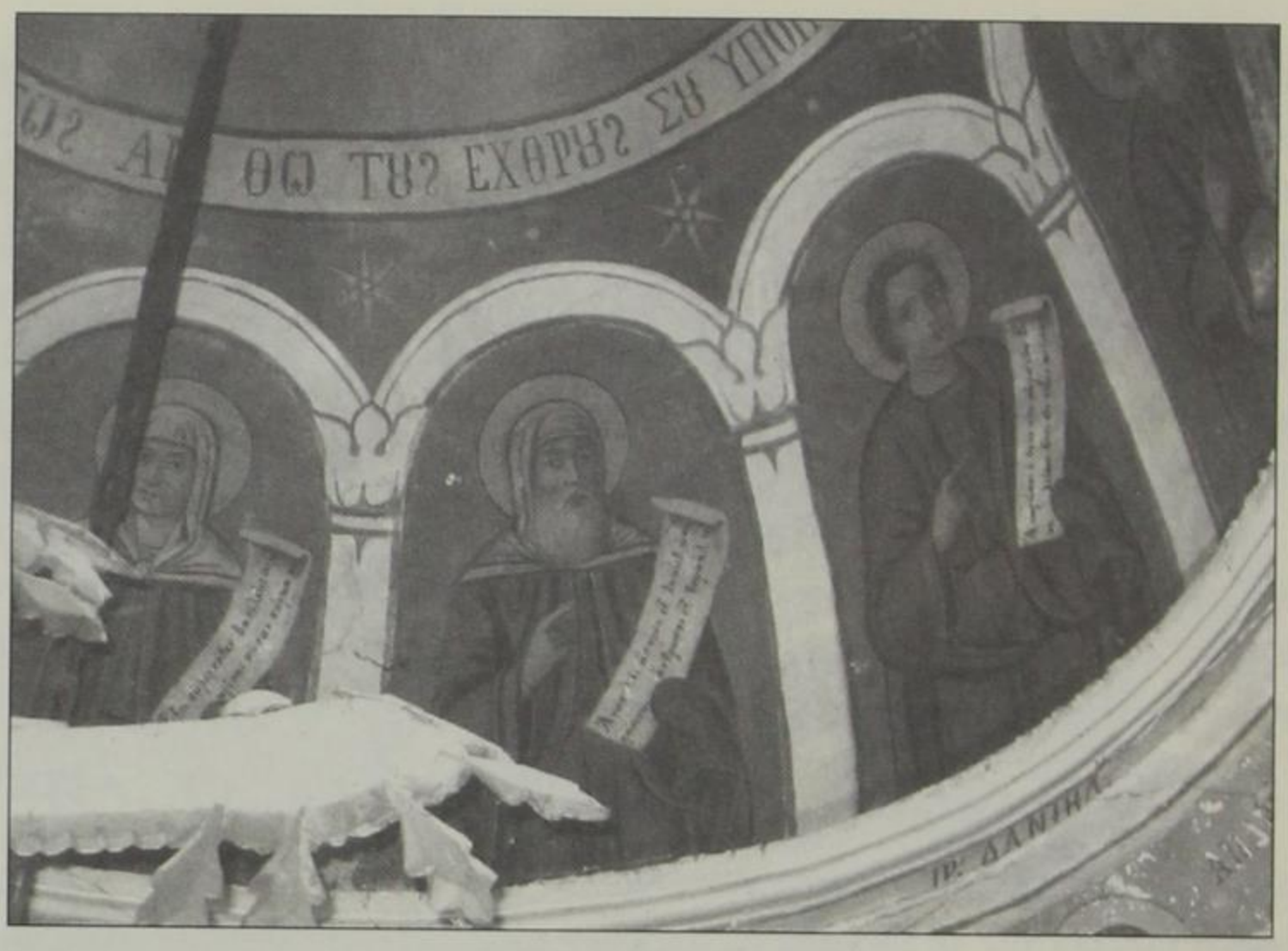

στον εξωτερικό τοίχο, πάνω από την κεντρική είσοδο, παρέχει την πληροφορία ότι ο ναός οικοδομήθηκε το 1876.

Στο θόλο τυφλού τρούλου (φουρνικού) του κεντρικού κλίτους, επάνω ακριβώς από το τέμπλο, απεικονίζεται η Αγία Τριάδα. Κάτω από την παράστασή της, στο τύμπανο του φουρνικού, αναπτύσσονται στηθαίοι έντεκα αρχαίοι «σοφοί», μέσα σε ζωγραφιστά ορθογώνια πλαίσια με τοξωτή επίστεψη. Συγκεκριμένα, εικονίζεται ο Σόλων, ο Φίλων, ο Αριστοτέλης, ο Πλούταρχος, ο Πλάτων, η Σίβυλλα, ο Βαλαάμ, ο Σοφοκλής, ο Θούλης, ο Θουκιδίδης και ο Απολλώνιος. Μεταξύ του μάντη Βαλαάμ και του Σοφοκλή παρεμβάλλεται ο Προφήτης Δανιήλ. Τα ονόματά τους αναγράφονται περιμετρικά στη βάση του φουρνικού και έξω από τις παραστάσεις τους. Χαμηλότερα, στην ανατολική καμάρα που διαμορφώνεται κάτω από τα σφαιρικά τρίγωνα, υπάρχει η επιγραφή: «ΔΑΠΑΝΗ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΧΡ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ. / 1910». Την ίδια χρονολογική ένδειξη φέρουν και άλλες συνθέσεις του ναού. Ακόσμητες ωστόσο έχουν μείνει οι περισσότερες επιφάνειές του.

Οι τοιχογραφίες των Ελλήνων φιλοσόφων του συγκεκριμένου μνημείου πρέπει να αποδοθούν σε Χιονιαδίτες ζωγράφους. Σύμφωνα με τον Κοσμά Κάπη από το Λαχανόκαστρο (σε υπόδειξη του οποίου οφείλω και τον εντοπισμό των παραστάσεων) η μητέρα του θυμόταν πως όταν ήταν μικρή και πήγαινε σχολείο, «Κονιτσιώτες» ζωγράφοι εργάζονταν στην εκκλησία της Παναγίας. Σύμφωνα με τα λεγόμενά της, οι ίδιοι ζωγράφοι είχαν εργαστεί και στο γειτονικό χωριό Κακσιούς ή Κακσιός (τώρα Αγ. Κοσμάς). Πράγματι, στην Προσκομιδή του ναού της Παναγίας αναγράφεται: «Εφημερεύοντος Βασιλείου

Ιερέως. Δαπάνη Γεωργίου Σταμάτως και Ελένης εις μνημόσυνον αυτών. 1895. Χειρί των αδελφών Χριστοδούλου και Θωμά Αναστ. Ζωγράφου και Μιλτιάδου Κ(ωνσταντίνου) εκ Χιονιάδων»[7], ενώ, ο Μιλτιάδης Κ. Ζωγράφος ιστόρησε το 1909 το ναό του Αγ. Νικολάου στο χωριό Κακσιούς[8]. Βέβαια δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο οι τοιχογραφίες του 1910 να οφείλονται σε διαφορετικό συνεργείο ζωγράφων.

Οι μορφές των εικονιζόμενων φιλοσόφων είναι τυποποιημένες και επαναλαμβανόμενες. Φορούν χιτώνα και ιμάτιο, των οποίων τα χρώματα (κόκκινο και κυανό) εναλλάσσονται από πρόσωπο σε πρόσωπο για να δώσουν επαναλαμβανόμενο ρυθμό. Στο αριστερό τους χέρι κρατούν ειλητάριο με ρήσεις. Το παράδοξο είναι ότι όλοι οι φιλόσοφοι φέρουν φωτοστέφανο.

Στη συνέχεια θα παραθέσω τις ρήσεις που αναγράφονται στα ειλητάριά τους, τηρώντας την ορθογραφία και τη στίξη των κειμένων.

Σόλων: «Οψέποτε επί την πολυσχεδή / ταύτην ελασειέ γην και δίχα».

---

7. Γεώργιος Παΐσιος, «Αγιογραφία και αγιογράφοι Χιονιάδων», *Ηπειρωτική Εστία* Γ(1961) 1000. Για τους τρεις αυτούς Χιονιαδίτες ζωγράφους, βλ. *ό.π.*, 178-179, 182-183.

8. Γεώργιος Παΐσιος, *ό.π.*, 178-179. Ο Μιλτιάδης Κ. Ζωγράφος εργάστηκε, επίσης, στο ναό των Ταξιαρχών στη Βίτσα (1885) και στο ναό του Αγίου Αθανασίου στο Δελβινάκι (1912). Επίσης εργάστηκε σε σπίτι στο Κουκούλι το 1872 (Στέφανος Τσιόδουλος, *ό.π.*, 55).

Φίλων: « Ούτος εστι καθ' υπέρ ουρνόν / μεγάλων βεβηκώς, φλόγος υπε»<ρβάλλων>.

Αριστοτέλης: «Ακάματος φύσει θεού γέννησις / εξ αυτού γαρ ο αυτός ουσιούται λό»<γος>.

Πλούταρχος: «Τω των όλων υπερτάτω ουδέν έτε/ρον προσεπινοείτε ο λόγος εξ».

Πλάτων: «Ο παλαιός νέος και ο νέος αρχαίος / ο Πατήρ εν τω γόνω και ο γόν»<ος>.

Σίβυλλα: «Έξει ουρανόθεν Βασιλεύς αιώ/νων κρίναι πάσαν σάρκα κα»<ι>.

Βαλαάμ: «Ανατελεί άστρον εξ Ιακώβ ανα/στήσεται άνθρωπος εξ Ισραήλ κ»<αι>.

Σοφοκλής: «Έστι θεός άναρχος απλούς τη φύ/σει, ος ουρανόν έτευξεν άμα».

Θούλης: «Ο πατήρ γόνος και ο γόνος πατήρ / άσαρκος γέγονε θεός υπάρχων».

Θουκυδίδης: «Εν μεν θεός φως νοερόν, και τού/τω αίνεσις, εν τω νοΐ πάντα».

Απολλώνιος: «Εγώ καταγγέλλω εν τρισίν / ένα μόνον υψιμέδοντα».

Οι παραστάσεις των φιλοσόφων του συγκεκριμένου μνημείου οδηγούν στην εικασία, ότι οι ζωγράφοι ήταν κάτοχοι χειρόγραφης (ή και έντυπης) *Ερμηνείας της ζωγραφικής τέχνης* του Διονυσίου του εκ Φουρνά, από όπου και άντλησαν το εικονογραφικό τους υλικό. Αυτό προκύπτει, διότι αφενός στο συγκεκριμένο ναό απεικονίζονται όλοι οι «σοφοί» των Ελλήνων, όσους αναφέρει ο Διονύσιος στην *Ερμηνεία* του[9], αφετέρου οι ρήσεις τους (εκτός από ασήμαντες διαφορές) αντιστοιχούν στις ρήσεις που παραθέτει ο Διονύσιος[10]. Βέβαια, η εικονογραφία ορισμένων από αυτούς δεν ανταποκρίνεται πλήρως στις περιγραφές που δίνει ο συγγραφέας της *Ερμηνείας*. Επί παραδείγματι, στις τοιχογραφίες του μνημείου ο Φίλων δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως «μακροδιχαλογένης» ούτε ο Πλούταρχος ως φαλακρός. Αξιοσημείωτο είναι, ότι στη χορεία των αρχαίων «σοφών» προστέθηκε ο Προφήτης Δανιήλ. Αυτό προφανώς οφείλεται στο γεγονός, ότι οι ζωγράφοι είχαν κατανείμει (συνειδητά ή όχι) με τέτοιον τρόπο τη συγκεκριμένη επιφάνεια του τοίχου, ώστε να ζωγραφιστούν δώδεκα μορφές.

Με βάση λοιπόν τα νέα ευρήματα, που ήδη παρουσιάσαμε, τα μέχρι στιγμής γνωστά μνημεία στην Ήπειρο ανέρχονται πλέον σε επτά: α) Μονή Φιλανθρωπινών (1560), β) Αγ. Απόστολοι Μολυβδοσκεπάστου (1645)[11], γ) Μονή Βελλάς (1745), δ) Αγ. Γεώργιος

---

9. Διονύσιος ο εκ Φουρνά, *ό.π., 82-83.*

10. Στο ειλητάριο του προφήτη Δανιήλ, ο οποίος εικονίζεται εμβόλιμα μεταξύ του Βαλαάμ και του Σοφοκλή, αναγράφεται: «Αναστήσει ο θεός του ουρανού βα/σιλείαν, ήτις εις τον αιώνα». Η συγκεκριμένη ρήση καταχωρίζεται στην *Ερμηνεία* του Διονυσίου (Διονύσιος ο εκ Φουρνά, *ό.π., 78).*

11. Αργυρώ Καραμπερίδη, «Ζωγράφοι από τον Γράμμο στην Ήπειρο του 17ου αιώνα. Στοιχεία από τις επιγραφές των έργων τους», *Μίλτος Γαρίδης (1926-1996), Αφιέρωμα*, τ. Α΄, Ιωάννινα 2003, 293· Βαρβάρα Ν. Παπαδοπούλου - Αργυρώ Καραμπερίδη,

Νεγάδων (1795), ε) Παναγία Νεγάδων (1801), στ) Μονή Ευαγγελιστρίας Άνω Σουδενών (1809), ζ) Παναγία Λαχανακάστρου (1910). Σύμφωνα με τον παραπάνω κατάλογο, τα τρία από τα επτά μνημεία εντοπίζονται στο Ζαγόρι, ενώ το τέταρτο (Μονή Βελλάς) είναι κτισμένο λίγο έξω από τα γεωγραφικά του όρια[12]. Επίσης, τα τέσσερα αυτά μνημεία εικονογραφήθηκαν στο χρονικό διάστημα από τα μέσα του 18ου ως τις αρχές του 19ου αιώνα, στα χρόνια δηλαδή του νεοελληνικού Διαφωτισμού[13].

Μπορούμε επομένως να διακινδυνεύσουμε ισχυριζόμενοι, ότι η πύκνωση της εικονογραφίας των Ελλήνων φιλοσόφων στη γεωγραφική περιοχή του Ζαγορίου, μια περιοχή η οποία είχε δεχτεί περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη στην Ήπειρο (πλην της πόλης των Ιωαννίνων) τις επιδράσεις του νεοελληνικού Διαφωτισμού, δεν μπορεί παρά να συνδέεται

Βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία Μολυβδοσκεπάστου, Ιωάννινα 2006, 33. Οι Έλληνες φιλόσοφοι εικονίζονται στο Διακονικό, ενταγμένοι στη σύνθεση της Ρίζας του Ιεσσαί. Σύμφωνα με πρόχειρη επιτόπια έρευνα που πραγματοποίησα, εικονίζονται ο «ΈΛΗΝ Ο ΣΟΦΟΚΛΗΣ», ο «ΈΛΛΗΝ ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ», ο Ιώσιπος και, με επιφύλαξη, λόγω εκτεταμένων φθορών της ζωγραφικής επιφάνειας, ο μάντης Βαλαάμ (η ταυτοποίηση του προσώπου έγινε κυρίως με βάση τη ρήση του ειληταρίου του) και ο Πλάτων. Ξύλινη ντουλάπα, τοποθετημένη στο χώρο του Διακονικού, κρύβει τους τρεις τελευταίους.

12. Ο Κοσμάς ο Θεσπρωτός στη Γεωγραφία που συνέγραψε κατά την τρίτη δεκαετία του 19ου αιώνα περιλαμβάνει τη μονή Βελλάς στα μοναστήρια του Ζαγορίου. Βλ. Κοσμάς Θεσπρωτός και Αθανάσιος Ψαλλίδας, *Γεωγραφία Αλβανίας και Ηπείρου εξ ανεκδότου χειρογράφου του Κοσμά του Θεσπρωτού με τοπογραφικά σχεδιογραφήματα και γεωγραφικούς χάρτας του ιδίου*, προλεγόμενα και σημειώσεις Αθαν. Χ. Παπαχαρίση, Ιωάννινα (εκδόσεις Ε.Η.Μ.) 1964, 77.

13. Στα μέσα του 18ου αιώνα στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, αρχαίοι φιλόσοφοι εικονίζονται σε δύο ακόμη εκκλησιαστικά μνημεία: στον Προφήτη Ηλία Σιάτιστας (1744) και στον Άγιο Νικόλαο Τσαριτσάνης (1753).

και με τη μεγάλη αυτή πνευματική κίνηση. Θα πρέπει λοιπόν να αναθεωρήσουμε την εικασία - θέση του Κ.Θ. Δημαρά που ασφαλώς προήλθε από την ανεπάρκεια των μέχρι τότε εικονογραφικών τεκμηρίων, ότι η εικονογραφία των αρχαίων φιλοσόφων υποχωρεί από την τελευταία δεκαετία του 18ου αιώνα, λόγω της δυσπιστίας της Εκκλησίας απέναντι στη νεωτερική σκέψη και φιλοσοφία[14].

Ως συμβατικό καταληκτικό όριο της μεταβυζαντινής ζωγραφικής στην Ήπειρο μπορούμε να θέσουμε το έτος 1913, έτος απελευθέρωσης των Ιωαννίνων και της ευρύτερης περιοχής τους[15]. Οι παραστάσεις των Ελλήνων φιλοσόφων στο ναό της Παναγίας Λαχανακάστρου συνιστούν το τελευταίο γνωστό παράδειγμα του είδους, το οποίο είχε συνεχή παρουσία στη μακρά παράδοση της μεταβυζαντινής ζωγραφικής. Ωστόσο, η επιλογή της απεικόνισης των Ελλήνων «σοφών» σε κεντρικό τρούλο του ναού εκφράζει την υποχώρηση του δογματικού και λειτουργικού χαρακτήρα του εικονογραφικού προγράμματος, αφού έως τότε οι αρχαίοι φιλόσοφοι είτε εντάσσονταν στην εικονογραφία της Ρίζας του Ιεσσαί είτε ζωγραφίζονταν σε μη «ενεργά» σημεία του ναού. Οι πολλές ακόσμητες επιφάνειες του ναού, τα ασύνδετα εικονογραφικά θέματα, καθώς και οι χαλαρές δογματικές και λειτουργικές συνάφειες, υποδηλώνουν (ως ένα ακόμα παράδειγμα) ότι βρισκόμαστε πλέον στην εκπνοή της μακραίωνης βυζαντινής και μεταβυζαντινής εικονογραφικής παράδοσης.

---

14. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, Αθήνα, 1989, 255.

15. Δημήτρης Κωνσπάντιος, «Ήπειρος, Η αρχαιολογική έρευνα για τη βυζαντινή και μεταβυζαντινή περίοδο (προβλήματα - συγκομιδή - αιτήματα - προοπτικές)», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 30 (1992) 72.

Κώστας Σκούρτης

Στοιχεία για Χιονιαδίτες ξυλουργούς και ξυλογλύπτες από το αρχείο του παπα - Γιώργη Παΐσιου

Από το πλουσιότατο αρχείο του παπα - Γιώργη Παΐσιου μπορεί να αντλήσει κανείς πλήθος από στοιχεία και να βρει θέματα για έρευνα που αφορά τους Χιονιάδες, την ευρύτερη περιοχή, την ιστορία, τις λαϊκές τέχνες και πολλά άλλα.

Και ενώ στα κείμενα του αρχείου του γέροντα βρίσκει κανείς πολλές πληροφορίες για τους Χιονιαδίτες ζωγράφους, για τους Χιονιαδίτες ξυλουργούς και ξυλογλύπτες υπάρχουν σχετικά πολύ λιγότερες πληροφορίες, αν και υπήρξαν πολυπληθέστεροι των ζωγράφων. Αυτό έγινε γιατί η ζωγραφική ως μια από τις καλές τέχνες πάντα θεωρείτο σημαντικότερη ως τέχνη και επισκίαζε το σημαντικό έργο των Χιονιαδιτών ξυλουργών και ξυλογλυπτών.

Η διαφορά ανάμεσα στο μαραγκό ή ξυλουργό και τον ξυλογλύπτη ήταν δυσδιάκριτη όπως ήταν και η διαφορά μεταξύ του χρωματιστή - διακοσμητή και του ζωγράφου. Ας ορίσουμε ως λαϊκό ξυλογλύπτη αυτόν που κατασκεύασε και περίτεχνα σκαλίσματα αυτούσια ή σε ξύλινες κατασκευές όπως τέμπλα ναών, επισκοπικούς θρόνους, προσκυνητάρια, σκαλιστές κασέλες, έργα δηλαδή που δεν έφτιαχνε κάποιος απλά καλός ξυλουργός. Το ίδιο στις μελέτες μας ονομάστηκε λαϊκός ζωγράφος και ο διακοσμητής που «έπιανε το χέρι του» και δημιούργησε μορφές και διακοσμήσεις σε κατοικίες, που ξέφευγαν από την απλή μαστοριά των υπολοίπων τεχνιτών. Έχει αποδειχτεί πως υπήρξε διασύνδεση της χιονιαδίτικης λαϊκής ξυλογλυπτικής με τη λαϊκή ζωγραφική και διακοσμητική. Πολλοί ξυλουργοί ήταν ως ένα βαθμό και ζωγράφοι[1].

Επίσης, δεν βοήθησε στον πλήρη φωτισμό της ιστορίας των λαϊκών δημιουργών των χωριών της περιοχής μας και η σχηματοποιημένη αντίληψη που επικράτησε πως *Οι Χιονιαδίτες ήταν ζωγράφοι - οι Γοργοποταμίτες ήταν ξυλογλύπτες*, με αποτέλεσμα να αδικηθούν ιστορικά οι υπόλοιποι λαϊκοί δημιουργοί. Γιατί και Γοργοποταμίτες ζωγράφοι υπήρξαν αλλά και πολύ περισσότεροι Χιονιαδίτες ξυλουργοί και ξυλογλύπτες. Έστω και αν είναι αργά για πλήρη καταγραφή αυτών, πρέπει να γίνει μια συλλογή όσων

1. «Ουδείς Χιονιαδίτης υπήρξε κατά τα παλαιότερα έτη ξυλουργός χωρίς να γνωρίζει και την του χρωματιστού και διακοσμητού τέχνην, η οποία συν τω χρόνω εξέλιπεν». π. Γεώργιος Παΐσιος, *Αι λαϊκαί τέχναι των Χιονιάδων*, Περιοδικό *Εκ Χιονιάδων*, τεύχος 9, Καλοκαίρι 2006.

Ο Γιάννης Σκούρτης στη μέση με το κομπολόι.

στοιχείων υπάρχουν ακόμη, και πρέπει να καταρτιστεί ένας κατάλογος των γνωστών ξυλουργών και ξυλογλυπτών για να διορθωθεί έτσι μια σημαντική παράλειψη των παλαιότερων μελετητών.

Ανατρέχοντας, όπως πάντα, στα γραπτά του παπα - Γιώργη Παΐσιου, κυρίως στο κείμενο: *Λαϊκές τέχνες των Χιονιάδων*[2], συναντούμε τα ονόματα 3 μόνο ξυλογλυπτών: Του περίφημου **Σίμου Μαργαρίτη,** του **Γεώργιου Δημητριάδη** και του γιου του **Δημήτριου.** Στο αρχείο του παπα - Γιώργη υπάρχει απαντητική επιστολή του **Δημήτριου Δημητριάδη** που παρέχει πληροφορίες στον μελετητή ιερέα για τους Χιονιαδίτες ξυλογλύπτες. Στην επιστολή αυτή ο γέροντας είχε σημειώσει: *Περί του τέμπλου της Άρτης* και την είχε καταχωρίσει στο αρχείο του.

Από την επιστολή του Δημήτριου Δημητριάδη, προκύπτει και το όνομα και ενός άλλου ξυλογλύπτη, του **Γιάννη Σκούρτη,** ο οποίος δούλεψε μαζί με τον περίφημο Χιονιαδίτη Σίμο Μαργαρίτη στο σκάλισμα του τέμπλου της Αγίας Σοφίας Άρτας και έφτιαξε «προσκυνητάρι σκαλιστό ωραίο». Γιατί δεν αναφέρει ως ξυλουργό - ξυλογλύπτη τον Γιάννη Σκούρτη ο παπα - Γιώργης; Πιθανόν γιατί δεν ήταν αποκλειστικά ξυλογλύπτης ή γιατί στο κείμενό του που προαναφέραμε κατέγραψε μόνον τους σπουδαιότερους σκαλιστές. Στο κείμενό μας στο παρόν τεύχος με θέμα το ναό του Αγίου Νικολάου Πλάβαλης αναφέρεται και άλλος Χιονιαδίτης ξυλουργός – ξυλογλύπτης, ο Ιωάννης **Μ. Μάτσος,** ο οποίος υπέγραψε το τέμπλο του ναού, και αυτός επίσης δεν αναφέρεται από τον παπα - Γιώργη Παΐσιο.

Για τον Γιάννη Σκούρτη γνωρίζουμε αρκετά πράγματα που έχουμε καταγράψει από

2. Το κείμενο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *εκ Χιονιάδων* στα τεύχη 6, 9 και 10.

μαρτυρίες του εγγονού του Αλέξανδρου Χριστόδουλου Σκούρτη (1904 - 1999). Ο Γιάννης ήταν γιος του Γιώργη, ο οποίος ήταν ο γενάρχης όλων των οικογενειών με το επώνυμο Σκούρτης στο χωριό. Παιδιά του, εκτός από το Γιάννη, ήταν ο Αρχιμανδρίτης παπα - Αλέξης, ο οποίος διετέλεσε ιερέας και σε χωριά της Αλβανίας, ο Χαράλαμπος και η Κατερίνα, η οποία ήταν παντρεμένη «στους Χρηστάδες». Παιδιά του Γιάννη Σκούρτη ήταν ο Χριστόδουλος (1871 - 1958), ο Νικόλας, η Μαγδαληνή και η Ευφροσύνη. Ο Γιάννης Σκούρτης ασχολήθηκε με οικοδομικές τέχνες σε διάφορα μέρη όπου ταξίδεψε όταν ήταν νέος. Ήταν για πολλά χρόνια μουχτάρης (πρόεδρος επί τουρκοκρατίας) των Χιονιάδων[3]. Το 1886 ληστές που λυμαίνονταν τα χωριά της περιοχής έκαψαν δύο σπίτια στο χωριό, μεταξύ των οποίων και του Γιάννη Σκούρτη[4]. Το σπίτι που χτίστηκε στη θέση του καμένου έδειχνε την οικονομική ευρωστία - για τα μέτρα του τόπου - του ιδιοκτήτη. Είχε προηγηθεί, σε άλλη περίσταση, προσπάθεια δολοφονίας του από τους ίδιους ληστές.

Ο δεσποτικός θρόνος στην Αγ. Σοφία Άρτας

Παραθέτουμε την επιστολή του Δημήτριου Δημητριάδη με διόρθωση στα ορθογραφικά λάθη και με την προσθήκη κάποιων σημείων στίξης για να μπορεί να διαβαστεί ευκολότερα:

3. Από 1866 – 1880 και 1891, π. Γεώργιος Παΐσιος, *Μουχτάρηδες - Πρόεδροι Χιονιάδων*, Περιοδικό *Εκ Χιονιάδων*, τεύχος 5. Άνοιξη 2002.

4. Αλέξανδρος Χρ. Σκούρτης, *Ένα δημοτικό τραγούδι για τα χωριά μας*, περιοδικό *Εκ Χιονιάδων*, τεύχος 9. Καλοκαίρι 2006.

1949 Οκτωβρίου 15 Βλαχογιάνι[5]

Αιδεσιμότατε εξάδελφε παπα Γιώργη αδελφικώς σε ασπάζομαι. Ερωτούμεν δια την αγάπη σου όθεν και εμείς υγιαίνομεν. Από την σύζυγή μου έχε τους σεβασμούς. Έλαβα το γράμμα σου με το πιστωτικό(;) και χάριν την υγεία σας όπου είστε καλά. Εις την παπαδιά και τα παιδιά σας χαιρετώ πες και της Βαγγελίτσας τα χαιρετήματα. Αν δεν έφυγε ο Παναγιώτης να έρθει αγλήγορα τον περιμένω. Ο διδάσκαλος όλο αυτό του γράφει. Μου έγραψες δια την Άρτα που εργάστηκε ο μακαρίτης ο πατέρας μου. Εις τον Άγιον Κωνσταντίνον έφιασε τέμπλον δεσποτικόν και εις τον Άγιον Σπυρίδωνα έφιαξε ένα δεσποτικόν ήμουν και εγώ. Έξω εις τον κάμπον έξω από την Άρτα. Μαντσαούση[6] *λέγεται το χωριό τον Άγιο Σπυρίδωνα φιάσαμαν τέμπλο και δεσποτικόν ήμουν και εγώ και τον βοηθούσα. Μου έγραφες και δια τον μακαρίτη τον Σίμον είχε και τον Γιάννη Σκούρτη εις την εκκλησία Αγία Σοφία τέμπλον τον έχει κουφωτόν έχει και τον όνομά του υποκάτω από την Σταύρωση εμπροστά. Έχει και ο Γιάννης Σκούρτης ένα προσκυνητάρι σκαλιστό ωραίο. Άλλο δεν ξέρω ξάδελφε και τι να σου γράψω περισσότερα μεν. Εξάδελφός σου Δημήτριος Γ. Δημητριάδης. Πες τα δέοντα εις τον Χαρίση από εμάς και όσοι συγχωριανοί ό(λα) τα δέοντα.*

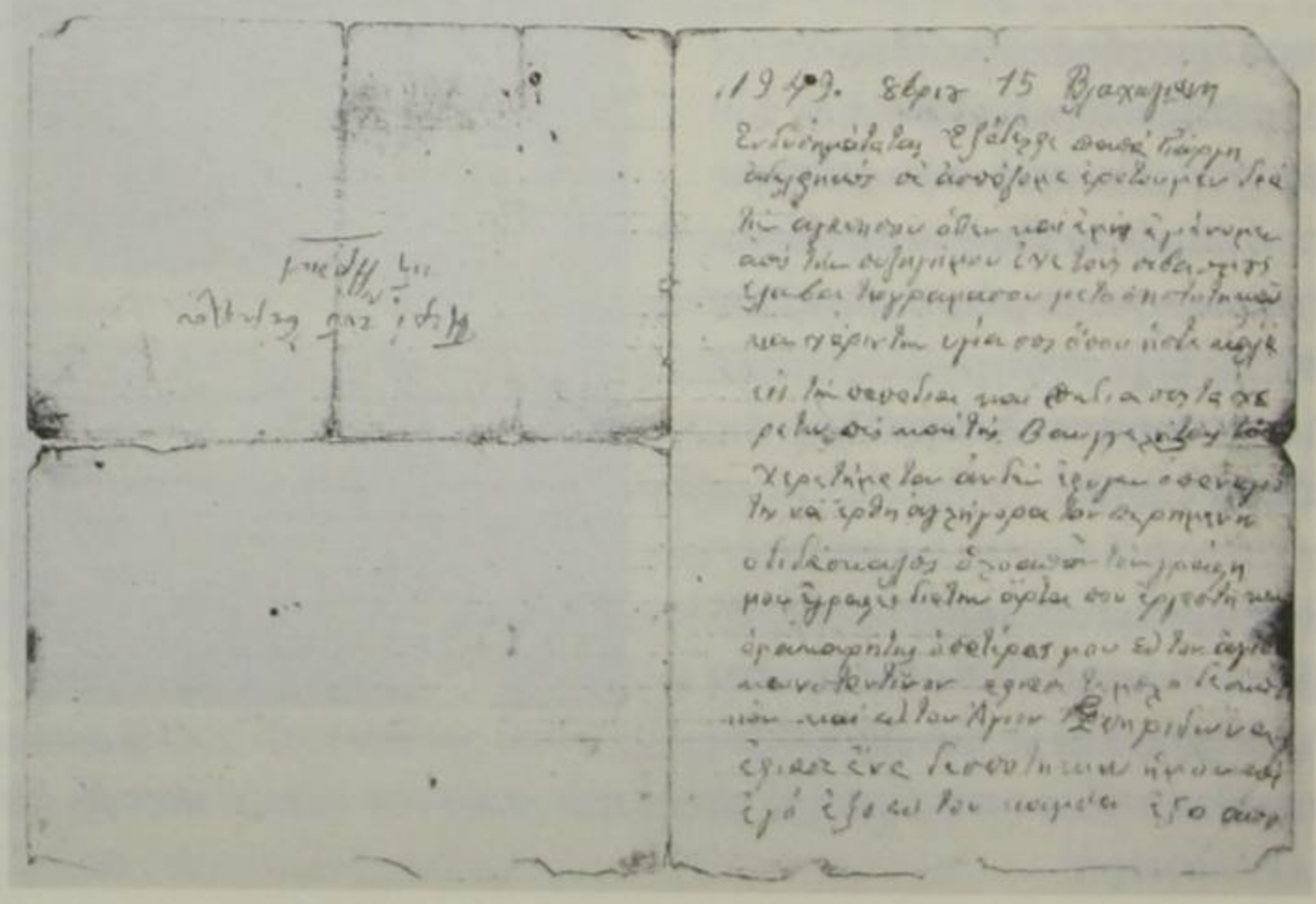

5. Το χωριό Βλαχογιάνι ή Βλαχογιάννη είναι χωριό της Λάρισας. Δεν γνωρίζουμε αν ο επιστολογράφος εργαζόταν εκεί ή αν είχε εγκατασταθεί μόνιμα.

6. Ιμάμ Τσαούς ονομάζονταν επί τουρκοκρατίας, σήμερα Άγιος Σπυρίδωνας.

Βαρβάρα Σακούλη

Λαογραφικός όμιλος «Ντόπιοι» Μαστοροχωρίων και Κόνιτσας

Ο Λαογραφικός όμιλος «Ντόπιοι» Μαστοροχωρίων και Κόνιτσας ιδρύθηκε το 2008 και έχει έδρα τους Χιονιάδες Κόνιτσας. Εκπροσωπεί όμως όλη την περιοχή της Κόνιτσας γι' αυτό και τα μέλη που τον απαρτίζουν είναι από όλα σχεδόν τα χωριά της περιοχής. Σκοπός του Συλλόγου είναι η διάσωση και ταυτόχρονα η διάδοση της πλούσιας, γνήσιας και ανόθευτης μουσικοχορευτικής παράδοσης της περιοχής. Για το λόγο αυτό εργαζόμαστε σκληρά με αγάπη, μεράκι και επαγγελματική ευσυνειδησία αν και όλοι είμαστε ερασιτέχνες, εθελοντές. Η Χορευτική Ομάδα του Συλλόγου στα πέντε χρόνια ύπαρξής της έχει λάβει μέρος σε πολλές εκδηλώσεις εκπροσωπώντας την περιοχή μας.

Αρχής γενομένης τον Δεκέμβριο του '07 όταν ο Σύλλογος βρισκόταν ακόμη στα σπάργανα, η Χορευτική Ομάδα έλαβε μέρος στην τηλεοπτική εκπομπή της ΕΤ-3 «Κυριακή στο χωριό στην Κόνιτσα». Ακολούθησαν πλήθος εκδηλώσεων και προσκλήσεων για συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις:

1. Φιλιππιάδα (Ιούνιος '08), σε Πανελλήνιο φεστιβάλ.

2. Ασημοχώρι (Αύγουστος '08), σε εκδηλώσεις του Πολιτιστικού Συλλόγου Ασημοχωρίου με τον Νίκο Φιλιππίδη.

3. Κόνιτσα και Πλαγιά (Ιούλιος '09), σε πολιτιστικές εκδηλώσεις στα πλαίσια πολιτιστικών ανταλλαγών σε συνδιοργάνωση με τον τότε Δήμο Μαστοροχωριών, με συμμετοχή του Χορευτικού του Δήμου Ερεσσού και Άντισσας Λέσβου.

4. Ερεσσός και Άντισσα Λέσβου (Αύγουστος '09), σε πολιτιστικές εκδηλώσεις στα πλαίσια πολιτιστικών ανταλλαγών.

5. Συμμετοχή στην τηλεοπτική εκπομπή της ΕΤ-3 «Ο τόπος και το τραγούδι – Οδοιπορικό στα Μαστοροχώρια» (Σεπτέμβριος '09). Η εν λόγω εκπομπή έγινε με καθαρή πρωτοβουλία του Συλλόγου μας, μετά από πρόσκληση που δέχτηκε από τον υπεύθυνο δημοσιογράφο και ερευνητή Γιώργη Μελίκη και σε συνδιοργάνωση με τον τότε Δήμο Μαστοροχωρίων. Η συγκεκριμένη εκπομπή είναι πανελληνίως γνωστή για την έρευνα πάνω στην παράδοση της κάθε περιοχής. Όσον δε αφορά την περιοχή μας, αφιέρωσε τρεις συνεχόμενες εκπομπές αντί μίας που αφιερώνει σε άλλες περιοχές, οι οποίες προβλήθηκαν με μεγάλη επιτυχία τον Δεκέμβριο του '09.

6. Θεσσαλονίκη (Απρίλιος '11), στο 29ο Φεστιβάλ Χ.Ο.Φ.Ε.Θ. (Χορευτικές Ομάδες

Φοιτητικών Εστιών Θεσσαλονίκης). Το εν λόγω φεστιβάλ διαρκεί μια εβδομάδα και κάθε μέρα της εβδομάδας είναι αφιερωμένη σε μια περιοχή της Ελλάδας. Φιλοξενούνται δε εκεί για εκπροσώπηση χορευτικά απ' όλη την Ελλάδα. Οι δε παραστάσεις δίνονται στο αμφιθέατρο του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. Θεωρούμε τιμή μας ότι για την ημέρα που ήταν αφιερωμένη στην Ήπειρο επιλεχθήκαμε να εκπροσωπήσουμε την περιοχή μας και την Ήπειρο γενικότερα μαζί με το Χορευτικό του Πνευματικού Κέντρου Μετσόβου.

7. Κόνιτσα (Ιούλιος '11), σε εκδηλώσεις σε συνδιοργάνωση με τον Δήμο Κόνιτσας στα πλαίσια Πολιτιστικών Ανταλλαγών και με συμμετοχή του Συλλόγου «Λαϊκότροπο - Σύλλογος Φίλων Παράδοσης Καβάλας».

8. Συμμετοχή στην τηλεοπτική εκπομπή της ΕΤ-1 «Αλάτι της γης – Κονιτσιώτικο γλέντι» με τους Μιχάλη Πανουσάκο και Νίκο Φιλιππίδη (Φεβρουάριος '12). Μετά από πρόσκληση του Νίκου Φιλιππίδη, μέλη του Συλλόγου μας πήραν μέρος στην εκπομπή που προβλήθηκε με μεγάλη επιτυχία την άνοιξη του '12.

9. Παραμυθιά (Μάρτιος '12), στις γιορτές Σουλίου μετά από πρόσκληση του Δήμου Παραμυθιάς.

10. Λεμεσός Κύπρου (Ιούλιος '12), στις εκδηλώσεις «Πασικύπρια 2012». Μετά από πρόσκληση του Λαογραφικού Ομίλου «Πασίκυπρος», η Χορευτική μας Ομάδα ταξίδεψε για πρώτη φορά στο εξωτερικό εκπροσωπώντας την περιοχή. Έτυχε δε μεγάλης φιλοξενίας από τους Κυπρίους αδελφούς μας. Η πρόσκληση ήταν για μια ακόμα φορά στα πλαίσια πολιτιστικών ανταλλαγών. Αυτό σημαίνει ότι το επόμενο καλοκαίρι του '13 ο Λαογραφικός Όμιλος «Πασίκυπρος» θα βρίσκεται στην περιοχή μας και για μια ακόμα φορά ο Σύλλογός μας θα διοργανώσει πολιτιστικές εκδηλώσεις όχι μόνο για την παράδοση αλλά και την προβολή της περιοχής μας.

Πρέπει ακόμα να επισημάνουμε ότι εκτός από τις συγκεκριμένες εκδηλώσεις αυτά τα πέντε χρόνια ο Σύλλογος έχει λάβει μέρος σε Πανελλήνια Σεμινάρια Παραδοσιακών Χορών και συναντήσεις Χορευτικών Ομάδων (όχι παραστάσεων), εκπροσωπώντας πάντα την περιοχή μας. Για το λόγο αυτό στο Σύλλογο διδάσκονται χοροί και τραγούδια της περιοχής μας και όχι μόνο. Ας προσθέσουμε επίσης ότι σε όλες μας τις εκδηλώσεις παρουσιάζουμε το πρόγραμμά μας με την Επίσημη Νυφιάτικη Φορεσιά των Χιονιάδων (που παρεπιμπτόντως είναι ίδια μ' αυτή από το γειτονικό Πληκάτι).

Θέλουμε εδώ να ευχαριστήσουμε την κα Παπαδιαμάντη (συζ. Θωμά Παπαδιαμάντη) για την καταγραφή μας όσον αφορά στη Νυφιάτικη Φορεσιά. Χάρη στη δική της αφήγηση, περιγραφή και καθοδήγηση μπορούμε πλέον να παρουσιάζουμε τη Νυφιάτικη Φορεσιά στην αυθεντική της μορφή. Επίσης πρέπει να τονίσουμε ότι οι φορεσιές των γυναικών στις παραστάσεις μας είναι στην πλειονότητά τους αυθεντικές. Μια δε είναι αυθεντική Νυφιάτικη του 1927 και είναι οικογενειακό κειμήλιο από τη Λαμπρινή Σακούλη. Όλο λοιπόν αυτό το σύνολο της αυθεντικότητας (φορεσιές, χορός και τραγούδι) είναι αποτέ-

λεσμα συνεχούς αγώνα. Επίσης πρέπει να τονιστεί ότι όλοι οι χορευτές που λαμβάνουν μέρος στις παραστάσεις, εκτός περιοχής πληρώνουν τα έξοδα μετακίνησης στον κάθε τόπο παράστασης, ακόμα και στο εξωτερικό.

Καλούμε λοιπόν όλους όσοι αγαπούν την περιοχή μας και θέλουν να πάμε όλοι μαζί ακόμα ένα βήμα μπροστά την περιοχή (όσον αφορά στην παράδοσή μας) ας έρθουν κοντά μας γιατί η Κόνιτσα δεν είναι μόνο οι μάστορες της πέτρας, πετράδες, ταλιαδόροι και ζωγράφοι. Η Κόνιτσα και τα Μαστοροχώρια έχουν και μια πλουσιότατη μουσικοχορευτική παράδοση.

Όποιος λοιπόν ενδιαφέρεται να έρθει κοντά μας, θα μας βρει στη διεύθυνση: Χιονιάδες, Κόνιτσα ή Καποδιστρίου 19 Γιάννινα (6970-306.880).

Το Δ.Σ. του Συλλόγου απαρτίζεται από τους:

Πρόεδρος: Βαρβάρα Σακούλη (Χιονιάδες)

Αντιπρόεδρος: Σωτήρης Γιαννούλης (Ασημοχώρι)

Γραμματέας: Αρετούσα Χαλκιά (Βούρμπιανη)

Ταμίας: Αθηνά Μπούρη (Ασημοχώρι)

Υπεύθυνη Χορευτικού: Κωνσταντίνα Βασάκου (Πληκάτι)

Υπεύθυνος Ιματιοθήκης: Νίκος Χατζηρουμπής (Κόνιτσα - Ασημοχώρι)

Υπεύθυνος Πολιτιστικών: Ισαάκ Κορτσινόγλου (Κόνιτσα - Πύργος).

Δρόμοι στις κορυφές των βουνών

Σε ένα κράτος που όλοι αμφισβητούν τις περιβαλλοντικές ευαισθησίες, δεν μας κάνει εντύπωση το ότι οι λίμνες των Πρεσπών, το βουνό του Ολύμπου και μεγάλες εκτάσεις στην οροσειρά της Πίνδου χαράσσονται με δρόμους.

Δρόμοι που διαφημίζονται για δραστηριότητες 4x4, δρόμοι που τάχα διευκολύνουν κτηνοτρόφους (βελτίωση βοσκοτόπων), δρόμοι που εξυπηρετούν τουριστικές επιχειρήσεις χωρίς άδεια, δρόμοι που τελικά θα συμβάλλουν μόνο στη λαθροθηρία, στη λαθροϋλοτομία και στην ανυπολόγιστη ζημιά των βιοτόπων, προστατευόμενων περιοχών, όπου η χλωρίδα και η πανίδα αν μη τι άλλο χρειάζονται προστασία.

Οι «παράνομες» αυτές διανοίξεις δρόμων κοστίζουν εκατομμύρια ευρώ και προξενούν ανυπολόγιστες ζημιές στο φυσικό πλούτο της χώρας, ζημιές που ουδέποτε αποκαθίστανται.

Ο φυσιολάτρης, προστάτης της φύσης ορειβάτης, δε χρειάζεται πλέον να κουραστεί, ο δρόμος έφτασε σε απόσταση αναπνοής από την κορυφή του Μύτικα στον Όλυμπο. Το 4x4 τζιπ και η «γουρούνα», ο «μηχανοκίνητος αθλητισμός» δηλαδή, μπαίνει στη ζωή του βουνού και σίγουρα ελπίζει να καταργήσει το ορειβατικό παπούτσι και το σακίδιο.

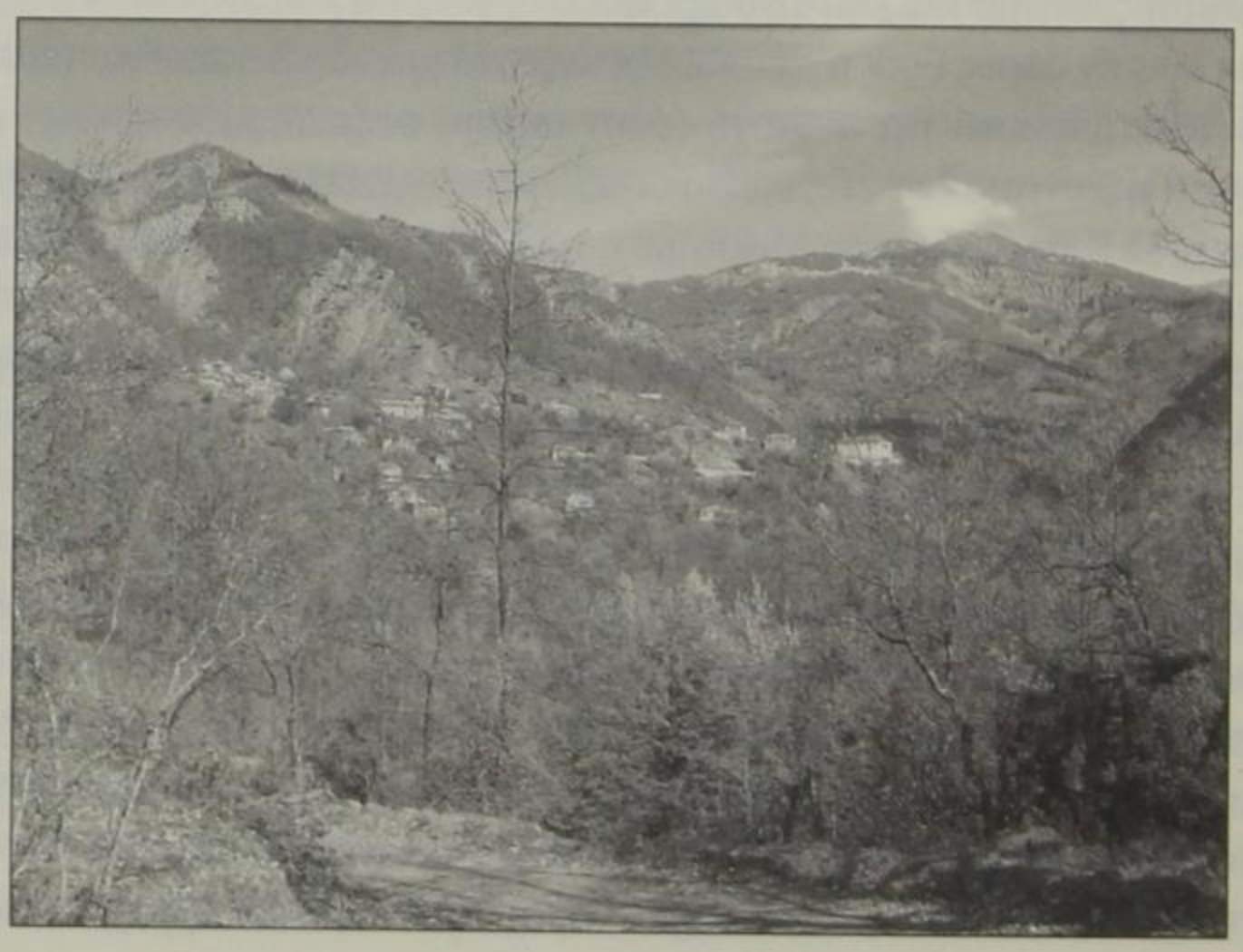

Γιάννης Λιάτσης

Αδελφότητα Χιονιαδιτών «Ο Άγιος Αθανάσιος»

γεγονότα, πρωτοβουλίες, δραστηριότητες 2011-2012

Αγαπητοί χωριανοί και φίλοι της Αδελφότητας επανερχόμαστε μετά από αρκετό καιρό και μέσα από αυτή τη σελίδα επικοινωνίας θέλουμε να σας ενημερώσουμε για εκδηλώσεις και δραστηριότητες της Αδελφότητας της προηγούμενης χρονιάς.

Θεωρούμε επιτακτική την ανάγκη να βρισκόμαστε σε επικοινωνία μαζί σας έστω και με τον τρόπο αυτό, προσπαθώντας κάθε φορά με διάφορες πρωτοβουλίες ή εκδηλώσεις να γεφυρώσουμε τις αποστάσεις μεταξύ όλων των χωριανών.

Για τη χρονιά που πέρασε:

- Εκδόθηκε το ημερολόγιο 2012 και διανεμήθηκε δωρεάν στους χωριανούς και φίλους της Αδελφότητας.
- Έγινε η κοπή της πρωτοχρονιάτικης πίτας όπως κάθε χρόνο μέσα σε ένα πολύ όμορφο και ζεστό περιβάλλον εξαιτίας της καταλυτικής παρουσίας όλων σας. Στην εκδήλωση απονεμήθηκαν έπαινοι σε επιτυχόντες νέους, προσφέρθηκαν όπως κάθε χρόνο, χιονιαδίτικες πίτες και τσίπουρο και ακολούθησε λαχειοφόρος αγορά με δώρα.
- Διατέθηκε σεβαστό ποσό για την επισκευή της στέγης του Αγ. Νικολάου η οποία και ολοκληρώθηκε.

• Αγοράστηκε ηλεκτρικός εξοπλισμός για το χώρο του νέου καφενείου (κουζίνα, κεφετεριές κ.λπ.).

• Προσφέρθηκε γεύμα κατά την ημέρα των εγκαινίων της έκθεσης στο χωριό σε όλους τους παρευρισκόμενους.

• Δόθηκε χρηματικό ποσό για υλικό της έκθεσης του Μουσείου.

• Έγινε η γενική συνέλευση με τη συνεργασία όλων των φορέων στο χωριό και μετά το πέρας αυτής ακολούθησε γεύμα για όλους τους χωριανούς με σουβλάκια (προσφορά της Μαίρης Ζωγράφου), ποτών (προσφορά της Αδελφότητας) και ευγενικής προσφοράς των γυναικών του χωριού μας πίτες χιονιαδίτικες. Ακολούθησε λαχειοφόρος και φυσικά άφθονο κέφι και χορός.

Θεωρούμε ότι με τις πρωτοβουλίες αυτές συντείνουμε στο να διατηρεί το χωριό μας την οντότητά του και χάρις στην άψογη συνεργασία Αδελφότητας, Πολιτιστικού Συλλόγου και όλων των εμπλεκομένων φορέων αναδεικνύουμε με τον καλύτερο τρόπο την ιστορία του πολύ πιο μακριά από τα στενά γεωγραφικά του όρια.

Αρωγοί όμως όλης αυτής της προσπάθειας είστε όλοι εσείς που προσφέρετε είτε από το υστέρημά σας είτε ο καθένας με την προσωπική του εργασία στη δύσκολη οικονομική συγκυρία που βιώνει ο τόπος μας.

Αυτό αποδεικνύει την ενότητα και την αγάπη που υπάρχει μεταξύ μας. Εξάλλου αυτός είναι και ο σκοπός της Αδελφότητας. Κάτι που οφείλουμε όλοι να προστατεύσουμε και να μεταφέρουμε στη νεότερη γενιά.

Σας ευχαριστούμε θερμά.

Εκδηλώσεις του καλοκαιριού στα Μαστοροχώρια

• Στα πλαίσια των καλοκαιρινών εκδηλώσεων του Δήμου Κόνιτσας πραγματοποιήθηκαν πολιτιστικές εκδηλώσεις σε πολλά χωριά. Στα Μαστοροχώρια έγινε ένα αφιέρωμα στους «δημιουργούς των Μαστοροχωρίων του Γράμμου (ζωγράφοι, αγιογράφοι, ξυλογλύπτες, μαστόροι της πέτρας)» και ένα οδοιπορικό στο φυσικό περιβάλλον του Γράμμου (Πυρσόγιαννη, Βούρμπιανη, Γοργοπόταμος, Οξυά, Ασημοχώρι, Χιονιάδες, Πληκάτι). Μέσα στα πλαίσια του αφιερώματος ήταν και η έκθεση στους Χιονιάδες. Όλες οι εκδηλώσεις ήταν εξαιρετικές και διέπονταν από το πνεύμα της πολιτιστικής ανάδειξης του τόπου με ουσιαστικές διοργανώσεις, χωρίς να λείπει και το ντόπιο παραδοσιακό πανηγύρι. Οι εκδηλώσεις συνδιοργανώθηκαν από την Κοινωφελή Επιχείρηση Δήμου Κόνιτσας και τοπικούς φορείς.

• Το Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο που έγινε στις 10 – 11 Αυγούστου στη Δροσοπηγή με θέμα: *Σεισμική Μηχανική και Δομική Διαρθρωτική Μηχανική,* στο ανασκευασμένο Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο του χωριού ήταν ένα μοναδικό γεγονός για την περιοχή μας. Έλληνες και ξένοι επιστήμονες συμμετείχαν με εισηγήσεις, οι οποίες θα εκδοθούν από την Αδελφότητα Δροσοπηγής, και φιλοξενήθηκαν από οικογένειες του χωριού. Έχουν επομένως τα χωριά μας την ικανότητα να συμβάλλουν ακόμη και στην επιστημονική έρευνα, αρκεί να δραστηριοποιούνται σωστά οι πολιτιστικοί μας φορείς.

Το σχολείο της Δροσοπηγής, σήμερα Συνεδριακό – Πνευματικό Κέντρο.

Βασίλης Σκούρτης

Το ίδρυμα Βασιλείου Γεωργίου Μελά

Στις 24 Σεπτεμβρίου 1884 πέθανε στο Παρίσι ο Βασίλειος Γεωργίου Μελάς. Με τη διαθήκη του ίδρυσε ένα κληροδότημα μεγάλης πνοής.

Συγκεκριμένα όριζε ότι τα έσοδά του θα προέρχονταν από την εκμετάλλευση της «Οικίας Μελά» – του γνωστού για πολλά χρόνια Ταχυδρομικού Μεγάρου της πλατείας Κοτζιά (σήμερα μετά την ανακαίνισή του, στεγάζει κεντρικές υπηρεσίες της Εθνικής Τράπεζας) – σχεδιασμένης από τον Ερνέστο Τσίλερ σε οικόπεδο που είχε αγοράσει ο διαθέτης το 1873 – θα διατίθεντο αποκλειστικά για την ανέγερση νηπιαγωγείων σε περιοχές του Ελληνικού κράτους αλλά και όπου αλλού υπήρχαν ελληνικοί πληθυσμοί, εξαίρεση αποτελούσε η πόλη των Αθηνών.

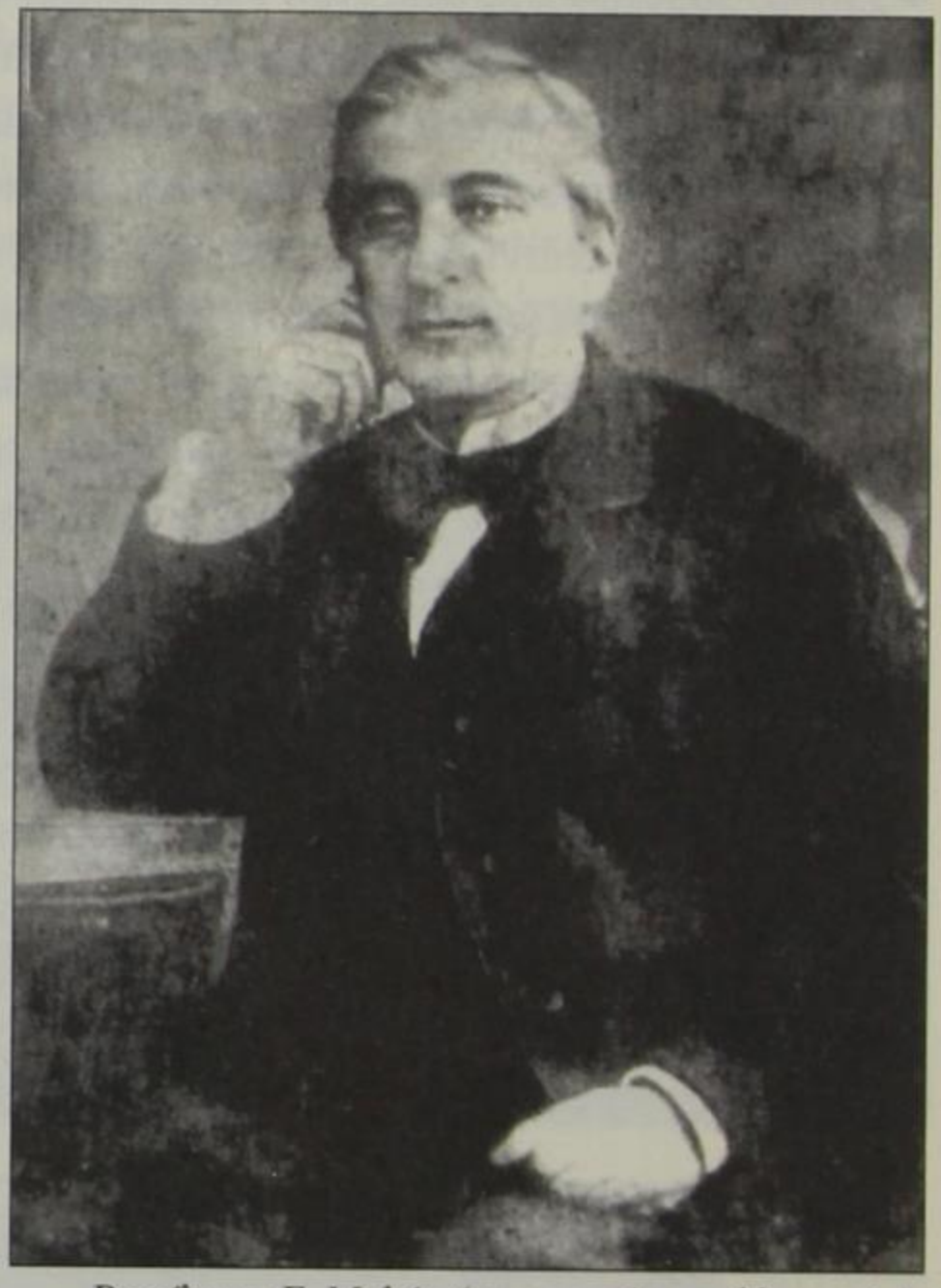

Βασίλειος Γ. Μελάς (φωτ. από μεταλλοτυπία).

Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν συγκροτήθηκε το κληροδότημα με την ονομασία «Νηπιακό Επιμελητήριο Μελά» (ΝΕΜ).

Στις 12 Σεπτεμβρίου 2007, ημέρα δημοσίευσης της πράξης στο ΦΕΚ, μετονομάστηκε σε «Ίδρυμα Βασιλείου Γ. Μελά για την Προσχολική Αγωγή».

Η δράση του ιδρύματος συνεχίζεται ως σήμερα και εντάσσεται στον γενικότερο εκπαιδευτικό σχεδιασμό του ελληνικού κράτους και τις ανάγκες που ανακύπτουν στις διάφορες περιόδους της νεοελληνικής ιστορίας.

Η διδακτορική διατριβή της Όλγας Παλαιολόγου με τίτλο «Οι παιδικοί πληθυσμοί και η ένταξή τους στο σύστημα των εθνικών διεκδικήσεων (τέλη του 19ου - αρχές του 20ού αιώνα). Η περίπτωση του «Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά» μας παραθέτει τη

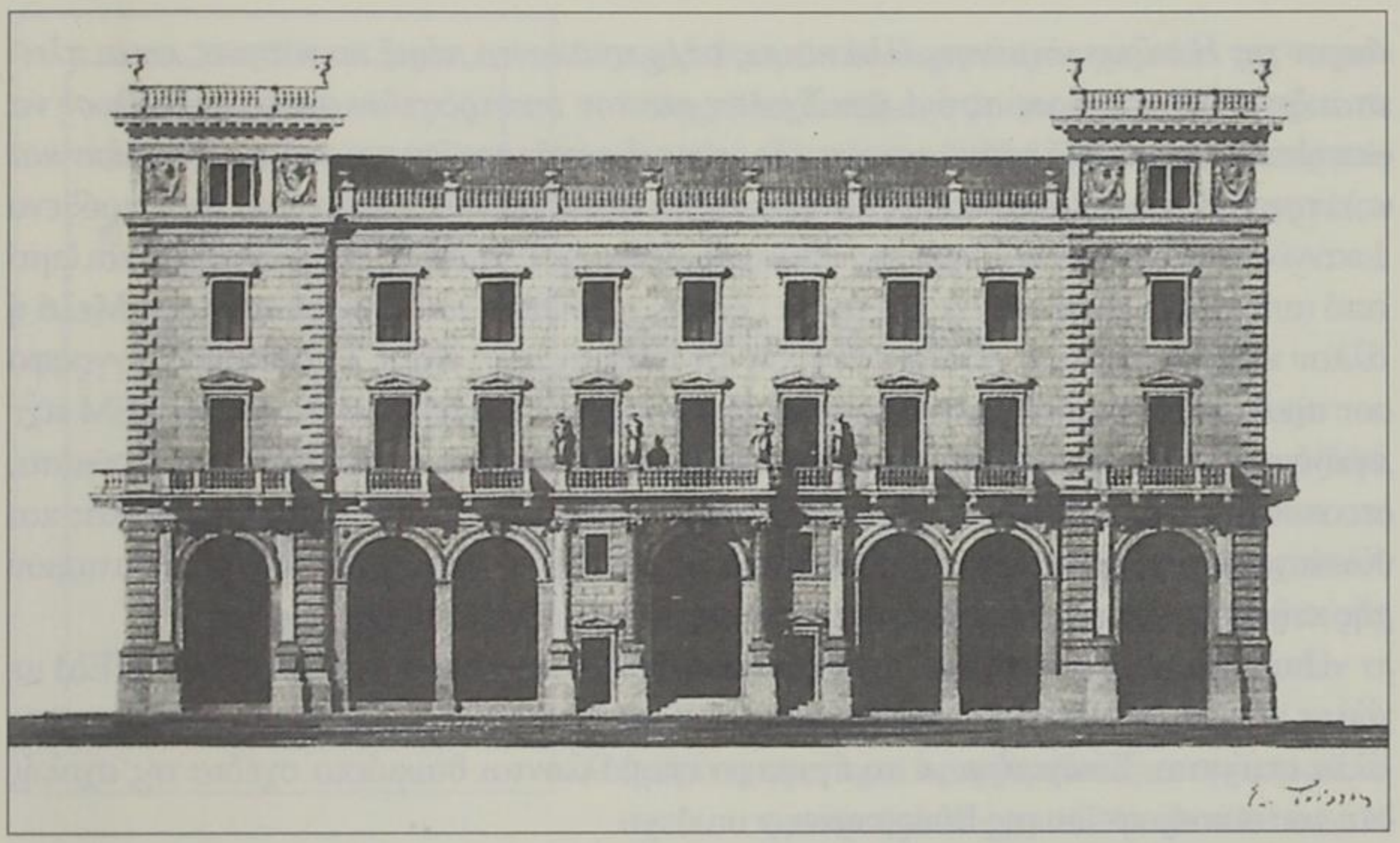

Το Μέγαρο Μελά σύμφωνα με το πρώτο σχέδιο του Ερνέστου Τσίλερ. Υδατογραφία με την υπογραφή του.

βιογραφία της οικογένειας Μελά, με την πολυπράγμονη δραστηριότητά της και χρησιμοποιώντας τα πρακτικά των συνεδριάσεων του ΝΕΜ, αφενός τεκμηριώνει τα στοιχεία που μας προσφέρει, αφετέρου μας δίνει την ευκαιρία να αντλήσουμε πλήθος ιστορικών πληροφοριών για την κοινωνική και οικονομική κατάσταση των κοινοτήτων που ζητούσαν χρηματοδότηση.

Ειδικότερα αναφέρει:

Βούρμπιανη Ιωαννίνων

Στις 4 Απριλίου 1912 η Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ αποφασίζει την έγκριση αιτήματος που υποβλήθηκε μέσω του προξενείου Ιωαννίνων για την ανέγερση σχολείου στο χωριό Βούρμπιανη. Το σχέδιο και ο προϋπολογισμός του σχολείου έχουν ήδη αποσταλεί και η προβλεπόμενη δαπάνη ανέρχεται σε 148.892,50 δρχ. Το ΝΕΜ αποφασίζει να χορηγήσει 750 λίρες.

Σχετικά με το σχολείο αυτό έχουμε ακόμα τις εξής πληροφορίες: α) στις 28 Μαΐου 1912 η «εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτική Αδελφότης Βούρμπιανης» που είχε συσταθεί το 1883, με έγγραφό της προς το Υπουργείο Εξωτερικών παρακαλούσε να ενδιαφερθεί για την ανέγερση σχολής και οικοτροφείου για την κωμόπολη αυτή ...*κατά το βορεινότερον*

άκρον της Ηπείρου κειμένην, αλλά και εις υπέρ τριάκοντα πέριξ κοινότητας, ων αι πλείσται ξενόγλωσσοι, προς ας διά των Σχολών και του οικοτροφείου αυτής κατόρθωσε να μεταδώση τα ελληνικά γράμματα και προς την ελληνικήν σοφίαν και πολιτισμόν κλίσιν και αγάπην, β) Στις 13 Ιουνίου 1912 το Υπουργείο Εξωτερικών ανακοινώνει στον πρόξενο Ιωαννίνων το σχετικό διάβημα της «Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας Βούρμπιανης» και ζητά από αυτόν την γνώμη του αν πρέπει να ζητηθεί η βοήθεια του Κληροδοτήματος Μελά ή άλλου κληροδοτήματος για την ενίσχυση του αιτήματος, γ) Στις 6 Ιουλίου 1912 έγγραφο του προξενείου Ιωαννίνων ειδοποιούσε το Υπουργείο Εξωτερικών ότι ήδη το ΝΕΜ είχε εγκρίνει 750 λίρες για την ανέγερση σχολής και οικοτροφείου στη Βούρμπιανη, ιδρύματα, τα οποία, κατά τον πρόξενο, χάρις στις συνεχείς ενέργειες του μητροπολίτη Βελλάς και Κονίτσης Σπυρίδωνα είχαν αναδείξει την κωμόπολη σε σημαντικό κέντρο πολιτισμού της περιοχής, όπου υπήρχαν πολλές κοινότητες και μάλιστα αλβανόφωνες.

Παρ' όλα αυτά ο πρόξενος έχει τη γνώμη ότι δεν πρέπει να επιβαρυνθεί το ΝΕΜ με άλλες χρηματικές υποχρεώσεις για το σχολείο αυτό, προκειμένου να ικανοποιήσει και άλλα αιτήματα. Συνημμένα με το έγγραφο υποβάλλονται θαυμάσια σχέδια της σχολής και του οικοτροφείου της Βούρμπιανης.

Ωστόσο, στις 6 Ιουλίου 1915, όταν γίνεται απολογισμός από την Διαχειριστική Επιτροπή του ΝΕΜ, καταγράφεται η πληροφορία ότι οι 8.500 δρχ. για το σχολείο της Βούρμπιανης επεστράφησαν στο ΝΕΜ, επειδή οι τοπικοί ιθύνοντες δεν ήταν έτοιμοι να αρχίσουν την οικοδόμηση του σχολείου. Αλλά το σχέδιο ανέγερσης της σχολής φαίνεται ότι δεν εγκαταλείφθηκε, επειδή μετά από 10 περίπου χρόνια και συγκεκριμένα στις 10 Ιουνίου 1926, το ΝΕΜ καλείται να ανταποκριθεί στη νέα αίτηση που είχε υποβληθεί την 1 Μαΐου 1923 και στην οποία επαναλαμβάνονταν οι προ δεκαπενταετίας περίπου λόγοι υποστήριξής της: «Λόγω της τοποθεσίας της Βούρμπιανης, ως κέντρου εκπαιδευτικού των γειτονικών περιφερειών της Αλβανοκρατούμενης Βορ. Ηπείρου, απεφασίσθη να χορηγηθή επί του παρόντος προς τον σκοπόν τούτον ποσόν δραχμών πεντήκοντα χιλιάδων».

Στις 20 Δεκεμβρίου 1927 από τα Πρακτικά της Διαχειριστικής Επιτροπής πληροφορούμαστε ότι ο πρόεδρος της Επιτροπής αναπτύσσει τους λόγους (εθνικούς), για τους οποίους κρίνεται απαραίτητη η γενναία ενίσχυση για την «παραμεθόριον πολίχνην Βούρμπιανης».

Στις 22 Δεκεμβρίου 1927, δηλαδή δύο ημέρες μετά από τη συνηγορία του προέδρου του ΝΕΜ για την ενίσχυση της Βούρμπιανης, ο Σύνδεσμος της Κοινότητας Βούρμπιανης με έδρα την Αθήνα, αποστέλλει επιστολή του προς το Υπουργείο Εξωτερικών εκθέτοντας τους σκοπούς της ήδη επί 50 χρόνια δράσης του, η οποία ανάμεσα στα άλλα, περιλαμβάνει και την ίδρυση οικοτροφείου που στεγάζει πολλές δεκάδες μαθητών και «... εκ των ξενοφώνων κοινοτήτων της Βορ. Ηπείρου και αποβαίνει ούτως ο πνευματικός κρίκος συνδέσμου μετά των ομογενών κατοίκων της Νοτ. Αλβανίας». Ο Σύνδεσμος ζητεί τον

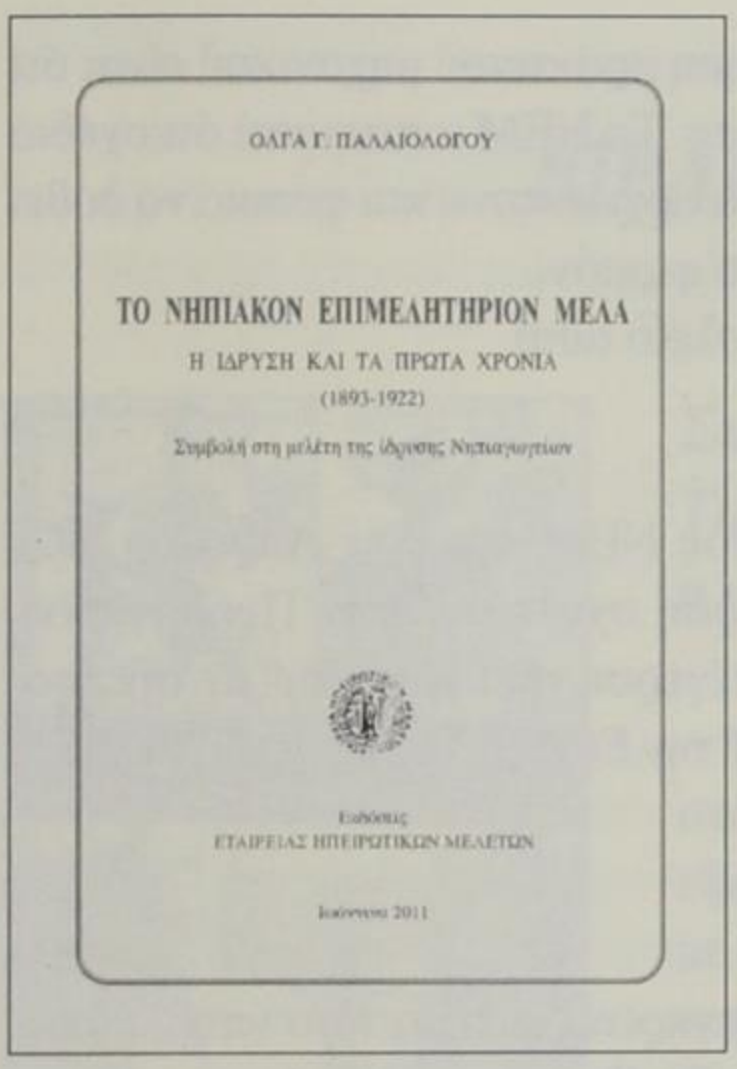
ΟΛΓΑ Γ. ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΥ

ΤΟ ΝΗΠΙΑΚΟΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΝ ΜΕΛΑ

Η ΙΔΡΥΣΗ ΚΑΙ ΤΑ ΠΡΩΤΑ ΧΡΟΝΙΑ

(1893-1922)

Συμβολή στη μελέτη της ίδρυσης Νηπιαγωγείων

Εκδόσεις
ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΒΟΡΕΙΟΗΠΕΙΡΩΤΙΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ιωάννινα 2011

προβιβασμό του δημοτικού σχολείου της κωμόπολης από διτάξιο, στο οποίο υποβιβάστηκε, σε τριτάξιο. Το αίτημα διαβιβάζεται στο Υπουργείο Παιδείας με θερμή συνηγορία του Υπουργείου Εξωτερικών.

Καστάνιανη Κόνιτσας

Οι πρώτες πληροφορίες για το σχολείο του χωριού αυτού έχουν σχέση με απόφαση του ΝΕΜ, που στις 10 Νοεμβρίου 1908 ανταποκρίνεται στο αίτημα των κατοίκων για ανέγερση του σχολείου τους που πυρπολήθηκε από τους Τουρκαλβανούς, όπως αναφέρεται: αποφασίζουν να ζητήσουν τη γνώμη του προξένου Ιωαννίνων, και αν αυτός εγκρίνει το αίτημα, να φροντίσει για την αποστολή σχεδίου και προϋπολογισμού. Ακολουθεί στις 15 Νοεμβρίου του ίδιου έτους αναφορά του προξένου Αργυροκάστρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, με την οποία συνηγορεί υπέρ της ανέγερσης σχολής στην Καστάνιανη. Παράλληλα, παραθέτει και ορισμένες πληροφορίες για το χωριό, σύμφωνα με τις οποίες η κατάσταση δεν είναι καλή.

«... *Κατόπιν απηνούς και αμειλίκτου καταδιώξεως παρά των Αρχών των προκρίτων του χωρίου Καστάνιανης επί δήθεν υποθάλψει ελληνικού ανταρτικού σώματος το έργον της εν τω χωρίω καταστροφής συνεπλήρωσε κατά τρόπον φρικώδη η επιδρομή της υπό τον Τσιαρτσήζ Τόπλον Αλβανικής συμμορίας. Την διαδραματισθείσαν δήωσιν και λεηλασίαν επεσφράγισεν το φανατικόν και βάρβαρον έργον της πυρπολήσεως του Σχολείου για την ανέγερσιν του οποίου η πολυπαθής ελληνική Κοινότητα Καστάνιανης είπερ τις άλλη δικαιούται εις την εθνωφελή αντίληψιν του Νηπιακού Επιμελητηρίου Μελά*».

Στις 28 Δεκεμβρίου 1908 καταχωρείται στα Πρακτικά του ΝΕΜ ότι ο πρόξενος Αργυροκάστρου έστειλε και νέα αίτηση, – του μητροπολίτη Δρυινουπόλεως Λουκά και των προκρίτων της κοινότητας–, για την ανέγερση του αποτεφρωθέντος σχολείου, την οποία και ο ίδιος ο πρόξενος συστήνει με θέρμη. Η Επιτροπή καταχωρίζει και την είδηση ότι είχαν ζητήσει πληροφορίες σχετικές, από τον πρόξενο Ιωαννίνων αλλά το χωριό, ως φαίνεται, ανήκει στη δικαιοδοσία του προξένου Αργυροκάστρου, γι' αυτό η Επιτροπή αποφασίζει να γράψει προς τον πρόξενο της πόλης αυτής και προς το μητροπολίτη Δρυινουπόλεως, προκειμένου να στείλουν σχέδια και προϋπολογισμό δαπάνης, τα οποία, αφού τα μελετήσει, να απαντήσει οριστικώς.

Στην εξέλιξη του θέματος ο πρόξενος Αργυροκάστρου στέλνει στο ΝΕΜ πρόχειρο

σχέδιο του σχολείου και την πληροφορία ότι η εκτίμηση πρακτικού μηχανικού είναι ότι θα απαιτηθούν για την ανέγερσή του περίπου 400 λίρες. Το ΝΕΜ ανταπαντά ότι σχέδιο και προϋπολογισμός πρέπει να γίνουν από επιστήμονα αρχιτέκτονα και φυσικά να δοθεί η κρίσιμη πληροφορία αν έχει εκδοθεί το απαραίτητο φιρμάνι.

Εφεξής δεν έχουμε άλλη πληροφόρηση για το σχολείο αυτό.

Πυρσόγιαννη

Στη συνεδρίαση της Διαχειριστικής Επιτροπής του ΝΕΜ της 28ης Απριλίου 1921 καταγράφεται η πληροφορία ότι ζητείται η ανέγερση σχολείου στην Πυρσόγιαννη Ιωαννίνων. Το ΝΕΜ αποφασίζει να αναλάβει την ανέγερση νηπιαγωγείου, με την προϋπόθεση ότι θα επιστραφούν σ' αυτό 200.000 δρχ. από την Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος (Υποκατάστημα Θεσσαλονίκης).

Χιονιάδες Ιωαννίνων

Στις 4 Απριλίου 1912 το ΝΕΜ αποφασίζει να εγκρίνει αίτημα που υποβλήθηκε μέσω του προξενείου Ιωαννίνων -ήδη έχει αποσταλεί σχέδιο και προϋπολογισμός- για την αποπεράτωση του σχολείου στο χωριό Χιονιάδες. Το ποσό που εγκρίνεται για το σχολείο αυτό είναι 100 λίρες.

Μια άλλη εξέλιξη στον τρόπο διάθεσης των κεφαλαίων του ΝΕΜ εντοπίζεται το 1928-1929, όταν οι πολιτικές και πολεμικές περιπέτειες έχουν εν πολλοίς ομαλοποιηθεί. Έτσι, στις 2 Ιουλίου 1929 καταγράφεται στα Πρακτικά του ΝΕΜ ότι το ποσό που πρόκειται να διατεθεί για το έτος 1928-1929 είναι 650.000 δρχ. το οποίο «... εστάλη ως κάτωθι δι' αποπεράτωσιν, συντήρησιν, επισκευήν των διδακτηρίων των κοινοτήτων συμφώνως προς τας κατά καιρούς ληφθείσας αιτήσεις αυτών, κατά σειράν προτεραιότητος, ληφθέντων συνάμα υπ' όψιν και των πραγματικών αναγκών αυτών κατόπιν των εκθέσεων των οικείων επιθεωρητών Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, ήτοι:

κοινότητα	Κάτω Κονίτσης	100.602,0	
»	Κουρέντων	20.000,0	
»	Πογδόριανης	20.000,0	
»	Βελτσίστης	20.000,0	
»	Πυρσόγιαννης	80.079,0	
»	Βούρμπιανης	120.125,6	
»	Λιγωψά	16.018,0	
»	Δερβιζιάνων	90.091,0	
»	Πλικατίου	60.062,0	
»	Κράψης	50.052,0	»

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

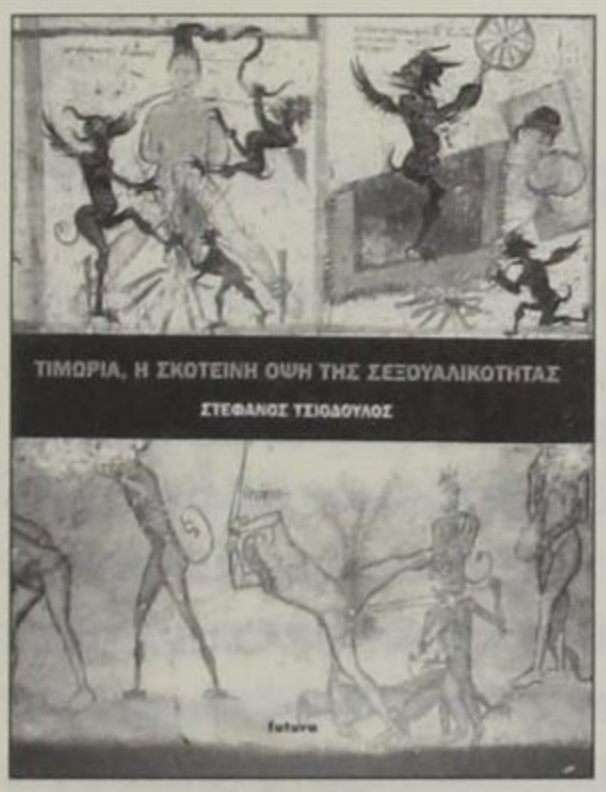

Στέφανος Τσιόδουλος
Τιμωρία, η σκοτεινή όψη της σεξουαλικότητας

Ο Στέφανος Τσιόδουλος, ζωγράφος και πανεπιστημιακός δάσκαλος στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, εξέδωσε ένα νέο βιβλίο που αφορά στις παραστάσεις με τις τιμωρίες των αμαρτωλών, οι οποίες εικονίζονται κυρίως στους πρόναους, κάτω από θέμα της Δευτέρας Παρουσίας ή στους γυναικωνίτες των ναών. Οι τιμωρίες αυτές αφορούν στους παραβάτες των κοινωνικών κανόνων της εποχής, στους επαγγελματίες που δεν κάνουν τίμια τη δουλειά τους, όσους δεν εκκλησιάζονται όταν πρέπει και σε όσους παραβαίνουν τους ηθικούς νόμους που διέπουν τις σχέσεις των δύο φύλων. Η ζωγραφική απόδοση των ατομικών ποινών των παραβατών περιλαμβάνει συχνά και σωματικές σεξουαλικές τιμωρίες με μαρτυρικό τρόπο και για τα δύο φύλα, αποσκοπώντας στη σωματική ταπείνωση και στο φόβο των αμαρτωλών. Η μελέτη του Στέφανου Τσιόδουλου στηρίχθηκε σε επιτόπιες έρευνες σε ναούς από τον 13ο έως τον 19ο αιώνα, ανάμεσα στους οποίους και ναοί που εικονογραφήθηκαν από Χιονιαδίτες ζωγράφους. Είναι μια πρωτότυπη και εμπεριστατωμένη εργασία, με πολλές φωτογραφίες σε μια προσεγμένη και καλόγουστη έκδοση.

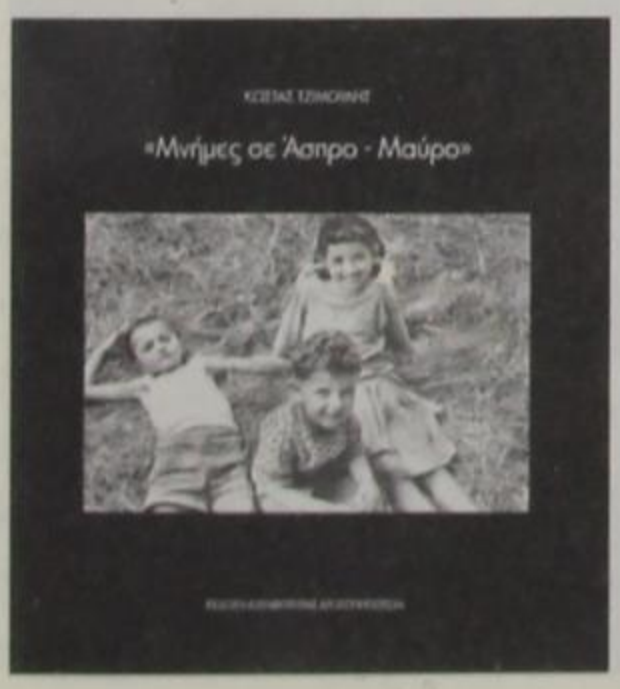

Κώστας Τζιμούλης
Μνήμες σε Άσπρο – Μαύρο

Στα πλαίσια των πλούσιων πολιτιστικών εκδηλώσεων της Δροσοπηγής Κόνιτσας και παράλληλα με το Διεθνές Επιστημονικό Συμπόσιο με θέμα: *Σεισμική Μηχανική και Δομική Διαρθρωτική Μηχανική*, στο ανασκευασμένο Πολιτιστικό Συνεδριακό Κέντρο του χωριού, πραγματοποιήθηκε έκθεση φωτογραφίας του Κώστα Τζιμούλη. Η έκθεση περιλάμβανε φωτογραφίες που τραβήχτηκαν

στη Δροσοπηγή στις δεκαετίες ’60 και ’70 και αποτυπώνουν θαυμάσια στιγμιότυπα της καθημερινής ζωής του τόπου, τα σπίτια, τις ασχολίες, τα ζώα, τα παιχνίδια και κυρίως τα φωτεινά πρόσωπα των παιδιών του χωριού. Οι φωτογραφίες της έκθεσης τυπώθηκαν σε ένα λεύκωμα από την Αδελφότητα Δροσοπηγής. Ένα λεύκωμα μνήμης και καταγραφής, από αυτά που γίνονται πολυτιμότερα όσο περνούν τα χρόνια.

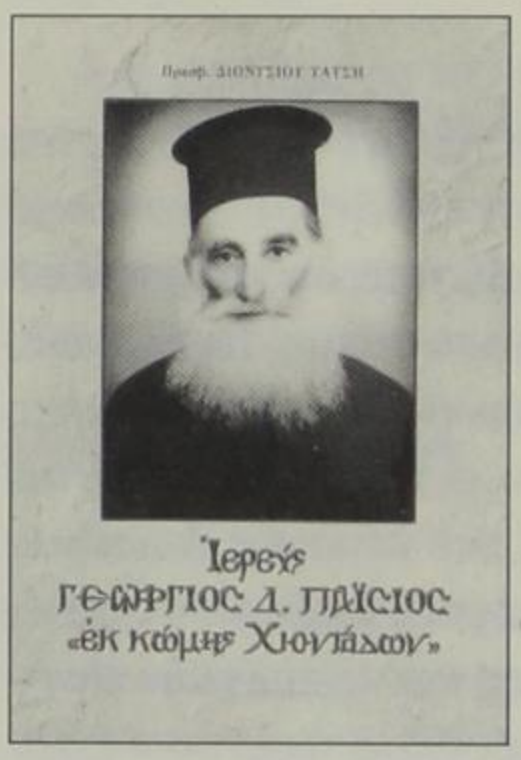

Πρεσβ. Διονύσιου Τάτση
Ιερεύς Γεώργιος Δ. Παΐσιος «εκ κώμης Χιονιάδων»

Στο βιβλίο αυτό, που δόθηκε δωρεάν από τον συγγραφέα στο μνημόσυνο για τα τριάντα χρόνια από την κοίμηση του ιστοριοδίφη και σεβαστού γέροντα του χωριού μας, παπα-Γιώργη Παΐσιου, περιλαμβάνεται ένα βιογραφικό σημείωμα με τους σταθμούς της ζωής του και μια εκτενής καταγραφή των δημοσιευμάτων του σε διάφορα έντυπα. Πολλά από αυτά είχαμε τη χαρά να τα πρωτοδημοσιεύσουμε κατά καιρούς στο περιοδικό μας και η εργασία του παπα-Γιώργη γενικότερα έχει εμπνεύσει και τις δικές μας προσπάθειες.

Στο Κρυοπήγαδο, 1960

Κώστας Σκούρτης

Οι τοιχογραφίες του Αγίου Νικολάου στην Αγία Βαρβάρα (Πλάβαλη) Κόνιτσας

«Δια χειρός Δημητρ. Νικ. Και Αναστ. Μιχαήλ. Χιοναδίτες. 1883. Οκτωμβρίου 20...»

Ο ναός του Αγίου Νικολάου είναι ένας τυπικός Ηπειρώτικος ναός, τρίκλιτος βασιλικού ρυθμού με υπόστεγο (χαγιάτι) στη δυτική και στη νότια πλευρά όπου βρίσκεται και η είσοδος. Είναι, σε σχέση με το μέγεθός του, μάλλον χαμηλοτάβανος ναός. Ο ναός, κρίνοντας από τις εικόνες, από τα απομεινάρια του παλαιού τέμπλου και από τις τοιχογραφίες, καθώς και από τις φανερές αλλαγές στη μορφή του στην πορεία του χρόνου, φαίνεται πως πέρασε διάφορες φάσεις οικοδόμησης ή ανακαίνισης.

Περί το 1777, χρονολογία που βρίσκουμε στην εικόνα του Αγίου Νικολάου από το παλαιό τέμπλο, πρέπει να έχουμε την οικοδόμηση του ναού, αφού, συνήθως, το τέμπλο και οι εικόνες είναι τα πρώτα που τοποθετούνται σε έναν καινούριο ναό. Δεν έχουμε στοιχεία αν προϋπήρξε κτίσμα ή αν ο ναός οικοδομήθηκε εξ αρχής. Από τότε διασώθηκαν σε καλή κατάσταση αλλά μαυρισμένες από αλλοιωμένο βερνίκωμα, εκτός από την προαναφερθείσα εικόνα, και οι εικόνες της Αγίας Παρασκευής, με έξι μικρές παραστάσεις από το μαρτύριό της στο κάτω μέρος της εικόνας, καθώς και του Αγίου Δημητρίου. Οι εικόνες αυτές έχουν τοποθετηθεί μέσα σε ξύλινα πλαίσια και έχουν εντοιχιστεί στους τοίχους εκατέρωθεν και κοντά του τέμπλου. Εκτός από αυτές τις τρεις εικόνες του παλιού τέμπλου, φυλάσσονται και οι εικόνες του Χριστού, του Ιωάννη Προδρόμου, των Αγίων Αναργύρων και του Αρχάγγελου Μιχαήλ, όλες σε κακή κατάσταση, καθώς και ένα ισομεγέθες ξύλο, του οποίου καταστράφηκε τελείως η όψη, που πρέπει να είχε την εικόνα της Παναγίας. Στις εικόνες δεν έγινε ποτέ καθαρισμός και συντήρηση και έτσι δεν έχουμε την υπογραφή του ζωγράφου ή άλλα στοιχεία, που ενδεχομένως υπάρχουν και θα εμπλούτιζαν τις γνώσεις μας για τη ζωγραφική της εποχής. Έχουν όμως ορισμένα χαρακτηριστικά στοιχεία που τις εντάσσουν στους κοινούς εικονογραφικούς τύπους της ζωγραφικής εκείνης της περιόδου. Υπάρχουν πολλές ομοιότητες με εικόνες παλαιών τέμπλων που συναντήσαμε σε διάφορα χωριά. Επειδή η φωτογραφική αποτύπωση αυτών των εικόνων δεν είναι πάντα εφικτή, κυρίως λόγω της καχυποψίας ορισμένων επιτρόπων, δεν έχουμε την άμεση σύγκριση των εικόνων των παραπάνω ναών, και βασιζόμαστε κυρίως στις σημειώσεις

Ο Αγ. Δημήτριος, εικόνα από το παλαιό τέμπλο.

από τις επισκέψεις μας σε διάφορα χωριά της περιοχής. Έτσι μπορούμε να πούμε πως ο χιονιαδίτης ζωγράφος Κωνσταντίνος που ζωγράφισε και υπέγραψε τις εικόνες του παλιού ναού του Αγίου Αθανασίου στο Μοναστήρι Μόλιστας, το 1760, θα μπορούσε να ήταν ο ζωγράφος των εικόνων που προαναφέραμε. Αλλά για ασφαλή και τεκμηριωμένα συμπεράσματα και για να φωτιστεί περισσότερο η ζωγραφική εικόνων του 18ου αι. στην περιοχή μας χρειάζεται ακόμη πολλή έρευνα.

Κατά μια επιγραφή, που υπάρχει στη Μπάγια (σήμερα Κήποι) Ζαγορίου, το ναό του Αγίου Νικολάου τον έχτισαν Πλαβαλίτες μαστόροι, όπως αναφέρει ο Αναστάσιος Ευθυμίου σε άρθρο του στον Πρωινό Λόγο των Ιωαννίνων, την 10η Ιουλίου 1985, με θέμα: *Μικρά συμβολή στην ιστορία του χωριού Αγία Βαρβάρα της Κόνιτσας*. Στην επιγραφή της Μπάγιας αναφέρεται έτος χτισίματος το 1779, δηλαδή δύο περίπου χρόνια μετά το χτίσιμο του Αγίου Νικολάου Πλάβαλης. Μπορούμε βάσιμα να συμπεράνουμε επομένως, πως οι ικανότατοι μαστόροι της Πλάβαλης, εφόσον δραστηριοποιούνταν σε μεγάλα έργα της περιοχής εκείνα τα χρόνια, πρέπει να έχτισαν και το ναό του χωριού τους.

Από το παλιό τέμπλο του Αγίου Νικολάου σώζεται ακόμη η ξυλόγλυπτη κορυφή του τέμπλου με τον Εσταυρωμένο, το ξυλόγλυπτο με τον Ιωάννη από τα λυπηρά, ένα τμήμα του επιστυλίου με αξωγράφιστα μετάλλια (μάλλον ανήκει στο ίδιο τέμπλο) και ένα σκαλιστό βημόθυρο με τον Αρχάγγελο Γαβριήλ και δύο ιεράρχες.

Οι διάφορες κατά καιρούς επισκευές, που έχει υποστεί ο ναός του Αγίου Νικολάου, είναι εμφανείς, τόσο στο εξωτερικό του μέρος όσο και στο εσωτερικό του. Σύμφωνα με πληροφορίες του Παναγιώτη Δήσιου, που μας γνώρισε την Αγία Βαρβάρα και τα μνημεία της, η τελευταία μεγάλη επισκευή έγινε πριν από μερικά χρόνια μετά από έναν ισχυρό σεισμό που προξένησε μεγάλη ρωγμή στη δυτική πλευρά του ναού. Επισκευάστηκε και αποκαταστάθηκε η πλευρά και το καμπαναριό με καλό τρόπο που δεν αλλοίωσε την μορφή και την αισθητική του παλιού κτηρίου, όλα έγιναν τουλάχιστον κατά τρόπο

καλόγουστο. Επισκευάστηκε και το χαγιάτι με τη χρήση καινούριας ξυλείας και με τη διατήρηση ορισμένων παλιών ξύλων ώστε να θυμίζει την παλιά μορφή του. Στο γυναικωνίτη, κοντά στον δυτικό τοίχο και σε χώρο που δεν είναι ορατός από τον κυρίως ναό, τοποθετήθηκε μεταλλικός εντατήρας που βοηθάει στη συγκράτηση του βορείου και του νοτίου τοίχου.

Το εσωτερικό του ναού δεν είχε την ίδια τύχη. Οι παρεμβάσεις, από παλιά, δεν είχαν την ίδια επιτυχία, με χειρότερη την καταστροφή, αντί για τη στερέωση, του μεγαλύτερου μέρους των παλαιών τοιχογραφιών και το σοβάτισμα των τοίχων του ναού. Αυτόν τον καιρό μάλιστα γίνονται εικονογραφήσεις στους τοίχους από κάποιον Αλβανό με μουσαμάδες, αλλοιώνοντας όχι μόνο την αισθητική του παλιού ναού αλλά και την επικρατήσασα δια μέσου των αιώνων αφηγηματική διάταξη των εικονογραφικών θεμάτων, που δεν ζωγραφίζονταν για να καλυφθούν οι τοίχοι με αγίους, αλλά για να συνθέσουν καλλιτεχνικά έναν ολόκληρο ναό και, παράλληλα, να διδάξουν μέσω των εικονογραφιών τον προσερχόμενο στον ναό. Αυτή τουλάχιστον έως τώρα ήταν η παράδοσή μας. Δυστυχώς αυτού του είδους οι καταστροφές των παλιών τοιχογραφιών και οι σύγχρονες κακές εικονογραφικές παρεμβάσεις είναι ο κανόνας και όχι μόνον στην περιοχή μας.

Για την παλιά τοιχογράφηση του ναού μας πληροφορεί η επιγραφή που σώζεται πάνω από την είσοδο από τον κυρίως ναό προς τον γυναικωνίτη: «+Ηστορίθη Ο θείος

καί Ιερός Ναός του Αγίου Νικολάου. και Αρχιερατεύοντος του Κυρίου. Κ. Βασιλείου. Και εφιμερεύοντος Παπ. Χρίστου. Ιερέως. Καί Επιτροπεύοντος Δημητρίου βαγγελ. Ντόκου... Διά χειρός Δημητρ. Νικ. Καί Αναστ. Μιχαήλ. Χιοναδίτες. 1883. Οκτωμβρίου 20 ετελειόθη Η Ζωγραφία...». Ο ναός φαίνεται πως ήταν κατάγραφος από τοιχογραφίες και πιθανότατα ήταν διακοσμημένες και οι οροφές. Από τις παλιές τοιχογραφίες σώζονται όλες όσες ζωγραφίστηκαν στους τριγωνικούς χώρους πάνω από τις κιονοστοιχίες που χωρίζουν τα τρία κλίτη και πέντε μικρά κομμάτια στον δυτικό τοίχο του κυρίως ναού. Ο παπα-Γιώργης Παΐσιος στο βιβλίο του *Αγιογραφία και αγιογράφοι Χιονιάδων* διευκρινίζει πως ο αναφερόμενος στην επιγραφή Αρχιερατεύων Βασίλειος ήταν ο Επίσκοπος Βελλάς και Κονίτσης και από τους ζωγράφους ο Δημήτριος του Νικολάου είχε το επίθετο Πασχάλης και ο Αναστάσιος του Μιχαήλ το επίθετο Ζωγράφος. Ο Δημήτριος ήταν γιος

του ζωγράφου και ξυλουργού Νικόλαου, γιου του Γεώργιου ή Τζώτζου ζωγράφου από τη γενιά των Πασχαλάδων. Για τα έργα των πέντε ζωγράφων γιων του Γεώργιου έχουμε αναφερθεί σε πολλά τεύχη του περιοδικού *Εκ Χιονιάδων*. Ο Δημήτριος εμφανίζεται για πρώτη φορά ως ζωγράφος σε επιγραφή του 1877 στην τοιχογράφηση του παρεκκλησίου του Αγίου Νικολάου Πουρνιάς Κόνιτσας μαζί με τον Χριστόδουλο Ζωγράφο - Μαρινά. Ο δεύτερος που αναφέρεται στην επιγραφή, ο Αναστάσιος, ήταν γιος του Μιχαήλ Ζωγράφου του Κωνσταντίνου από τη γενιά των Τσατσαίων - Πασχαλάδων. Έμαθε την τέχνη από τον πατέρα του, όπως και τα αδέλφια του Παντούλης ή Παντελής και Στέφανος. Ο Αναστάσιος Μιχαήλ πρωτοεμφανίζεται σε επιγραφή φορητής εικόνας του Αγίου Κωνσταντίνου και Ελένης στο παρεκκλήσι της Αγίας Παρασκευής Χιονιάδων, το 1863. Τόσο ο Δημήτριος του Νικολάου Πασχάλης όσο και ο συνεργάτης του Αναστάσιος του Μιχαήλ Ζωγράφος ήταν απλοϊκοί ζωγράφοι, χωρίς όμως να στερείται το έργο τους εικαστικού ενδιαφέροντος.

Στην οροφή του μεσαίου κλίτους του ναού υπάρχει μικρό οχταγωνικό φάτνωμα με τον Χριστό Παντοκράτορα και στα τραπέζιου σχήματος πλαϊνά εικονίζονται σε μπούστα η Παναγία, ο Ιωάννης Πρόδρομος και έξι αρχάγγελοι. Στην οροφή του νοτίου κλίτους υπάρχει η εικόνα του Χριστού και στου βορείου του Αγίου Νικόλαου. Οι εικόνες αυτές και ο Παντοκράτορας τοποθετήθηκαν στον ναό κατά την πρώτη φάση εικονογράφησης του ναού, τότε που φιλοτεχνήθηκαν και οι εικόνες του παλαιού τέμπλου, μαζί με την

κατασκευή όλων των ξύλινων οροφών που είναι χωρισμένες σε μεγάλα πλαίσια διακοσμημένα με πηχάκια που σχηματίζουν τετράγωνα, παραλληλόγραμμα ή ρόμβους. Σήμερα το ταβάνι είναι χρωματισμένο με λαδομπογιά. Ένας μικρός διερευνητικός καθαρισμός πιθανότατα θα έδειχνε και παλιό ζωγραφικό διάκοσμο στις οροφές.

Στο κεντρικό κλίτος, πάνω από το τέμπλο, υπάρχει αρκετά μεγάλος εσωτερικός τρούλος. Μοιάζει σαν να κατασκευάστηκε εκ των υστέρων λόγω της διαφορετικής κλίμακάς του από τις υπόλοιπες κατασκευές της οροφής, κυρίως από το μικρό διπλανό φάτνωμα με τον Παντοκράτορα, ο οποίος κατά κανόνα εικονογραφείται σε χώρο που δεσπόζει στο ναό. Ο μεγάλος σταυρός με τον Εσταυρωμένο και τα λυπηρά, δηλαδή τα δύο ξυλόγλυπτα κομμάτια, τα οποία εξέχουν εκατέρωθεν του σταυρού, με τις εικόνες της Παναγίας και του Ιωάννη, εισχωρούν ασυνήθιστα ψηλά μέσα στο χώρο του τρούλου. Ο τρούλος σήμερα είναι χρωματισμένος και δεν γνωρίζουμε αν ζωγραφίστηκε ποτέ, από κάτω όμως, στα κοντινά τριγωνικά μέρη των κιονοστοιχιών είναι ζωγραφισμένοι οι τέσσερις Ευαγγελιστές, όπως γίνεται και στα σφαιρικά τρίγωνα που σχηματίζονται κάτω από το ημισφαίριο στους ναούς με χτιστό τρούλο, όταν ζωγραφίζεται εκεί ο Παντοκράτορας.

Οι κιονοστοιχίες αποτελούνται από δώδεκα ξύλινες κολώνες σε δύο σειρές, οι δύο από τις οποίες βρίσκονται μέσα στο Ιερό. Οι τοίχοι πάνω από τις κολώνες είναι ελαφρείς, κατασκευασμένοι με την τεχνική του τσατμά, δηλαδή σοβάτισμα πάνω σε καρφωμένα ξύλα. Η ζωγραφική διατηρείται στους τοίχους των κιονοστοιχιών μέσα στον κυρίως ναό,

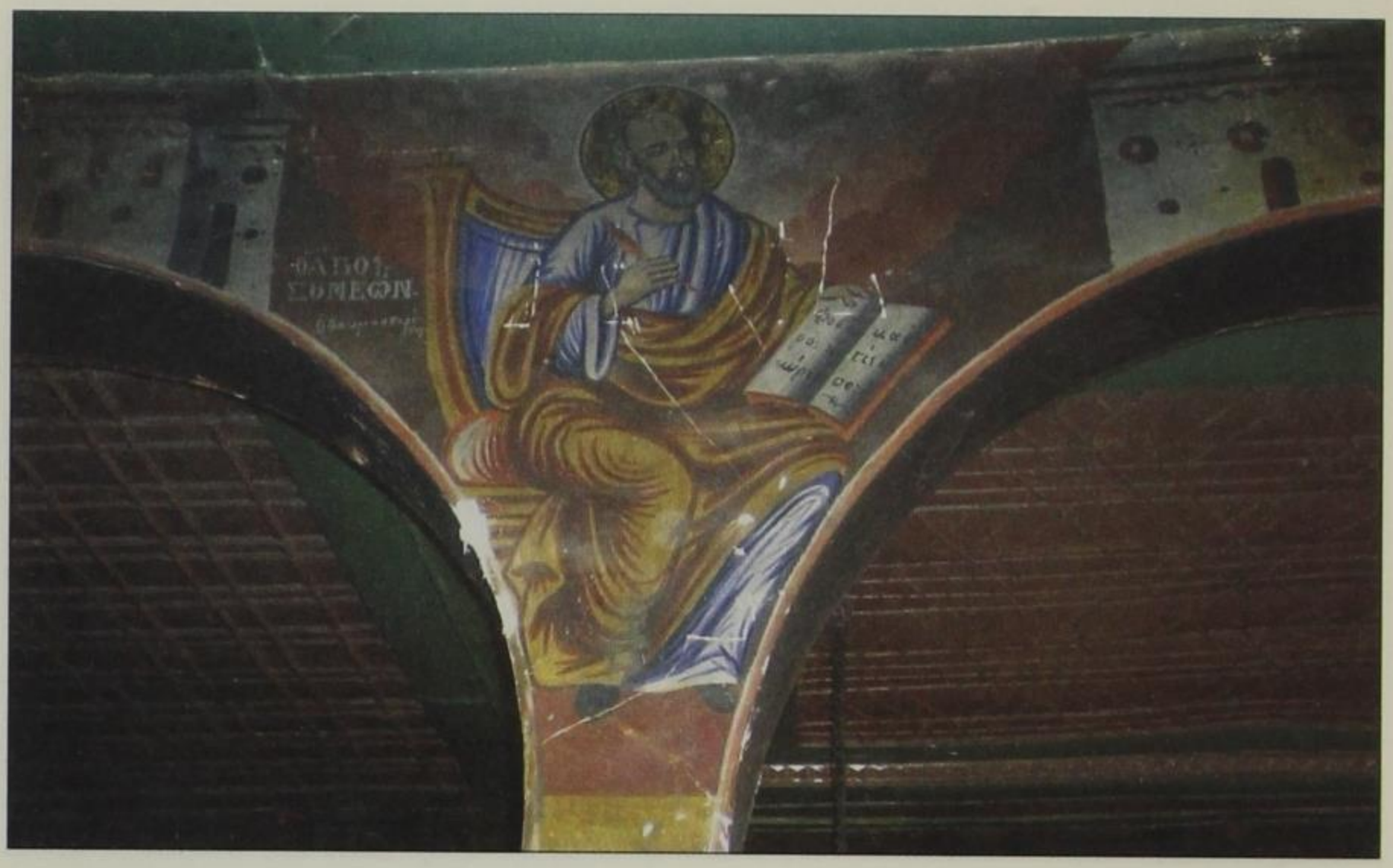

αλλά σε αυτούς που βρίσκονται στο Ιερό έχει καταστραφεί.

Αρχίζοντας από το κεντρικό κλίτος, δεξιά και από το τέμπλο προς τον γυναικωνίτη έχουμε απεικονίσεις με τις εξης επιγραφές: 1. *Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ ΜΑΤΘΑΙΟΣ* (με άγγελο αριστερά και εξαπτέρυγο δεξιά του ανάμεσα με τον επόμενο άγιο), 2. *Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ ΛΟΥΚΑΣ* (ακολουθεί εξαπτέρυγο), 3. *Ο ΑΓΙΟΣ ΣΤΕΦΑΝΟΣ ο αγιοπολίτης*, 4. *Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΔΡΕΑΣ ΚΡΗΤΗΣ*, 5. *Ο ΑΓΙΟΣ ΑΝΑΤΟΛΙΟΣ Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ*, 6. *Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ο σικελιώτης* (η επιγραφή είναι μισοσβησμένη. Ανάμεσα στους δύο αγίους είναι ζωγραφισμένα κτήρια).

Στο ίδιο κλίτος στην απέναντι πλευρά, αρχίζοντας από το τέμπλο: 1. *Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ ΙΩ(ΑΝΝΗΣ) ο θεολόγος* (δεξιά του εικονίζεται άγγελος - το σύμβολό του), 2. *Ο ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΗΣ ΜΑΡΚΟΣ* (ζωγραφίζει την Παναγία με τον Χριστό και αριστερά του υπάρχει ένα βόδι - το σύμβολό του), 3. *Ο ΑΓΙΟΣ ΡΩΜΑΝΟΣ ο μελωδός*, 4. *Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩ(ΑΝΝΗΣ) Ο ΔΑΜΑΣΚΗΝΟΣ* (ανάμεσα με τον επόμενο άγιο υπάρχει εξαπτέρυγο), 5. *Ο ΑΓΙΟΣ ΚΥΠΡΙΑΝΟΣ ο ποιητής* (δεξιά του κτήρια), 6. *Ο ΑΓΙΟΣ ΒΑΒΥΛΑΣ* (δεξιά του υπάρχει κτήριο).

Στο νότιο κλίτος αρχίζοντας από το τέμπλο είναι ζωγραφισμένοι οι εξής: 1. *Ο ΑΓΙΟΣ ΓΕΡΜΑΝΟΣ ο Πατριάρχης*, 2. *Ο ΑΓΙΟΣ ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ ο Ιεροσολύμων*, 3. *Ο ΑΓΙΟΣ ΜΕΘΟΔΙΟΣ ο Πατριάρχης*, 4. *Ο ΑΓΙΟΣ ΣΥΜΕΩΝ ο θαυμαστορίτης*, 5. *Ο ΑΓΙΟΣ ΑΡΣΕΝΙΟΣ*, 6. *Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ο Στουδίτης* (όλοι οι άγιοι πλαισιώνονται από κτήρια).

Στο βόρειο κλίτος αρχίζοντας από το τέμπλο: 1. *Ο ΑΓΙΟΣ ΘΕΟΦΑΝΗΣ,* 2. *Ο ΑΓΙΟΣ ΚΟΣΜΑΣ,* 3. *Ο ΑΓΙΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ,* 4. *Ο ΑΓΙΟΣ ΦΙΛΟΘΕΟΣ ο Πατριάρχης,* 5. *Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩ(ΑΝΝΗΣ) ο ευχαΐτων,* 6. *Ο ΑΓΙΟΣ ΙΩΣΗΦ* (και οι έξι άγιοι πλαισιώνονται από κτήρια).

Όλοι οι άγιοι που προαναφέραμε είναι ένθρονοι, βρίσκονται μέσα σε χρωματιστά σύννεφα και κρατούν βιβλία και κοντυλογράφους, επειδή οι τέσσερις είναι οι Ευαγγελιστές και κρατούν τα ευαγγέλιά τους και οι υπόλοιποι υμνογράφοι και αναγράφουν αποσπάσματα ύμνων τους στα βιβλία που κρατούν.

Στις καμάρες εικονίζονται από δύο εξαπτέρυγα σε κάθε μία.

Στον τοίχο προς τον γυναικωνίτη στα μικρά κομμάτια που διασώζονται εικονίζονται από αριστερά: 1. Η Αγία Μαρίνα με τον δαίμονα (χωρίς επιγραφή), 2. *ΟΙ ΑΓΙΟΙ ΣΑΡΑΝΤΑ ΜΑΡΤΥΡΕΣ οι εν Σεβαστεία,* 3.Η κτητορική επιγραφή, 4. *Ο ΑΓΙΟΣ ΧΡΙΣΤΟΦΟΡΟΣ* και 5. *Ο ΑΓΙΟΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΣ ο Παφλαγών* (αρκετά κατεστραμμένος).

Έργο των ίδιων ζωγράφων αποτελεί και η εικονογράφηση του άμβωνα, στις πλευρές του οποίου είναι ζωγραφισμένοι ο Χριστός και οι Ευαγγελιστές, ενώ στο κάτω μέρος προς τη βάση του άμβωνα είναι ζωγραφισμένα πέντε εξαπτέρυγα. Και ακόμη, στην είσοδο του ναού, στο εξωτερικό μέρος είναι ζωγραφισμένος ο Άγιος Νικόλαος στο υπέρθυρο.

Την ίδια χρονιά που ζωγραφίστηκαν οι τοίχοι του ναού κατασκευάστηκε και το ξύλινο τέμπλο. Σήμερα είναι χρωματισμένο με λαδομπογιά σε κάποια νεότερη απομίμηση

ξύλου, όπως και ο αρχιερατικός θρόνος και τμήμα του άμβωνα, έχοντας και κάποια χρυσαφιά και ασημί στολίδια. Ευτυχώς οι ελαιοχρωματιστές άφησαν αχρωμάτιστη μια μικρή επιγραφή κάτω από την μικρή εικόνα της Παναγίας στο τέμπλο. Στην επιγραφή αυτή έχουμε δύο γραφικούς χαρακτήρες, ο ένας εκ των οποίων είναι ίδιος με αυτόν της κτητορικής επιγραφής και αναγράφεται: «των μαρακγών. (μαραγκών) Δία χειρός κ.΄κ.΄ Ιωάννου κεριαζή. και Ιωάννου. Μ Μάτσου Χιονιαδίτου 1893...». Ο Ιωάννης Κεριαζής ή Κυριαζής ήταν από την Πλάβαλη, όπου υπήρξαν οικογένειες με αυτό το όνομα. Ο Παναγιώτης και ο Ιωάννης με το επώνυμο Κυριαζής αναφέρονται ως αφιερωτές εικόνων στο ναό. Το επώνυμο Κυριάζος υπάρχει και στους Χιονιάδες, αλλά δεν φαίνεται να έχει σχέση με το όνομα του ξυλουργού.

Ο Ιωάννης Μ. Μάτσος είναι ο τέταρτος Χιονιαδίτης ξυλουργός για τον οποίο έχουμε γραπτή μαρτυρία πως κατασκεύαζε τέμπλα. Η αλήθεια είναι πως δεν υπάρχει συστηματική καταγραφή των Χιονιαδιτών ξυλουργών και ξυλογλυπτών, που ήταν πολυάριθμοι και κατασκεύασαν σημαντικά έργα, με αποτέλεσμα να επικρατήσει η λανθασμένη άποψη πως οι Χιονιάδες ήταν αποκλειστικά το χωριό των ζωγράφων[1]. Υπήρξε όμως συνεργασία μεταξύ των Χιονιαδιτών ζωγράφων και των ξυλουργών και κάποιοι έκαναν και τις δύο εργασίες. Στον Άγιο Νικόλαο της Πλάβαλης έχουμε μία ακόμη συνύπαρξη αν όχι συνεργασία Χιονιαδιτών ζωγράφων - τοιχογράφων, ξυλουργών και ζωγράφων φορητών εικόνων.

Τις εικόνες του τέμπλου κατασκεύασαν την ίδια εποχή οι περίφημοι Μαρινάδες ζωγράφοι αδελφοί, όπως αναγράφεται στο κάτω μέρος της δεσποτικής εικόνας της Παναγίας του τέμπλου: «Δαπάνη μεν των αδελφών κ. Παναγιώτου και Ιωάνν(ου) Κυριαζή, χερσί δε των αδελφών Χριστοδ. κ΄Θωμά Α.(ναστασίου) Ζ.(ωγράφου) Χιονιαδιτών.». Οι φορητές εικόνες ζωγραφίστηκαν την ίδια εποχή με το τέμπλο. Σε επιγραφή σε βημό-

1. Βλέπε και το κείμενο *Στοιχεία για Χιονιαδίτες ξυλογλύπτες από το αρχείο του παπα-Γιώργη Παΐσιου* στο παρόν τεύχος του περιοδικού.

θυρο της ωραίας πύλης αναγράφεται: «Δαπάνη των Αδελφών Παναγιώτου και Ιωάννου Κυριαζή, 1893.», ενώ λίγο νωρίτερα ζωγραφίστηκε σε μουσαμά ο Χριστός ως Μέγας Αρχιερέας στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο: «ΔΑΠΑΝΗ ΤΟΥ ΦΙΛΟΘΕΟΥ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΥΡΓΙΑΖΗ. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΘΩΜΑΣ ΑΝΑΣΤ. ΖΩΓΡΑΦΟΥ ΧΙΟΝΙΑΔΙΤΟΥ ΕΓΡΑΨΑΝ. 1889 ΙΑΝ.15.».

Οι μεγάλες εικόνες του τέμπλου είναι από αριστερά οι εξής: Ο Άγιος Γεώργιος, οι Άγιοι Ανάργυροι, ο Άγιος Νικόλαος, η Παναγία, ο Χριστός, ο Ιωάννης Πρόδρομος, οι Αρχάγγελοι και οι Άγιοι Κωνσταντίνος και Ελένη. Αυτές όλες είναι ζωγραφισμένες από τους Μαρινάδες αδελφούς, οι οποίοι υπέγραφαν, όπως συνηθιζόταν σε μία από όλες τις εικόνες. Ο Χριστός στη συρόμενη πόρτα, που κλείνει την Ωραία Πύλη, έγινε από άλλον

Εξαπτέρυγα στη βάση του άμβωνα.

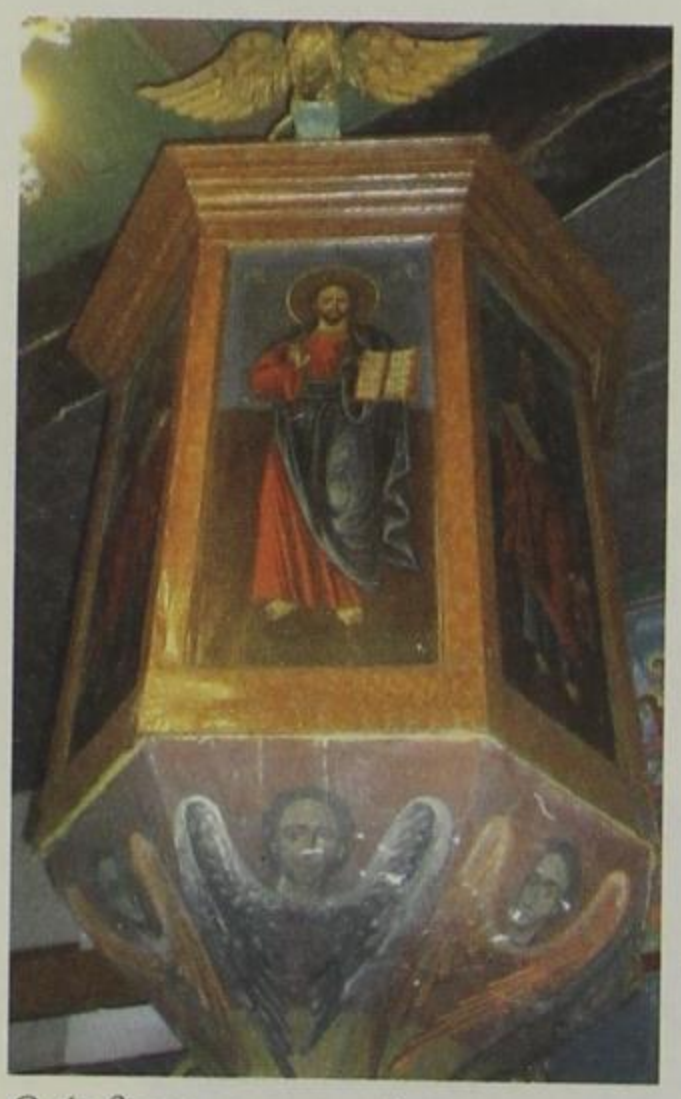

Ο άμβωνας του ναού.

ζωγράφο ενώ από τους Μαρινάδες ζωγραφίστηκαν και οι περισσότερες εικόνες του επιστυλίου του τέμπλου και το δωδεκάορτο.

Για τις υπόλοιπες εικόνες που φυλάσσονται στην Αγία Βαρβάρα και είναι αξιόλογες δεν μπορεί να γίνει μια απλή αναφορά και να συμπεριληφθούν σε αυτό το κείμενο.

Ευχαριστούμε τον Παναγιώτη Δήσιο, συνταξιούχο τραπεζικό από την Πλάβαλη, που συγκεντρώνει με προσοχή τα ιστορικά στοιχεία του χωριού, ο οποίος μας εμπιστεύτηκε, με προθυμία μας έδειξε τα κειμήλια και μας έδωσε πολλές σχετικές πληροφορίες.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΧΙΟΝΙΑΔΕΣ, 441 00 ΚΟΝΙΤΣΑ

ISSN 1108-2259